

ผลการวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนด้านสุขภาพ

การศึกษากระบวนการเรียนรู้ของชุมชนด้านสุขภาพครั้งนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative Research) เพื่อสร้างทฤษฎีฐานราก (grounded theory) จากปรากฏการณ์ในพื้นที่ที่ศึกษา ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำความเข้าใจในปรากฏการณ์กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนด้านสุขภาพ จากมุมมองของผู้ที่อยู่ในปรากฏการณ์และผู้ที่เกี่ยวข้อง โดยใช้วิธีการศึกษาหลายรูปแบบ คือ การสัมภาษณ์ระดับลึก (in-depth interview) การสนทนากลุ่ม (focus group) การวิเคราะห์เอกสาร (document analysis) การสังเกตและจดบันทึก (observation and field-note) จากนั้นนำปรากฏการณ์ที่ศึกษาจากชุมชนแห่งนี้ นำมาวิเคราะห์และตีความเพื่ออธิบายลักษณะกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนด้านสุขภาพ โดยมองผ่านชุมชนที่เป็นพื้นที่ศึกษา นำไปสู่การตอบคำถามการวิจัย คือ 1) กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน จากมุมมองของคนที่อยู่ในปรากฏการณ์ มีลักษณะอย่างไร 2) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน คืออะไร 3) ยุทธศาสตร์ที่นำมาใช้ในกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนคืออะไร และมีเงื่อนไขอะไร 4) ผลสืบเนื่องที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนคืออะไร ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตอนที่ 1 ลักษณะกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนด้านสุขภาพ

การทำความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนด้านสุขภาพแห่งนี้ ใช้ข้อมูลจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 2531- พ.ศ.2554 (ปัจจุบัน) อย่างไรก็ตาม กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนด้านสุขภาพแห่งนี้ มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ และเงื่อนไขที่เกิดจากภายในชุมชนและภายนอกชุมชนตลอดเวลา จากการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่า ลักษณะกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนด้านสุขภาพ ประกอบด้วย 4 กระบวนการหลัก ได้แก่ การสร้างแรงปรารถนาร่วม กำหนดพันธกิจร่วม สร้างกลไกใหม่ และเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง โดยในแต่ละขั้นตอนมีรายละเอียดดังนี้

1. การสร้างแรงปรารถนาร่วม

วิกฤตปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนน้ำเกียนได้ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนทุกด้าน มีทั้งปัญหาหลักและปัญหาที่เป็นผลพวงจากปัญหาหลัก สรุปได้ 5 กลุ่ม ได้แก่ 1) ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่า 2) ปัญหาเรื่องการพนัน 3) ปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด 4) ปัญหาเรื่องหนี้สินและความ

ยากจน 5) ปัญหาอาชญากรรมและปัญหาสังคม วิถีปัญหาเหล่านี้ เป็นปรากฏการณ์ที่นำไปสู่กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1.1 **ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่า** ชุมชนน้ำเกียน มีพื้นที่ป่าใช้ประโยชน์จำนวน 11,000 ไร่ เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ 8,000 ไร่ และป่าชุมชน 3,000 ไร่ และห่างออกไปจากตำบลน้ำเกียน ประมาณ 26 กิโลเมตร ยังมีพื้นที่ป่าต้นน้ำ 20,000 กว่าไร่ (องค์การบริหารส่วนตำบลน้ำเกียน, 2554) ป่าต้นน้ำนี้เป็นแหล่งกำเนิดของลำน้ำเกียนที่ไหลหล่อเลี้ยงพื้นที่ทำการเกษตรและเป็นแหล่งน้ำดื่ม น้ำใช้ของชุมชน ซึ่งในอดีตป่าไม้แห่งนี้เคยอุดมสมบูรณ์ด้วยสัตว์ป่าและพันธุ์ไม้นานาพันธุ์ และลำน้ำเกียนก็มีน้ำมากเพียงพอต่อวิถีการดำรงชีวิตของชาวชุมชนน้ำเกียน

เมื่อปี พ.ศ.2525 รัฐบาลประกาศให้มีสัมปทานการทำป่าไม้แก่ประชาชน ทำให้มีกลุ่มนายทุนจากภายนอกที่ได้รับสัมปทานจากกรมป่าไม้เข้ามาและว่าจ้างชาวบ้านทำการตัดไม้ในป่าต้นน้ำ ซึ่งเป็นป่าลึกมีไม้ใหญ่หนาที่อุดมสมบูรณ์ ไม้ใหญ่อายุนับสิบนับร้อยปี ล้มลงต้นแล้วต้นเล่า จากป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์ก็ค่อยๆ เปลี่ยนป่าโปร่ง เหลือต้นไม้เพียงต้นเล็กๆ บางตา ลำน้ำเกียนแห้งขอดไม่มีน้ำใช้ในพื้นที่ไร่นา เมื่อรัฐบาลประกาศปิดป่าและยกเลิกการทำสัมปทาน แต่สำหรับชุมชนน้ำเกียนนั้น พบว่าชาวบ้านน้ำเกียนส่วนใหญ่ยังคงลักลอบเข้าไปตัดไม้ขายให้นายทุนเพื่อความเคยชินจากการที่เคยมีรายได้จากการตัดไม้มาตลอด รวมถึงเข้าไปหาของป่า ล่าสัตว์ป่า และบางส่วนเข้าไปบุกรุกพื้นที่ป่าเป็นพื้นที่ทำกิน มีเพียงส่วนน้อยที่เปลี่ยนอาชีพไปทำการเกษตรแทน เช่น การปลูกข้าว ปลูกข้าวโพด แต่เพราะการตัดไม้ทำลายป่าทำให้ป่าชุมชนน้ำเกียนมอด ลำน้ำเกียนแห้งขอด เกิดความเดือดร้อนเรื่องน้ำกิน น้ำใช้ในฤดูทำนาไม่มีน้ำ ทำให้ข้าวในนาตายซาก จนเกิดเป็นวิกฤติภัยแล้งขึ้น

1.2 **ปัญหาการพนัน** ชาวบ้านน้ำเกียนส่วนใหญ่ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ต่างประสบปัญหาทำการเกษตรไม่ได้ผล เพราะภาวะภัยแล้งที่มีสาเหตุมาจากการตัดไม้ทำลายป่า ทำให้ชาวบ้านว่างงาน จึงได้ตั้งวงสังสรรค์ และนำเอาการพนันเข้ามาเพื่อความสนุกสนานหวังหารายได้จากการพนัน มีการเล่นการพนันเกือบทุกประเภท เช่น ไพ่ ไฮโล บันแปะ ชนไก่ ชนวัว ชนคว่าง กลุ่มผู้เล่นได้ขยายวงกว้างไปยังประชาชนทุกกลุ่ม ตั้งแต่ข้าราชการ พ่อบ้าน แม่บ้าน หรือแม้กระทั่งเด็กเยาวชน ยิ่งเมื่อมีการตายมีงานศพในหมู่บ้าน ก็จะมีการเล่นไพ่ ไฮโลในงานศพ โดยอ้างว่า เล่นเป็นเพื่อนเจ้าภาพ นักพนันทั้งหลายแห่เล่นกันหามรุ่งหามค่ำไม่หลับไม่นอน มีทั้งคนเล่นได้ และเล่นเสีย คนเล่นได้ก็ไม่อยากเลิกเพราะอยากได้เพิ่มอีก คนเล่นเสียก็อยากได้เงินคืนจึงเล่นโดยไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อยเหมือนผีพนันเข้าสิง และเริ่มมีการใช้ยาบ้าเพื่อให้เล่นการพนันได้ทั้งคืนไม่ให้ง่วงนอน เงินที่ได้จากการพนันก็นำมาใช้จ่ายสุรุษสุร่าย เพราะคิดว่าได้มาโดยง่าย หหมดแล้ว

เดี๋ยวก็กลับไปเล่นใหม่ก็จะได้เงินมาอีก สิ่งที่มาสำหรับนักพนันทั้งหลายคือ ร่างกายทรุดโทรมจากการไม่ได้พักผ่อน การติดยาบ้า นี่สินทวมตัว ตามมาด้วยปัญหาครอบครัวที่มักมีปากมีเสียงกันระหว่างพ่อบ้านกับแม่บ้าน ซึ่งอดีตเคยเป็นเจ้าของมือไฮโล ปัจจุบันเป็นรองนายกองค์การบริหารส่วนตำบล ได้เล่าประสบการณ์การเป็นนักพนันในอดีต ลงไว้ในหนังสือพิมพ์ผู้จัดการรายวัน (2550) ตอนหนึ่งว่า

...ในช่วงนั้น จะว่าไปแล้วเป็นเพราะสิ่งแวดล้อมก็ได้ เพราะโตมาเราเห็นคนรอบตัวเล่นไพ่อยู่แล้ว ยิ่งเวลามีสงานประเพณีโดยเฉพาะงานศพ บางทีเล่นเพลินจนเข้าไม่รู้ตัว จะมีการเล่นการพนันหวังรวยกันมาก มีทุกรูปแบบ แต่ส่วนใหญ่จะเป็นไพ่กับไฮโล ถึงรู้ว่าผิดกฎหมายแต่ก็ยังแอบเล่น เริ่มจากเป็นคนเล่นก่อน หลังๆ จึงเปลี่ยนมาเป็นเจ้ามือ รายได้ดีแต่ไม่มีเหลือ หมดไปกับเพื่อน เทียว เข้าร้านอาหาร เพราะเงินได้มาจ่ายจึงไม่คิดอะไร พอเงินหมด เริ่มนำแหวน สร้อยเข้าโรงจำนำ ช่วงนั้นมีเมียแล้ว เมียก็บ่นแต่ก็ไม่ฟัง เหมือนกับผีเข้าสิง อยู่ไม่สุข นอนไม่ได้ ไม่ได้เล่นไปดุกก็ยังดี หนักเข้าเมื่อทำงานมาได้เริ่มช้อนตั้งค์ มีงบลับ บางครั้งหมดตัวต้องกู้เงินนอกระบบเพื่อเอาตัวรอดไปก่อน

1.3 ปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด ชุมชนน้ำเกียนและอีกหลายพื้นที่ของจังหวัดน่านจึงไม่อาจหลีกเลี่ยงสถานการณ์ของการแพร่ระบาดของยาเสพติดเหล่านี้ไปได้ โดยเฉพาะยาบ้ามีการค้าและการเสพกันอย่างมากในพื้นที่จังหวัดน่าน

สืบเนื่องมาจากการที่ชุมชนน้ำเกียนเป็นแหล่งป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ จึงได้มีนายทุนเข้าไปเปิดสัมปทานป่าไม้และว่าจ้างชาวบ้านทำการตัดไม้ ความเห็นแก่ได้ของนายทุนทำให้เร่งงานแข่งกับเวลา ชาวบ้านก็อยากได้เงินมาก ๆ จึงทำงานกันอย่างต่อเนื่องทั้งกลางวันกลางคืน ยาเสพติดโดยเฉพาะยาบ้า จึงถูกนำมาใช้ในกลุ่มผู้ใช้แรงงานในช่วงปี พ.ศ.2531- พ.ศ.2534 นั้นชาวน้ำเกียนใช้ยาบ้ากันอย่างแพร่หลาย นอกจากกลุ่มผู้ใช้แรงงานแล้วยาบ้าถูกนำมาใช้ในกลุ่มนักพนันที่ต้องการเล่นพนันทั้งวันทั้งคืน กลุ่มเกษตรกรที่อยากเพิ่มผลผลิตก็นำยาบ้ามาใช้ แม้แต่ไปเก็บเห็ดเก็บหน่อไม้ในป่า ชาวบ้านก็แบ่งยาบ้ากันคนละครึ่งเม็ด เพื่อให้มีแรงเดินขึ้นดอย เข้าป่า ทำให้สามารถเก็บเห็ดเก็บหน่อไม้ได้ก่อน ส่วนใครที่ไม่กินก็จะอยู่รังทำย ชาวบ้านบางคนจะไปเลี้ยงวัวเลี้ยงควายก็ต้องใช้ยาบ้า ไม่อย่างนั้นก็จะไม่มีเรี่ยวแรง ชาวบ้านจึงตกเป็นทาสของยาบ้า เงินได้จากการรับจ้างก็หมดไปกับยาบ้า บ้างขายทรัพย์สินเพื่อเอาเงินมาซื้อยาบ้า วันไหนไม่ได้เสพจะทำงานไม่ได้ ไม่มีเรี่ยวแรง สุขภาพเสื่อมถอย ร่างกายทรุดโทรมเพราะฤทธิ์ของยาบ้า ซึ่งจากการสัมภาษณ์

ในประเด็นนี้ กับชาวบ้านซึ่งเป็นหนึ่งในแกนนำของชุมชนน้ำเกี๋ยน ได้เล่าสะท้อนให้เห็นความรุนแรงของปัญหาชุมชนเมื่อ 20 ปีที่ผ่านมา กล่าวว่า "ขึ้นชื่อว่าเป็นคนน้ำเกี๋ยนจะถูกมองไม่ดี แม้แต่เด็กนักเรียนจะไปเข้าเรียนต่อยังต้องมีหนังสือรับรองจากครูที่โรงเรียนว่า ไม่เกี่ยวข้องกับการพนัน ยาเสพติด" และได้เล่าถึงประสบการณ์ตัวเองให้ผู้วิจัยฟังว่า

...ผมไปในป่ามีชาวบ้านทำไม้เอายามาให้กิน บอกว่ากินแล้วมันขยับก็ลองซื้อช่วงนั้นเม็ดละสิบบาท เลี้ยวไม้ทั้งวันทั้งคืนไม่รู้จักหลับ สมัยนั้นยังไม่มีเบตเตอร์ก็จุดไฟข้างล่างทำกัน จากที่เคยเลื่อยกลางวันถึงหกโมงยังไม่เสร็จ มันกลายเป็นว่าพอกินยาสองท่มเสร็จแล้ว ยิงนานวันเรากินเข้าไปจากตอนแรกเม็ดหนึ่งผ่าสี่ส่วนที่เขาเรียกว่าหนึ่งขา ได้ผล นานไปขาเดียวเอาไม่อยู่แล้ว เหนื่อยเพิ่มไปเป็นสองขา คึกคักขึ้นมาหน่อย กินเข้าไปเป็นเดือนกว่า มันคือแล้วก็ใส่ไปเป็นหนึ่งเม็ด สองเม็ด สามเม็ด เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เราก็เริ่มติด วันไหนถ้าไม่ได้กินก็ไม่ได้ทำงานแล้ว เหนื่อย นอนแผ่อยู่นั้นแหละ เรามานึกได้ว่าแต่ก่อนตอนยังไม่กินยา เข้ามาขยันตื่นมาทานข้าวยังมีแรงอยู่ ที่นี้พอมากินมา(ยาบ้า) ถ้าไม่กระตุ้นเข้าไปบูบมันก็ไม่มีแรงเมื่อยล้า ต้องเพิ่มยาเข้าไปอีก รายได้ไม่เพิ่มแต่รายจ่ายเพิ่ม ก็มานึกขึ้นได้ว่าอะไรจะเอาอย่างไร ก็มาเริ่มประกาศมกันว่าเราอยู่กันไม่ได้หรอก

(ชาวบ้าน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 กันยายน 2554)

อีกทั้ง ยาบ้าได้แพร่ระบาดเข้าไปถึงกลุ่มเยาวชนในชุมชน มีการใช้ยากันมากขึ้นจากการเลียนแบบจากผู้ใหญ่พ่อแม่ผู้ปกครอง ทั้งอยากลองด้วยความคึกคะนองตามประสาวัยรุ่น ยาบ้าจึงสร้างปัญหาให้ชุมชนน้ำเกี๋ยนเพิ่มขึ้น อนาคตของเยาวชนต้องมีดมนเพราะติดยา ชื่อเสียงที่เรียกได้ว่าเป็น "ชื่อเสีย" ที่ว่าชุมชนน้ำเกี๋ยนเป็นแหล่งมั่วสุมของยาเสพติดจนกระจายออกไปสู่การรับรู้ของสังคมภายนอก จนเด็กที่จบจากโรงเรียนบ้านน้ำเกี๋ยนถูกปฏิเสธไม่รับเข้าสถานศึกษา เหตุเพราะเด็กเหล่านี้มาจากชุมชนที่เป็นแหล่งมั่วสุมของยาเสพติด ดังที่อดีตเยาวชนของชุมชนน้ำเกี๋ยน (ปัจจุบันเป็นนายแพทย์) ได้ให้สัมภาษณ์ไว้ในหนังสือน้ำเกี๋ยนชุมชนแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน (2546, หน้า 98) ว่า

...ตอนที่ผมเรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่โรงเรียนบ้านน้ำเกี๋ยน เมื่อปี 2537 ผมและเพื่อนๆ ไปสอบเรียนต่อที่โรงเรียนมัธยมในตัวจังหวัด เขาไม่รับ ด้วยเหตุผลว่าเป็นเด็กที่มาจากชุมชนที่มีปัญหายาเสพติด ก่อนหน้านั้นเด็กน้ำเกี๋ยนมักไปก่อเหตุชกต่อ

ทะเลาะวิวาท เสพยาบ้า สร้างปัญหาให้โรงเรียนมาตลอด หลายคนเรียนไม่จบ โรงเรียนจึงไม่ยอมรับเด็กที่จบจากโรงเรียนบ้านน้ำเกี๊ยน แม้ว่าจะได้เกรดเฉลี่ยดีแค่ไหนก็ตาม

ด้วยเหตุนี้ ปัญหาเรื่องยาบ้าเป็นปัญหาที่ชุมชนลงความเห็นร่วมกันว่า เป็นรากเหง้าของปัญหาทั้งหมด ไม่ว่าจะพูดเรื่องปัญหาอาชญากรรม ลักขโมย ปัญหาครอบครัว ปัญหาสังคมก็มาลงท้ายว่าเป็นเพราะ “ยาบ้า” แทบทั้งสิ้น จนปัญหาเรื่องยาบ้าเป็นปัญหาที่ชาวบ้านให้ความสำคัญและหยิบยกขึ้นมาเป็นปัญหาอันดับหนึ่งที่ต้องเร่งรีบแก้ไข

1.4 ปัญหาเรื่องหนี้สินและความยากจน ประชาชนในชุมชนน้ำเกี๊ยนมีอาชีพหลักคือ เป็นเกษตรกร ด้วยเหตุที่ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่สูง พืชที่เป็นหลักในการทำรายได้จึงได้แก่ข้าวโพดที่มีความเหมาะสมในการเจริญเติบโตได้ในพื้นที่สูง การค้าข้าวโพดขึ้นอยู่กับกลไกการตลาด ราคาขายมีความผันผวน บางปีราคาผลผลิตตกต่ำ เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตได้เงินมา เงินที่ได้มานี้ก็จะนำไปใช้หนี้ค่าเมล็ดพันธุ์ ค่าปุ๋ย ค่ายาฆ่าแมลง ค่ายาฆ่าหญ้า ซึ่งเกษตรกรชาวไร่ข้าวโพดถือว่ามีความจำเป็น เงินที่เหลือจากการจำหน่ายข้าวโพดต้องนำมาใช้หนี้ใช้สิน เป็นค่าใช้จ่ายเพื่อการยังชีพประจำวัน และส่งลูกหลานเรียนหนังสือ ซึ่งทั้งหมดไป เงินที่จะใช้ลงทุนสำหรับการปลูกพืชในปีถัดไปก็ไม่มี ทางออกของเกษตรกรก็คือการกู้ยืมเงินจากแหล่งทุน เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ที่ได้เปิดบริการด้านการเงินแก่ประชาชนนอกระบบ บางครอบครัวเลิกทำไร่ ขายที่ดินทำกินให้กับนายทุนในราคาถูก หลายบ้านส่งลูกหลานไปทำงานที่กรุงเทพฯ หรือจังหวัดอื่นๆ เพื่อหาเงินมาใช้หนี้ใช้สิน จนเจ็จครอบครัว ชาวบ้านบางส่วน (ส่วนน้อย) หาทางลดภาระค่าใช้จ่ายด้วยการปลูกข้าวกินเอง ปลูกผัก ปลูกพืชสวนเพื่อเอาไว้กิน เหลือกินแล้วก็นำไปขายในตลาด ภายในชุมชนและปลูกถั่ว ปลูกงา เป็นอาชีพเสริมรายได้ในช่วงพักฟื้นดินจากการเก็บเกี่ยว ซึ่งการปลูกพืชในที่ลุ่มนอกฤดูฝนต้องอาศัยน้ำจากลำน้ำเกี๊ยน เมื่อลำน้ำแห้งขอด เกิดความแห้งแล้ง อันเป็นผลพวงจากการตัดไม้ทำลายป่า ทำให้เกิดความแห้งแล้งอย่างหนักในช่วงปี พ.ศ.2532 จนถึงปี พ.ศ.2537 เกษตรกรจึงไม่สามารถปลูกพืชได้ ทำให้รายได้ลดลง เงินไม่พอใช้ ในช่วงวิกฤติดังกล่าวนั้นไม่เพียงแต่การขาดแคลนรายได้ทางการเกษตรเพราะเหตุจากความแห้งแล้งเท่านั้น แต่ปัญหาด้านการพนัน และยาเสพติดก็นำมาซึ่งหนี้สินที่พอกพูนอย่างรวดเร็ว

1.5 ปัญหาอาชญากรรมและปัญหาสังคม ในช่วงปี พ.ศ.2531 – พ.ศ.2534 สภาพชุมชนในขณะนั้นเป็นชุมชนที่ไร้ระเบียบ ชาวบ้านต่างคนต่างอยู่ การให้ความร่วมมือกับทางราชการ

หรือส่วนรวมมีน้อย เช่น เมื่อมีการประชุมหมู่บ้าน ก็มีเพียงลูกบ้านไม่กี่คนมาประชุม ดังคำ
สัมภาษณ์ของอดีตครูโรงเรียนน้ำเกียน ตอนหนึ่งว่า

...เดิมทีวิกฤตของน้ำเกียนเมื่อก่อนเป็นบ้านป่าเมืองเถื่อน ไม่มีใครอยากมาเที่ยว
ที่นี่เต็มไปด้วยผู้มีอิทธิพล ทำอะไรก็จะใช้การตัดสินปัญหาด้วยความเป็นนักเลง ความ
เป็นผู้มีอิทธิพล เราก็เลยรวมกันแก้ไขปัญหา เดิมทีไม่ได้รวมกันมีพระออกมาแก้ไขปัญหา
ด้วยตัวท่านเอง สุดท้ายก็ถูกผู้มีอิทธิพลรวมตัวขับไล่กันไป ผู้อำนวยการโรงเรียนที่นี่ซึ่ง
ตอนนั้นเป็นผู้บังคับบัญชาผม ประกาศปิดโรงเรียนเพื่อแก้ปัญหาเรื่องยาเสพติดโดยไม่
เชื่อมประสานทางบ้าน ก็ถูกผู้มีอิทธิพลภายนอกรวมตัวกันหาข้อหาร้ายแรงยึดเยียดให้
แล้วก็เดินขบวนไล่ออกไป สุดท้ายคนดีๆ ก็จะอยู่ไม่ได้

(อดีตครู, ผู้ให้สัมภาษณ์, 8 กันยายน 2554)

ซึ่งปัญหาต่างๆ ของชุมชนสอดคล้องกันเป็นลูกโซ่ ชาวบ้านต่างคนต่างอยู่ ชุมชนเต็ม
ไปด้วยนักพนัน คนขี้ยา คนยากจน มีหนี้มีสิน ไม่มีรายได้ มีแต่รายจ่าย ศีลธรรมเสื่อมถอยห่างวัด
ห่างวา การลักขโมยมีให้เห็นเป็นประจำ วัว ควาย เครื่องสูบน้ำ เครื่องมือทำการเกษตรถูกลักเอาไป
เมื่อชาวบ้านสืบรู้ว่าใครเป็นคนขโมยก็คอยหาโอกาสแก้แค้น การชกต่อยทำร้ายร่างกายกันเกิดขึ้น
บ่อยครั้ง ชื่อเสียงของน้ำเกียนจึงได้ชื่อว่าเป็นชุมชนดงนักเลง ดงมือปืน และมีกลุ่มอิทธิพลมืด คน
นอกชุมชนไม่มีใครอยากเดินทางเข้าไป จนมีคำกล่าวที่สะท้อนภาพของชุมชนในช่วงเวลานั้นว่า
“อยากได้มะแขว่นให้ไปเมืองลี อยากแอ้วสาวจีให้ไปบ้านแตก อยากหัวแตกให้ไปน้ำเกียน” ด้วยเหตุ
นี้ ชุมชนน้ำเกียนในขณะนั้นเป็นชุมชนที่ไร้ระเบียบ ชาวบ้านในขณะนั้นต่างเดือดร้อนกันทั่ว มีแต่
ความหวาดระแวงในความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ต่างต้องช่วยเหลือตัวเอง ระวังกันเอง
กำนัน ผู้ใหญ่บ้านรับเรื่องร้องร่ำร้องทุกข์ไม่เว้นแต่ละวัน ลำพังกำลังจากเจ้าหน้าที่ตำรวจ ก็ไม่
เพียงพอที่จะแก้ไขปัญหาให้กับทุกคนได้ ชาวบ้านบางกลุ่มอพยพไปขายแรงงานนอกชุมชน เด็กๆ
เยาวชน ขาดคนดูแล ปัญหาสุขภาพของประชาชนเสื่อมทรุดลง เมื่อปัญหาทุกอย่างรวมร้าวไปเสียทุก
ทางเช่นนี้ ชุมชนคงทนนิ่งเฉยอยู่ไม่ได้ ความพยายามในการแก้ไขปัญหาจึงเกิดขึ้น

สภาพปัญหาดังกล่าว ได้ทวีความรุนแรงขึ้น ทำให้ในปี พ.ศ.2534 ผู้นำชุมชนที่เป็น
แกนนำสำคัญได้เล็งเห็นถึงความคับแค้นและยากลำบากของชาวบ้านในชุมชน จึงได้พยายามนำ
ปัญหาเหล่านี้ที่ถึงจุดวิกฤต มาสร้างแรงปรารถนาร่วมกัน และระดมความร่วมมือจากประชาชนใน
ชุมชน เพื่อหาหนทางในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน โดยเริ่มจากกลุ่มเล็กๆ และขยายตัวเป็นกลุ่มที่ใหญ่
ขึ้นที่มีพลังในการขับเคลื่อนเพื่อแก้ไขปัญหา

2. กำหนดพันธกิจร่วม: รวมคน

2.1 การแก้ไขปัญหาชุมชนในระยะแรก

ชุมชนน้ำเกียนเมื่อตกอยู่ในภาวะวิกฤติชาวบ้านทุกซึ่ยก เตือดร้อน สถาบันที่เป็นที่พึ่งของชุมชนจึงได้แสดงบทบาทในการแก้ไขปัญหา ทั้งฝ่ายบ้าน วัด และโรงเรียน (บวร.) เป็นยุทธศาสตร์ของกระทรวงมหาดไทย ซึ่งทั้งสามฝ่าย ต่างแก้ไขปัญหาแบบต่างคนต่างคิด ต่างคนต่างทำ ซึ่งการแก้ไขปัญหาในลักษณะนี้ หมายถึง หน่วยงานไหนมีบทบาทหน้าที่อย่างไร ก็ทำไปตามหน้าที่ของตน ทุกฝ่ายรับรู้ถึงวิกฤติของชุมชนต่างมีความเดือดเนื้อร้อนใจ แต่ความพยายามในการแก้ไขปัญหาก็ได้แต่ทำไปตามบทบาทหน้าที่ของตน เช่น กำนันผู้ใหญ่บ้านก็ได้ตักเตือนห้ามปรามไกลเกลี่ยเมื่อมีความขัดแย้งข้อพิพาท ตำรวจก็เข้าจับกุมการกระทำผิดที่มีผู้ชี้เบาะแสร้องเรียนเข้ามา ก็เข้าไปจับกุมได้เป็นครั้งคราว แต่การกระทำผิดมีเกิดขึ้นอยู่ไม่เว้นแต่ละวัน ชุมชนน้ำเกียนในขณะนั้นเต็มไปด้วยกลุ่มอิทธิพล กลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มผู้ค้ายาบ้า กลุ่มผู้เสพ นักเลงการพนัน ล่าฝังกำลังจากเจ้าหน้าที่ตำรวจไม่สามารถดูแลได้อย่างทั่วถึง ทำให้สถาบันของชุมชนคือ วัดและโรงเรียน จึงลุกขึ้นมาแก้ไขปัญหาของชุมชนก่อน กล่าวคือ

ในปี พ.ศ. 2532 เจ้าอาวาสวัดโป่งคำในขณะนั้นเป็นคนน้ำเกียน ขณะบวชเป็นพระก็ไปศึกษาเรียนหนังสือที่วัดชลประทานรังสฤษฏ์ สอบได้นักธรรมเอกแล้วกลับไปเป็นเจ้าอาวาสที่วัดโป่งคำ เมื่อเรียนจบกลับมาใหม่ๆ ก็มีความกระตือรือร้น ตื่นตัวในการพัฒนาชุมชน ท่านได้ซ่อมแซมปรับปรุงหอกระจายข่าว เพื่อให้ชาวบ้านได้ยินทั่วถึงกัน โดยจัดผ้าป่าบอญญไปยังชาวบ้าน เมื่อได้หอกระจายข่าวที่มีรัศมีการส่งกระจายเสียงได้ไกลพอสมควร ท่านก็ใช้หอกระจายข่าวนั้นเทศน์ทุกเช้า บอกกล่าวให้ประชาชนลด ละ เลิก พฤติกรรมการเสพและค้ายาเสพติด โดยท่านได้กล่าวในลักษณะที่ว่า “คนที่เสพยาเสพติด คนค้ายาเสพติด เป็นคนบาป คนชั่ว” ทำให้ผู้เสพยาและผู้ค้ายา และกลุ่มอิทธิพลพวกพ้องที่ได้รับผลประโยชน์เกิดการต่อต้านไม่พอใจ รวมกลุ่มกันกดดัน ช่มชู้เจ้าอาวาสวัดโป่งคำ เกิดความท้อใจและออกจากชุมชนไป ดังให้คำสัมภาษณ์ของอดีตกำนัน ตอนหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นปรากฏการณ์ กล่าวว่

...เจ้าอาวาสวัดโป่งคำนี้แหละ แกเป็นคนที่นี่ แกบวชเป็นพระแล้วก็ไปเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ เป็นพระไปอยู่วัดชลประทาน เรียนจนได้เป็นมหา ก็กลับมาอยู่บ้าน พอมาอยู่แกก็มาพัฒนา แล้วก็แกพัฒนาตนเอง แกมีความรู้เป็นมหามา แกก็ไม่ฟังเสียงใครแล้ว พัฒนาเอง ตอนนั้นปัญหาหลักๆ ก็เรื่องยาเสพติด การพนัน การตัดไม้ทำลายป่า แกก็มาพัฒนาทำเสาหอกระจายข่าวสูงประมาณสามสิบเมตรได้ จัดผ้าป่าหาเงินมาซื้อเครื่องเสียง แกเป็นนักเทศน์ ทุกเช้าก็เทศน์เกี่ยวกับการพนัน เป็นบาป เป็นกรรม คนที่ทำจะเป็นอย่างนั้น อย่าง

จึงทำให้ประเทศชาติเสียหายล่มจม เทศน์ได้สักพักใหญ่ ต่อมาชาวบ้านก็ไล่หนี กลุ่มเล่นการพนัน กลุ่มตัดไม้ทำลายป่า กลุ่มยาเสพติดรวมกันแล้วก็เป็นคนจำนวนมาก กลุ่มนี้ก็ทำการปลุกระดมขึ้นมาขับไล่พระ พระก็ต้องหนีต้องย้ายไปอยู่ที่อื่น

(อดีตกำนัน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 กันยายน 2554)

ในส่วนของผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านน้ำเกียนในขณะนั้น ใช้วิธีการแก้ไขปัญหายาเสพติดด้วยเสียงตามสายของโรงเรียนในช่วงเช้าที่นักเรียนเข้าแถวเคารพธงชาติ โดยจะประกาศให้นักเรียนทราบถึงพิษภัยของยาเสพติด ส่วนเด็กนักเรียนที่ติดยาเสพติดก็มีการเรียกมาว่ากล่าว มีการทำโทษเพื่อให้เกิดความสำนึก และตักเตือนเยาวชนที่ติดยาให้เลิกพฤติกรรมนั้นเสีย รวมทั้งเรียกผู้ปกครองมาพบว่ากล่าวตักเตือนไปถึงผู้เสพผู้ค้า โดยไม่รู้ว่าผู้ปกครองของเด็กก็อยู่ในกลุ่มดังกล่าวด้วย การกระทำจึงไม่สัมฤทธิ์ผล และยังสร้างความไม่พอใจให้กลุ่มอิทธิพลและกลุ่มผลประโยชน์ที่เป็นผู้เสพผู้ค้ายาเสพติด เมื่อการแก้ไขปัญหาดังกล่าวข้างต้นไม่สัมฤทธิ์ผล ผู้อำนวยการโรงเรียนจึงแจ้งเบาะแสให้นักเรียนที่เสพยาเสพติดและครอบครัวผู้เสพยาเสพติดแก่ตำรวจให้เข้ามาปราบปรามจับกุมผู้เสพยาเสพติด การกระทำดังกล่าวยังเป็นชนวนสร้างความไม่พอใจแก่ผู้เสพยาและผู้ค้ายา กลุ่มอิทธิพลดังกล่าวได้รวมตัวกันเดินขบวนขับไล่ ทำให้ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านน้ำเกียนในขณะนั้น ถูกสั่งย้ายให้ไปปฏิบัติงานที่อื่น ดังให้คำสัมภาษณ์ตอนหนึ่งเกี่ยวกับประเด็นนี้ของอดีตกำนัน ว่า

...อยู่มาอีกสักพักก็ผอ.โรงเรียน เด็กนักเรียนเอายาเสพติดมากินมาเสพ ในโรงเรียนแกก็ไม่คุยไม่พูดกับใคร ปิดประตูแก้ไขเอง ประกาศเอง ว่าเองที่โรงเรียน ในที่สุดก็ต้องย้ายเพราะชาวบ้านรวมตัวกันไปร้องเรียนที่อำเภอ ผอ.ก็เลยถูกสั่งย้ายไปอยู่ที่อื่น

(อดีตกำนัน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 กันยายน 2554)

ดังนั้น ความพยายามแก้ไขปัญหาของชุมชนที่เป็นชาดพลังร่วมภายในชุมชนแบบต่างคนต่างทำดังกล่าว นอกจากจะแก้ไขปัญหาไม่ได้แล้ว ยังส่งผลร้ายต่อตัวผู้แก้ไขปัญหาอีกด้วย ทั้งเจ้าอาวาสและผู้อำนวยการโรงเรียนก็ถูกข่มขู่และถูกผลักดันให้ออกจากชุมชน ซึ่งแนวทางการแก้ไขปัญหาดังกล่าว ไม่ทำให้เกิดความร่วมมือและไม่มีพลังในการขับเคลื่อน จึงทำให้การแก้ไขปัญหามีประสพผลสำเร็จ

2.2 ประสานพลังชุมชนทุกกลุ่ม: เป็นเรื่อง “หน้าหมู”

จากการแก้ไขปัญหาในระยะแรก ที่ต่างคนต่างทำ ไม่มีการประสานงาน ไม่มีการร่วมมือกันทำ การแก้ไขปัญหาซับซ้อนและไม่สัมพันธ์กัน และที่สำคัญเป็นการแก้ปัญหาแบบ “สั่งให้ทำ” เช่น กระทรวงมหาดไทย ก็สั่งให้กำนันผู้ใหญ่บ้าน สาธารณสุขก็สั่งเจ้าหน้าที่สถานีอนามัย ศึกษาก็สั่งข้าราชการครู แต่ละหน่วยงานก็สั่งตามสายงานของตนเอง โดยที่ชาวบ้านไม่มีโอกาสได้มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาแต่อย่างใด

เมื่อปี พ.ศ.2531 ได้มีหมออนามัยเข้ามาทำงานที่สถานีอนามัยน้ำเกียน ซึ่งไม่ใช่คนในชุมชน แต่มีภูมิลำเนาจังหวัดเดียวกัน จึงมีความเข้าใจในวิถีชีวิตของคนในชุมชน อีกทั้งมีความคุ้นเคยกับชุมชนน้ำเกียนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ก่อนที่หมออนามัยคนนี้จะเข้ามาทำงานในชุมชนนั้น ก็ได้รับรู้ถึงชื่อเสียงทางด้านลบของชุมชนน้ำเกียนมาก่อนแล้วว่าเป็นแหล่งยาเสพติด การพนัน ดงนักเลง และเมื่อได้ลงมือศึกษาชุมชนอย่างจริงจังก็ พบว่า เรื่องราวของชุมชนน้ำเกียนนั้น เป็นจริงดังคำเล่าลือ และด้วยประสบการณ์การทำงานด้านมวลชน โดยเป็นอดีตผู้ร่วมพัฒนาชาติไทยมาก่อน ทำให้รู้ว่าการที่จะแก้ไขปัญหาใหญ่อย่างปัญหายาเสพติด ซึ่งเป็นเรื่องผลประโยชน์ของกลุ่มอิทธิพลและเกี่ยวข้องกับคนจำนวนมากนั้นจะทำการแบบผลิผลลามาไม่ได้ จะต้องใช้ความสุจริต รอบคอบ ใช้จิตวิทยาในการดึงพลังมวลชนจากชุมชนนั้นเองมาจัดการกับปัญหาของชุมชนนั้น โดยความเหมาะสมของเวลาและโอกาส ดังที่หมออนามัยได้ให้คำสัมภาษณ์ไว้ในงานศึกษาของนฤมล ใจดี (2552, หน้า 183) ตอนหนึ่งว่า

...เข้ามาปี พ.ศ. 2531 ดูท่าที่อยู่ 3-4 ปี ก็เก็บเกี่ยวรายละเอียดเห็นปัญหาเห็นการทำงานบางอย่างที่มันไปติดอยู่ตรงนั้นตรงนี้ มาอยู่ 4 ปี ทำความสนิทกับทุกกลุ่มทำความเข้าใจ ทำความรู้จักกับชาวบ้านทั้งหมดมีความเป็นเพื่อน ต้องมีมิตรภาพเกิดขึ้นก่อนเป็นจุดสำคัญ หาข้อมูลก่อนในการหาข้อมูลต่างๆ นั้น ก็สร้างสัมพันธ์ สร้างมิตรภาพไปด้วยการทำงานต้องเข้าไปหาชาวบ้านไม่ได้นั่งอยู่สถานีอนามัยตลอด การหาข้อมูลเป็นการหาข้อมูลจากกลุ่มต่างๆ เราต้องได้ข้อมูลทุกกลุ่ม ซึ่งเราสามารถทำได้ไม่ยากเพราะเราเข้าได้ทุกกลุ่มอยู่แล้ว

และหมออนามัยได้พิจารณาเห็นว่า ในชุมชนน้ำเกียนมีทุนทางสังคมดั้งเดิม คือ ศูนย์รวมแห่งศรัทธาหรือความไว้วางใจ ซึ่งได้แก่สถาบันเก่าแก่ของชุมชน คือ บ้าน หมายถึงผู้ปกครองหรือผู้นำชุมชน ซึ่งได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้านเลือกให้มาดำรงตำแหน่งผู้นำ แสดง

ถึงการได้รับความไว้วางใจจากคนส่วนใหญ่ของหมู่บ้านและชุมชน วัด เป็นแหล่งรวมศรัทธา จากชาวบ้านมานาน เนื่องจากเป็นมีวัตรปฏิบัติ มีความจริงใจ ได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้าน ส่วนโรงเรียน นั้นก็เป็นสถาบันเก่าแก่ของชุมชนที่ตั้งอยู่ในชุมชนมายาวนาน ครูในโรงเรียนได้รับการยกย่องว่า เป็นผู้มีความรู้ความสามารถซึ่งจะนำมาซึ่งความน่าเชื่อถือในสายตาชาวบ้าน นอกจากความน่าเชื่อถือในความรู้ความสามารถแล้ว ยังปรากฏว่า ครูในโรงเรียนประมาณครึ่งหนึ่ง เป็นคนในชุมชน ส่วนครูที่ไม่ได้มีภูมิลำเนาในชุมชนก็ทำงานในชุมชนมานานเกือบตลอดชีวิตการรับราชการ จึงทำให้ได้รับความไว้วางใจอีกส่วนหนึ่งด้วย จะเห็นได้ว่าทั้ง บ้าน วัด โรงเรียน เป็นสถาบันที่ได้รับความศรัทธาหรือความไว้วางใจจากชาวบ้าน ในส่วนของสถานีอนามัยนั้น ก็เป็นอีกสถาบันหนึ่งได้รับศรัทธาจากชาวบ้านมาช้านาน จึงเป็นโอกาสที่จะใช้พลังจากความศรัทธาใน ส่วนของสถานีอนามัยเข้าไปเป็นส่วนเสริมกระบวนการทำงาน ดังที่หมออนามัย ได้ให้คำสัมภาษณ์ ไว้ในงานศึกษาของนฤมล ใจดี (2552, หน้า 198) เกี่ยวกับประเด็นนี้ว่า

...สถานีอนามัยเราทำงาน เรามีทุนเดิมคือเราทำงานในเชิงมีพระคุณ ผม ค่อนข้าง เชื้อมันตรงนี้ ก็คือเราดูแลกัน ตอนที่เขาไม่สบาย เจ็บป่วยไข้มา ตอนนี่เราไปเคลื่อนเรื่อง อื่น ที่มันมีผลกระทบต่อเขา เขาก็ยังมองเห็นอดีตว่าเขาเคยเจ็บไข้ เราทำแผลใส่ยาให้ เป็นการทำงานในเชิงพระคุณไม่ใช่พระเดชอันนี้เหมือนเป็นทุน คำหนึ่งที่เขาเรียกเราก็ เรียกว่า “หมอ” ตลอด ถึงจะเป็นเจ้าหน้าที่สาธารณสุขเขาก็เรียกว่าหมอ เป็นการให้ เกียรติ...เป็นโอกาสด้วยที่เราเอา “ส” เข้าไป

ซึ่งหมออนามัยได้กล่าวถึงกระบวนการที่ใช้ คำว่า “บวร.” ที่เคยนำมาใช้กัน แพร่หลายในขณะนั้น ในความหมายว่า สถาบันเก่าแก่ ทั้งบ้าน วัด โรงเรียนนั้นมีหน้าที่ทำเพื่อ ประชาชน และในการนำมาใช้นั้นก็ไม่ได้มีลักษณะของการทำงานร่วมกันแบบมีส่วนร่วมเลย จะมี เพียงแต่ขอความร่วมมือให้ประชาชนฝ่ายต่างๆ มาร่วมในฐานะ “แขก” มิใช่เจ้าภาพร่วมที่จะ ร่วมกัน ตั้งแต่การวางแผน ลงทุน ลงแรง และรับผิดชอบในงานร่วมกันเลย ดังนั้น กระบวนการ บวรส.จึงเป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งแนวคิด และกระบวนการทำงาน เป็นการทำงานแบบใหม่ และมีการผสมผสานกลไกใหม่เข้ากับความรู้เดิมของชาวบ้าน โดยการเพิ่มตัว “ส” คือ สถานีอนามัย (ในขณะนั้น) ผสานเข้ากับการทำงานของสถาบันเก่าแก่ของชุมชนแบบเดิมคือ “บวร.” ซึ่ง ชาวบ้านรู้จักดีอยู่แล้ว กลายเป็นการทำงานแบบ บวรส.เพราะต้องการต่อยอดแนวทางเดิมของ ชาวบ้าน โดยไม่เกิดความแปลกแยก เข้าใจได้ง่าย และได้กล่าวเพิ่มเติมถึงประเด็นนี้ว่า

...แนวทางการทำงานของบวร. เดิม ทุกคนรู้ว่าต้องร่วมกัน ทำอะไรร่วมกัน ต้องทำงานร่วมกัน แต่ในเรื่องของการจัดกระบวนการ มันไม่มีคน เชื่อมประสานว่าจะเอาเรื่องไหนที่เป็นประเด็นร่วม ทุกคนก็รู้ว่า บวรๆ พอประชุมทีก็เอางานแต่ละที่ทำมาบอกว่า วัดทำอย่างนั้นอย่างนั้นะ วันนั้นวันนี้มาทำบุญตักบาตรนะ นักเรียนก็บอกว่าเด็กเรียนก็คน ประสบผลสำเร็จการเรียนเท่าไร? แต่มันไม่มีอะไรที่เป็นพันธกิจหน้าหมู่ ที่จะเกิดในช่วงนั้นชัดเจนเลย ก็เลยว่ามันต้องมีอะไรสักอย่างที่เป็นพันธกิจหน้าหมู่ เป็นจุดสนใจร่วม ของกระบวนการตรงนี้ เป็นพันธกิจที่ทุกคนร่วมด้วยกันจริงๆ ได้รู้ ได้เห็น ร่วมกัน ได้ปฏิบัติ ได้รับผิดชอบร่วมกัน ได้รับผลกระทบร่วมกัน

ในปี พ.ศ. 2534 หมออนามัยและผู้นำชุมชน ได้มองเห็นการเปลี่ยนแปลงวิกฤติเป็นโอกาสในการเรียนรู้และพัฒนา โดยใช้เหตุผลจากการที่คนดีที่มีเจตนาอันบริสุทธิ์มีความหวังดีกับชุมชน และพยายามแก้ไขปัญหามาให้ชุมชนน้ำเค็มถึง 2 คน ต้องถูกขับไล่ ถูกกดดันให้ออกจากพื้นที่ไปอย่างไร้ความเป็นธรรม ประกอบกับปัญหาต่าง ๆ ทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น จึงได้เชิญแกนนำฝ่ายต่างๆ ประกอบด้วย อดีตกำนัน ผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่ ตัวแทนจากวัด ตัวแทนจากโรงเรียน และตัวแทนจากสภาตำบล (ในขณะนั้น) มาพูดคุยปรึกษาหารือหาทางออกร่วมกัน และได้จุดประกายการทำงานแบบมีส่วนร่วม ระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และสถานีอนามัย (บวรส.) ซึ่งอดีตกำนันได้ให้สัมภาษณ์ตอนหนึ่งถึงเหตุการณ์ในวันนั้น กล่าวว่า

...หมอบอกว่าไปสองรายแล้ว พระก็คนดีอยู่ไม่ได้ ผอ.ก็คนดีอยู่ไม่ได้ ถ้าเราอยู่กันอย่างนี้อีกไม่กี่วันก็ต้องถึงคิวกำนันแน่ ถ้าไม่คิวกำนันก็คิวหมอ ถ้าไม่คิวหมอก็คิวผู้ใหญ่แน่นอน พอหมอเขาพูดอย่างนั้นเราก็ตกใจ เพราะมันเหมือนกับที่หมอพูด เราก็อึดอกแข็งก้องแน่นแล้วตอนนั้น พอหมอพูดแล้ว เราก็อถามหมอม่ว่าจะทำอย่างไร หมอว่าถ้าเราต่างคนต่างอยู่ผมว่าไม่รอดแน่ แต่ถ้าเรามาคิดว่าเอาบ้าน เอาวัด เอาโรงเรียนมาอยู่ด้วยกันแล้วมาช่วยกันแก้ไขปัญหามันเกิดว่าเราจะแก้ได้อย่างไร หมอว่าเราต้องทำงานแบบมีส่วนร่วมบ้าน วัด โรงเรียน สถานีอนามัย หรือ บวรส. (ดูเชิงอรรถที่ 3)

(อดีตกำนัน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 กันยายน 2554)

การประชุมในวันนั้นทำให้ทุกฝ่ายเกิดแนวคิดว่าการที่ชุมชนน้ำเค็มประสบวิกฤติปัญหาต่างๆ หลายด้าน และไม่สามารถแก้ไขปัญหามาได้เพราะต่างคน ต่างทำงาน ไม่มีการ

ปรึกษาหารือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันเลย ขาดการร่วมแรง ร่วมใจ ขาดประสานความร่วมมือของหลายฝ่ายอันเป็นพลังของชุมชนในการต่อสู้กับวิกฤติปัญหาต่างๆ โดยมีตัวอย่างให้เห็นคือกรณีของเจ้าอาวาสวัดโป่งคำ และผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านน้ำเกี้น ถ้าหากมีการทำงานแบบเรียนรู้ร่วมกันระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน และสถานีอนามัย (ปัจจุบันได้ขยายออกเป็นส่วนราชการในชุมชน) ก็จะเป็นทางออกในการแก้ไขปัญหาคือ

เมื่อแกนนำทุกฝ่ายเกิดความเข้าใจตรงกันแล้วว่า ต้องมีการรวมพลังชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนเอง การทำงานแบบ บวรส.จึงเริ่มต้นขึ้นโดยกำนัน ผู้ใหญ่บ้านทุกหมู่ก็ได้ขยายความคิดไปยังลูกบ้าน โดยใช้เวทีการประชุมหมู่บ้านที่มีอยู่แล้วทุกเดือนเป็นช่องทางในการพูดคุยแลกเปลี่ยน โดยมีหมออนามัยและกำนันผู้ใหญ่บ้านทุกคนไปร่วมประชุมในการประชุมหมู่บ้านทั้ง 5 หมู่บ้าน เพื่อที่จะควบคุมกระบวนการทำงานให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน และพูดเหมือนกัน ทำให้ชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านต่างมีความคิดเห็นตรงกันว่า ควรทำอย่างไรดีอย่างหนึ่งไม่เช่นนั้นชุมชนจะอยู่ไม่ได้ และเพื่อเหลือสิ่งดีให้กับลูกหลาน จึงเริ่มต้นด้วยการร่วมกันขึ้นไปอนุรักษ์ป่าชุมชนเกี้น ตั้งกฎกติกา ตั้งมาตรการในการดูแลรักษาป่าขึ้น และตั้งกฎกติกาของหมู่บ้านของชุมชนขึ้น เพื่อใช้ปกครองดูแลกันเอง ซึ่งอดีตกำนัน ได้ให้สัมภาษณ์เพิ่มเติมในประเด็นนี้ชื่อว่า

...การเริ่มต้นแก้ไขปัญหานี้ไม่ได้เริ่มที่ปัญหายาเสพติดเป็นอันดับแรก แต่เริ่มด้วยเรื่องการพนัน แล้วจึงค่อยขยับเข้ามาเรื่องยาเสพติด เนื่องจากเรื่องยาเสพติด เป็นเรื่องที่ยากและมีผลกระทบมาก หลังจากการจุดประกายดังกล่าวแล้ว ชุมชนก็มีการตื่นตัว มีการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสร้างกฎกติกา ร่วมกันปฏิบัติตามกฎกติกาอย่างเคร่งครัด และยอมรับในกฎกติกา ซึ่งเรียกกฎกติกานี้ว่า “มาตรการสังคม” แม้ว่ามาตรการสังคมบางสิ่งบางอย่างจะเป็นการละเมิดสิทธิตามกฎหมายของบุคคลนั้นๆ เช่น การใช้บัตรประกันสุขภาพนั้นเป็นสิทธิของประชาชนที่จะได้รับบริการด้านสุขภาพตามรัฐธรรมนูญ และการยึดบัตรประกันสุขภาพของผู้ที่ละเมิดต่อมาตรการสังคมนั้นก็ไม่มีกฎหมายรองรับ แต่เป็นการยอมรับกันโดยการตัดสินใจร่วมกันของคนในชุมชนที่จะยอมรับกฎเกณฑ์ที่ร่วมกันตั้งกฎขึ้นมา

(อดีตกำนัน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 8 กันยายน 2554)

3. สร้างกลไกใหม่ร่วมกัน: ร่วมคิด-ร่วมทำ

จากแนวทางการทำงานตามกระบวนการ บวรส. ตั้งแต่ ปี พ.ศ.2534 ที่ทุกฝ่ายได้ทำงานและเรียนรู้ปัญหาร่วมกัน ซึ่งชุมชนน้ำเกี้นได้ถือเป็นหลักการและองค์ประกอบที่สำคัญใน

การทำงาน ตลอดเวลาที่ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลในชุมชน ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า ชุมชนน้ำเกียนยังใช้การเรียนรู้ร่วมกันตามหลักการของกระบวนการ บวรส. ในการเรียนรู้ร่วมกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง และการทำงานในลักษณะนี้มีอยู่ในกระบวนการทำงาน และในกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนแห่งนี้ ถึงแม้ในปัจจุบันองค์การบริหารส่วนตำบล ได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากในการดูแลทุกข์สุขของประชาชนก็ตาม

จากการที่ชาวบ้านน้ำเกียนได้ใช้กระบวนการเรียนรู้แบบ “บวรส.” เป็นเครื่องมือในการทำงานร่วมและมีความเชื่อมั่นว่า แนวคิดนี้เป็นแนวคิดที่มาจากทางในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน จึงต้องการให้มีโครงสร้างองค์กรที่ชัดเจน และมีตัวบุคคลรับผิดชอบ ทำให้ในปี พ.ศ.2541 ชุมชนได้มีการจัดตั้งองค์กรชาวบ้าน คือ องค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนตำบลน้ำเกียน เพื่อเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนการทำงาน ถือว่าเป็นการสร้างกลไกใหม่ในการทำงานร่วมกัน ทั้งนี้ องค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิตฯ ซึ่งเป็นการจัดตั้งขึ้นเองโดยไม่มีกฎหมายรองรับ แต่มีบทบาทในการบริหารจัดการเรื่องราวทุกอย่างในชุมชนน้ำเกียน โดยมีคณะกรรมการองค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิต ก็คือ ผู้นำ 42 ชุนศึก ของชุมชนน้ำเกียน ซึ่งแท้จริงแล้วกรรมการ 42 คน คือ ผู้ที่มีบทบาทหน้าที่อย่างเป็นทางการของชุมชนน้ำเกียน มาจากฝ่ายปกครองกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิกสภา อบต.เป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้ องค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิตแห่งนี้ ตั้งขึ้นมาเพื่อเป็นตัวรองรับการปฏิบัติหน้าที่ร่วมกัน และมีจุดมุ่งหมายให้เกิดความเท่าเทียมของความเป็นผู้นำ มีความเสมอภาคในการปฏิบัติหน้าที่เหมือนๆ กัน ดังคำที่เรียกกันว่า “พระเอกนำหมู่” ซึ่งจากการเก็บข้อมูลด้วยการสังเกตของผู้วิจัย เห็นว่า ผู้นำ 42 ชุนศึกของชุมชนน้ำเกียน มีความเสียสละ และให้เกียรติกันและกัน ทำให้เข้าใจได้ว่าสิ่งนี้ เป็นพื้นฐานของความสามัคคีในกลุ่มผู้นำชุมชน

ส่วนด้านการบริหารจัดการ มีคณะกรรมการทำงานในกิจกรรมต่างๆ อย่างชัดเจน เน้นความโปร่งใส ตรวจสอบได้ มีการใช้มาตรการสังคม ในการปกครองดูแลกันเองในชุมชน และที่สำคัญได้ก่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ การมีเวทีพบปะพูดคุยกัน มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ไม่ว่าจะเป็นประเด็นเรื่องเล็ก ๆ หรือเรื่องใหญ่ และถ้าเป็นเรื่องใหญ่ เป็นเรื่องหน้าหมู่ ที่ต้องไข่มติของชุมชน ก็จะมีการจัดเวทีชาวบ้าน ทั้งระดับหมู่บ้านและระดับชุมชน ก่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันในระหว่างแกนนำกับแกนนำด้วยกัน และระหว่างแกนนำกับชาวบ้าน โดยผ่านเวที 3 ระดับ ได้แก่ 1) เวทีระดับผู้นำ 2) เวทีระดับหมู่บ้าน และ 3) เวทีระดับชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการจัดการภายในชุมชนได้เป็นอย่างดี

จากการสังเกตและเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัย พบว่า องค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิตทำให้เกิดความสะดวกคล่องตัวในการทำงาน เหมือนองค์กรเอกชน มีตัวตนจริงในการทำงาน ซึ่ง

องค์กรแห่งนี้ สามารถที่จะทำโครงการในนามองค์กรเสนอของงบประมาณจากหน่วยงานราชการได้ มีบัญชีการเงินขององค์กรเอง การใช้จ่ายมีความยืดหยุ่น จึงทำให้การบริหารจัดการโครงการของชุมชนน้ำเกียนมี ความคล่องตัว หากจะเปรียบองค์กรแห่งนี้ว่ามีความเกี่ยวข้องกับชุมชนน้ำเกียน จะเปรียบได้กับคำว่า เป็น "บริษัทน้ำเกียน" มีหน้าที่บริหารจัดการหารายได้เพื่อการพัฒนาชุมชนน้ำเกียน เนื่องจากว่า มีโรงผลิตน้ำดื่ม กลุ่มชีวิตวิถี สหกรณ์ชุมชน กองทุนสวัสดิการชุมชน หรืออื่นๆ ซึ่งเป็นของชุมชนน้ำเกียน เจ้าของหรือผู้ดูแลผลประโยชน์ คือ องค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิตนั่นเอง โดยมีวัตถุประสงค์ คือ

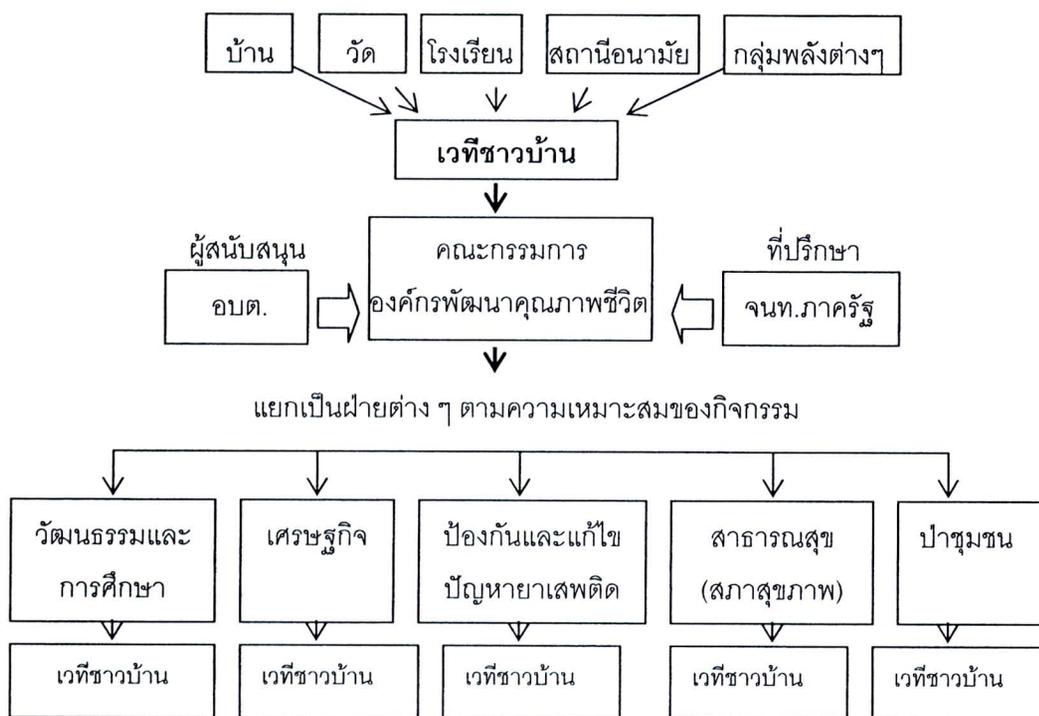
1. เพื่อการพัฒนาส่งเสริมและสนับสนุน การดำเนินงานของประชาชนชุมชนน้ำเกียน ให้บรรลุเป้าหมาย คือคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม อาชีพ การศึกษา วัฒนธรรมและสุขภาพอนามัย

2. เพื่อเป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่ประสานงานระหว่าง บวรส.ให้เกิดความสะดวกรในการทำงานต่างๆ ในชุมชน

3. เพื่อเป็นองค์กรของชาวบ้านที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของชุมชน ประสานงานกับภาครัฐนอกพื้นที่ องค์กรเอกชนต่างๆ รวมทั้งคณะศึกษาดูงาน

4. เพื่อเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่แสวงหาแหล่งเงินทุนสนับสนุนจากภายนอกชุมชน

ส่วนการจัดรูปแบบองค์กรเป็นรูปแบบของประชาสังคม ซึ่งคณะกรรมการมาจากกลุ่มผู้นำจากฝ่ายปกครอง จาก อบต. และแกนนำชาวบ้านที่มีความชำนาญและประสบการณ์ โดยประชาชนในชุมชนน้ำเกียนได้คัดเลือกตัวแทนจาก 5 หมู่บ้าน เข้าเป็นกรรมการร่วมกับผู้นำชุมชน และสมาชิกอบต. เป็นคณะกรรมการที่ปรึกษา ได้แก่ เจ้าหน้าที่ภาครัฐ ทั้งโรงเรียน สถานีนอนามัย (ในขณะนั้น) เกษตร มหาดไทย และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยสรุป ดังภาพ 16

ภาพ 16 แสดงโครงสร้างองค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิตตำบลน้ำเกีฮ้น

ที่มา: ปรับจากหนังสือน้ำเกีฮ้นชุมชนเรียนรู้ร่วมกัน, 2546, หน้า 80

อีกทั้ง ในปีเดียวกันนี้ พ.ศ.2541 องค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิตฯ กับชาวชุมชนน้ำเกีฮ้น ได้กำหนดแผนชุมชนเพื่อการขับเคลื่อนชุมชนร่วมกัน โดยผ่านเวทีชาวบ้าน เรียกว่า “แผนร้อยแปด” ซึ่งมาจากการวิเคราะห์ข้อมูลที่มีอยู่ในฐานข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน(จปฐ.) และข้อมูลที่มาจากการสำรวจในประเด็นที่ชุมชนสนใจโดยชุมชนเอง เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนในชุมชน ต่อมาในปี พ.ศ. 2544 ได้พัฒนาต่อยอดแผนดังกล่าวเป็นแผนแม่บทของชุมชน โดยร่วมมือกับเครือข่ายภายนอกชุมชน เรียกว่า “แผนแม่บทชุมชน หรือแผนชุมชนพึ่งตนเอง” มีการกำหนดวิสัยทัศน์ร่วมกัน คือ “กินอิ่ม นอนอุ่น ผันติ” เกิดจากการร่วมคิด ร่วมวางแผน และร่วมลงมือทำ และมีการจัดทำแผนงานโครงการของชุมชนเอง ซึ่งเป็นเสมือนทิศทางหรือแนวทางการพัฒนาชุมชน และมียุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนไปสู่วิสัยทัศน์ดังกล่าวอย่างเป็นรูปธรรม โดยชุมชนได้ให้ความหมายร่วมกัน คือ คำว่า “กินอิ่ม” หมายถึง การที่พี่น้องในชุมชน มีเศรษฐกิจที่พอเพียง พึ่งตนเองได้ “นอนอุ่น” หมายถึง การที่พี่น้องในชุมชนมีสุขภาพดี และ “ผันติ” หมายถึง มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ไม่มีปัญหาเสพติด ไม่มีหนี้สิน โดยกำหนดเป็นยุทธศาสตร์ชุมชนนำอยู่ ดังตาราง 12

ตาราง 12 แสดงการนำวิสัยทัศน์ชุมชนมากำหนดเป็นยุทธศาสตร์แต่ละด้าน

กำหนดเป็นยุทธศาสตร์แต่ละด้าน	
วิสัยทัศน์	ยุทธศาสตร์ชุมชน
“กินอิ่ม”	1) เศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองได้แก่ การส่งเสริมการเกษตรผสมผสาน การส่งเสริมอาชีพเสริมการลดต้นทุนการผลิต โดยใช้ชีวภาพแทนสารเคมี 2) การหมุนเวียนเศรษฐกิจภายในชุมชน ซื้อสินค้าอุปโภค-บริโภคจากศูนย์สาธิตการตลาด และซื้อสินค้าการเกษตรจากธนาคารชุมชน 3) การระดมทุนภายในชุมชน 4) เสริมสร้างศักยภาพกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในชุมชน ส่งเสริมการออม
“นอนอุ่น”	1) สร้างสุขภาพด้วยการออกกำลังกาย 2) ลดการใช้สารเคมีกำจัดแมลง และปุ๋ยเคมี 3) ส่งเสริมการใช้สมุนไพร 4) ชาวบ้านพึ่งตนเอง ช่วยกันดูแลสุขภาพเบื้องต้น
“ผืนดี”	1) การแก้ไขปัญหายาเสพติด แบบครบวงจรทั้งปราบปรามป้องกันและบำบัด 2) ยุทธศาสตร์การออมทรัพย์ ภายในชุมชน (ธนาคารชุมชน) 3) เวย์ยามรักษาความปลอดภัยทุกคืน

ทั้งนี้ เพื่อให้การดำเนินงานมีประสิทธิภาพและคล่องตัวมีตัวแทนชาวบ้านเข้ามาเป็นคณะกรรมการแต่ละฝ่าย โดยมีการแบ่งฝ่ายคณะทำงาน ออกเป็น 5 ฝ่าย ได้แก่ 1) ฝ่ายการศึกษา สังคม วัฒนธรรม 2) ฝ่ายสาธารณสุข 3) ฝ่ายเศรษฐกิจ 4) ฝ่ายควบคุมป้องกันยาเสพติด และ 5) ฝ่ายป่าชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ฝ่ายการศึกษา สังคม วัฒนธรรม เป็นฝ่ายที่ดูแลด้านการศึกษา ร่วมกับโรงเรียนเป็นคณะกรรมการสถานศึกษา มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านต่างๆ ให้แก่เยาวชนและผู้สนใจในชุมชน เช่น ดนตรีพื้นบ้าน การทอผ้าขึ้น สมุนไพร ภาษาล้านนา เป็นต้น

2. ฝ่ายสาธารณสุข มีบทบาทในการดำเนินงานด้านแก้ไขปัญหายาเสพติดร่วมกับชมรม อสม. ตำบลน้ำเกีฮัน ในปี พ.ศ.2545 พัฒนามาเป็น “สุขภาพชุมชน” มุ่งงบประมาณในการขับเคลื่อนเพื่อสร้างสุขภาพในชุมชน

3. ฝ่ายเศรษฐกิจ ดำเนินงานในเรื่อง ส่งเสริมอาชีพ โดยในปี พ.ศ.2542 ได้ระดมทุนจัดตั้งกลุ่มเตรียมสหกรณ์ ซึ่งปัจจุบันได้พัฒนามาเป็นธนาคารชุมชน รับฝากเงิน ให้กู้เงิน และ

นอกจากนี้คณะกรรมการฝ่ายเศรษฐกิจยังได้ประสานกับองค์กรสนับสนุนต่างๆ เพื่อจัดตั้งนิคมอาชีพ เพื่อเป็นการสร้างงานแก่ผู้ด้อยโอกาส และเพื่อเป็นอาชีพเสริมในการแก้ไขปัญหาความยากจน และเกิดการสร้างงานในชุมชน ลดรายจ่ายของคนในชุมชนได้ใช้สินค้าราคาถูกเกิดการหมุนเวียนเงินทุนในชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชน โครงการในนิคม มี 4 กิจกรรม คือ โรงสีข้าวชุมชน โรงงานผลิตอาหารสัตว์ โรงงานผลิตน้ำดื่ม โรงงานปั้นอิฐบล็อกและในปี พ.ศ.2550 ได้จัดตั้งกลุ่มชีวิตดี

4. ฝ่ายควบคุมป้องกันยาเสพติด มีบทบาทหน้าที่ในการควบคุม ป้องกัน และสอดส่องดูแลยาเสพติด โดยดำเนินงานร่วมกับตำรวจชุดหมู่บ้านปลอดยาเสพติด มีคณะกรรมการทั้งหมด 70 คน แบ่งออกเป็นฝ่ายปราบปราม ฝ่ายป้องกัน และฝ่ายบำบัดฟื้นฟู

5. ฝ่ายป่าชุมชน มีบทบาทหน้าที่รับผิดชอบในการตรวจป่า อยู่เวรยามที่ด่านสกัดกันทุกวัน เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการลักลอบตัดไม้หรือนำไม้ออกจากป่า

และทางองค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนตำบลน้ำเกียนมีรายได้เป็นแหล่งเงินทุนขององค์กรฯ จาก

1. จัดกิจกรรมหารายได้ของตนเอง เช่น จำหน่ายหนังสือ และแผ่นวีดีโอเผยแพร่
2. รายได้จากการดำเนินงาน โรงงานผลิตน้ำดื่ม โรงงานปั้นอิฐบล็อก กลุ่มชีวิตดี
3. งบประมาณสนับสนุนจาก องค์กรบริหารส่วนตำบลน้ำเกียน
4. ได้รับการสนับสนุนจาก องค์กรเอกชน มูลนิธิต่างๆ เช่น สสส.สนับสนุนทุนดำเนินงานโครงการลดเหล้าบุหรี่ สำนักงาน ปปส.สนับสนุนงบประมาณแก้ไขปัญหายาเสพติดมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ สนับสนุนทุนโครงการชุมชนปลอดอบายมุข เป็นต้น
5. รายได้จากคณะศึกษาดูงาน เป็นค่าอาหาร ค่าที่พัก ค่าสนับสนุนการดูงานที่เหลือจากการหักค่าใช้จ่าย ฯ

ปัจจุบัน ผู้วิจัยได้สังเกตตอนเก็บข้อมูล พบว่า การดำเนินงานและกิจกรรมของคณะกรรมการต่างๆ นั้นยังคงอยู่ โดยมีองค์กรบริหารส่วนตำบล ทำหน้าที่เป็นองค์กรสนับสนุนและดำเนินการไปด้วยกันมีความสอดคล้องประสานกันไปได้ด้วยดี

4. เรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

จากวิกฤติของปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า ปัญหาการพนัน ปัญหายาเสพติด ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531- พ.ศ. 2534 ซึ่งชุมชนได้ใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ทุกปัญหาอย่างต่อเนื่องตามแผนของชุมชน จนถึงปี พ.ศ.2543 ทำให้สถานการณ์ของปัญหาต่าง ๆ นั้นดีขึ้นมาก

ซึ่งใน ปี พ.ศ. 2543 เป็นปีที่ชุมชนน้ำเกียนประเมินผลการทำงานร่วมกัน และได้ประกาศชัยชนะและชื่นชมต่อความสำเร็จที่ชุมชนผ่านวิกฤติปัญหาต่างๆ จากการเรียนรู้และพัฒนาอย่างต่อเนื่องตามแผนของชุมชน โดยที่ชุมชนหันไปให้ความสำคัญกับปัญหาเรื่องปากท้อง เรื่อง เศรษฐกิจ เพื่อหวังยกระดับความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ทำให้ในปี พ.ศ.2544 เหตุการณ์ต่างๆ ปะทะเข้ามา อีกรอบ จากการแพร่ระบาดของยาบ้าในชุมชน ซึ่งทำให้ชาวชุมชนน้ำเกียนได้เริ่มรู้สึกถึงสถานการณ์เลวร้ายกลับมาอีกครั้ง มีคนขายกันอย่างเสรี จำนวนหลายราย ้วยแรงงานใช้ยาบ้ากันมากในช่วงฤดูทำนา เก็บเกี่ยวผลผลิต และปลูกถั่วเหลือง เยาวชนติดยาจำนวนมาก มีแหล่งมั่วสุม เกิดคดีลักทรัพย์ คดีฆาตกรรม เพราะหักหลังในธุรกิจค้ายาบ้าคนขายยาเปลี่ยนจากผู้ใหญ่มาเป็นเยาวชน เปลี่ยนจากพ่อแม่มาเป็นลูก มีการเชื่อมโยงเครือข่ายค้าขายกันเป็นกระบวนการ โดยใช้ระบบเครือข่าย และระบบขายตรง ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าว ทำให้ชาวชุมชนน้ำเกียนได้เรียนรู้ว่าเมื่อใดก็ตามที่ชุมชนหันไปให้ความสำคัญกับการพัฒนาด้านอื่นๆ เช่น เศรษฐกิจ อาชีพ สิ่งแวดล้อม แล้วให้ความสำคัญเรื่องการควบคุมป้องกันยาเสพติดลดลง วิกฤติยาบ้าก็จะกลับมาอีก ดังนั้นจึงต้องเชื่อมโยงกระบวนการพัฒนาและกระบวนการแก้ไขปัญหาไปพร้อมกัน

ทั้งนี้ กลุ่มแกนนำในชุมชนน้ำเกียน ได้มานั่งวิเคราะห์สถานการณ์ร่วมกัน และพบว่าปัญหารุนแรงใกล้เคียงกับปี พ.ศ.2535 - พ.ศ.2537 แต่มีความซับซ้อนมากขึ้น มีการพูดคุยกันหลายครั้งแทรกเรื่องยาบ้าในการประชุมหมู่บ้าน ในเวทีการประชุมของ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน ผู้สูงอายุ และหลายๆ เวที ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น การพูดคุยในงานศพ งานแต่ง ที่ตลาดสด ฯลฯ เหล่านี้ ล้วนเป็นการกระตุ้นชุมชนให้เจ็บร้อนกับปัญหา จนได้แนวร่วมมาเป็นคณะกรรมการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดเพิ่มขึ้นเป็น 70 คน จากเดิม 42 คน โดยเพิ่มบุคคลภายนอกจากหน่วยงานราชการ มีทั้งครู เยาวชน ข้าราชการ ทหาร ตำรวจ ที่เป็นคนบ้านน้ำเกียน ยึดหลักการทำงานเป็นทีม จนในที่สุดกระบวนการของชุมชนสามารถดึงเจ้าหน้าที่ตำรวจเป็นถึงรองผู้กำกับหัวหน้าสถานีตำรวจภูธร อำเภอกงเพียง เข้ามามีส่วนร่วมสำคัญเสริมกระบวนการให้เข้มแข็งและเป็นผลสำเร็จมากขึ้น

โดยมีกระบวนการที่สำคัญ คือ ได้มีคณะกรรมการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ตำบลน้ำเกียน (ปปส.ตำบล) เป็นคณะกรรมการที่มาจากคัดเลือกโดยชาวบ้านและหลายคนอาสาเข้ามาเพราะอยากมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา บางคนเป็นผู้ปกครองที่ลูกติดยา บางคนเป็นอส. ที่สนใจการทำงานค่ายบำบัดก็อาสาเข้ามาช่วย เมื่อได้รายชื่อแล้วก็เสนอให้นายอำเภอออกคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการ แบ่งเป็น 3 ฝ่าย คือ

1. ฝ่ายปราบปราม ประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้าน กำนัน กรรมการหมู่บ้านฝ่ายรักษาความสงบ (ฝรส.) ข้าราชการฝ่ายทหาร ตำรวจ รวม 22 คน มีบทบาทหน้าที่สำคัญในการบังคับใช้มาตรการสังคมกับผู้ขาย ผู้เสพ ออกสุ่มตรวจจับสวาทหารเสพติด ปราบปรามแหล่งค้าในชุมชน ส่งเสริมอาชีพให้แก่กลุ่มผู้เลิกค้า และเลิกเสพ

2. ฝ่ายป้องกัน ประกอบด้วยสมาชิก อบต. ข้าราชการในชุมชน ครูโรงเรียนบ้านน้ำเกียน กรรมการหมู่บ้าน เยาวชน ผู้สูงอายุ รวม 30 คน มีบทบาทในการเฝ้าระวังแหล่งมั่วสุมในชุมชน โดยการผลัดเวรตรวจตรา สนับสนุนกิจกรรมกลุ่มเยาวชน เช่น มีกลุ่มดนตรีพื้นบ้าน กลุ่มกีฬา กลุ่มอนุรักษ์พันธุ์ไม้ มีหน้าที่ในการประชาสัมพันธ์ เช่น จัดทำป้ายรณรงค์ ประชาสัมพันธ์ทางหอกระจายข่าว เป็นต้น

3. ฝ่ายบำบัดฟื้นฟู ประกอบด้วยอสม. พระสงฆ์ ผู้สูงอายุ เจ้าหน้าที่สาธารณสุขมีบทบาทสำคัญในการจัดค่ายบำบัดในชุมชน ระยะเวลา 9 วัน 8 คืน มีการใช้ประเพณีท้องถิ่น เช่น มัดมือสู่ขวัญ รับประทานดีคืนสู่สังคม การส่งเสริมอาชีพหลังบำบัด

เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการจึงได้มีการระดมทุนมาจัดตั้งเป็น "กองทุนแก้ไขปัญหายาเสพติดตำบลน้ำเกียน" บริหารจัดการโดยคณะกรรมการ ปปส.ตำบลน้ำเกียน มีกิจกรรมต่าง ๆ ได้แก่

1. จัดผ้าป่ากองทุนแก้ไขปัญหายาเสพติดตำบลน้ำเกียน และขอรับบริจาคจากผู้มีจิตศรัทธาทุกหลังคาเรือน

2. บรรจุกิจกรรมในแผนปฏิบัติการฯ เข้าสู่แผนหมู่บ้านเครือข่ายชุมชน ขอรับการสนับสนุนจากปปส.จังหวัดน่าน

3. เสนอแผนของบประมาณการทำค่ายบำบัดไปยังส่วนราชการระดับอำเภอ จังหวัด สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติดภาคเหนือ มูลนิธิและองค์กรเอกชน

4. รวบรวมเงินจากเงินค่าปรับตามมาตรการสังคมที่ใช้ดำเนินการกับผู้เสพยาบ้า

จากนั้นได้มีการจัดเวทีชาวบ้านตำบลยาเสพติด ซึ่งคณะกรรมการปปส.ตำบลน้ำเกียน ได้ทำการประชาสัมพันธ์เพื่อให้ชาวบ้านมาร่วมเวที โดยมีกลวิธีที่ใช้ก็คือ การกระตุ้นชุมชนให้มากๆ และต่อเนื่องช่วงระยะเวลาหนึ่งก่อนการเปิดเวทีชาวบ้านทั้งชุมชน โดยมีการพูดคุยกันหลายๆ ครั้งในโอกาสต่างๆ เช่น ที่ประชุมหมู่บ้าน ประชุมของกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน ผู้สูงอายุ และอย่างไม่เป็นทางการ เช่น พูดคุยกันในงานศพ ที่ตลาดสด และประกาศทางหอกระจายข่าว รวมถึงการประชุมของหมู่บ้าน โดยบอกกล่าวให้ทุกหลังคาเรือนมาร่วมเวทีในวันนั้น ในวันจัดเวที

ชาวบ้านหากหลังคาเรือนใดขาดประชุมโดยไม่มีเหตุผลสมควรก็จะถูกปรับหรือเสียสิทธิบางประการของกองทุนหมู่บ้าน

ดังนั้น ในวันจัดกิจกรรม “เวทีชาวบ้านด้านยาเสพติดตำบลน้ำเกียน” จึงมีคนมาร่วมเวทีประชุมเกือบทุกหลังคาเรือน และลงทะเบียนเป็นรายหมู่บ้าน สรุปแล้วพบว่า ประชาชนมาร่วมเวทีถึง ร้อยละ 95 ของหลังคาเรือน ทั้งชุมชนน้ำเกียน เว้นก็แต่บ้านที่ไม่มีคนอยู่ในช่วงนั้น โดยในที่ประชุมในวันนั้นมีเหตุการณ์ต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ปรับปรุงมาตรการสังคมใหม่ โดยให้ผู้เข้าร่วมประชุมเสนอแนวคิด และเปิดโอกาสให้อภิปรายโต้แย้ง และลงมติโดยการยกมือจนได้มาตรการสังคมกับผู้ขายและผู้เสพยาเสพติด โดยมาตรการสังคมที่ใช้กับผู้ขาย และครอบครัวนี้จะใช้ดำเนินการเมื่อคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติดตำบลน้ำเกียนมีข้อมูลที่แน่ชัดว่าผู้ใดเป็นผู้ขายยาเสพติดโดยไม่ต้องรอให้ถูกจับดำเนินคดีแต่อย่างใด

2. คณะกรรมการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ทั้ง 3 ฝ่ายชี้แจงแผนปฏิบัติการเอาชนะปัญหายาเสพติดให้ผู้มาร่วมเวทีชาวบ้านทราบ ให้อภิปราย ชักถาม และเห็นชอบโดยการยกมือ

3. หลายฝ่ายช่วยกันพูด ช่วยกันย้าถึงจุดยืนและเป้าหมายสำคัญในการดำเนินงาน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน พระสงฆ์ ครู หมออนามัย รวมถึงข้าราชการฝ่ายปกครองของอำเภอ เช่น นายอำเภอ ปลัดฝ่ายป้องกันและเจ้าหน้าที่ตำรวจ ที่ได้เชิญมาร่วมเวทีก็ให้ข้อมูลเรื่องสถานการณ์กฎหมายนโยบายรัฐบาล

4. เปิดโอกาสให้ผู้ทีกลับตัว กลับใจ เลิกค้า เลิกเสพ ออกมาประกาศต่อหน้าที่ประชุม เพื่อให้พี่น้องประชาชนให้โอกาสและให้กำลังใจ

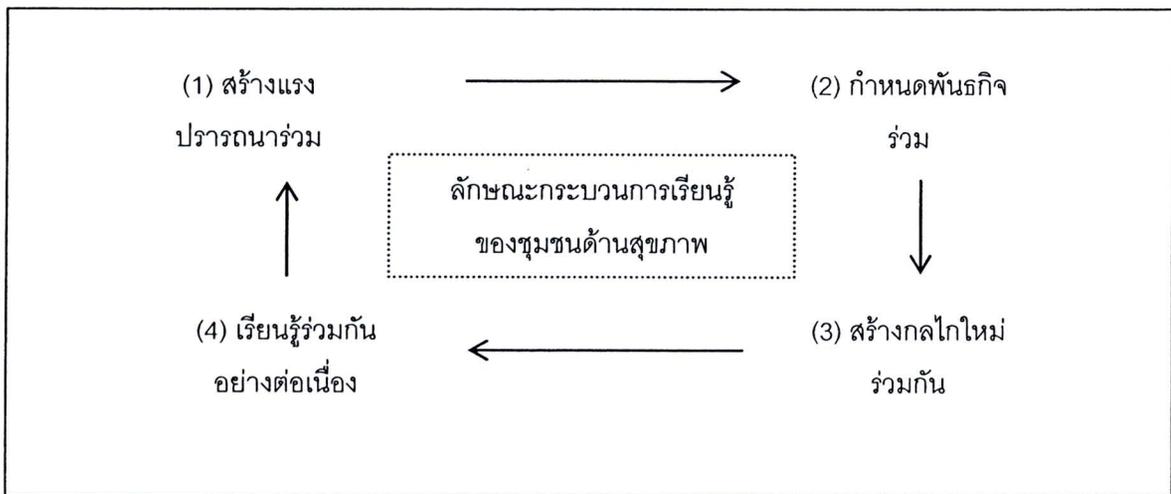
5. เข้าคูหา เขียนชื่อผู้เสพ ผู้ขาย ใส่ลงในกล่องแบบเดียวกับการลงคะแนนเลือกตั้ง โดยให้ประชาชนที่มาร่วมเวทีเข้าคูหา เขียนชื่อผู้เสพลงในบัตรสีฟ้า ชื่อผู้ขายลงในบัตรสีเหลือง จากนั้นนำไปใส่กล่อง หากใครไม่ทราบข้อมูลก็หย่อนกระดาษเปล่า วิธีการนี้ทำให้ผู้ที่มีรายชื่อไม่สามารถปฏิเสธหรือกล่าวหาว่าถูกใส่ความจากคนนั้นคนนี้ได้ เพราะไม่ทราบว่าใครเป็นผู้ให้ข้อมูล และหากข้อมูลมีจำนวนที่มากพอก็จะเป็นข้อมูลที่มีน้ำหนัก และน่าเชื่อถือว่าข้อมูลเป็นความจริง เมื่อลงคะแนนครบทุกคนแล้วก็ทำการนับคะแนน ผู้ที่ถูกระบุชื่อ ตั้งแต่ 3 คะแนน หรือ 3 คนขึ้นไป ถือว่าเข้าข่ายเป็นผู้ขายหรือผู้เสพแล้ว ซึ่งอดีตกำนันให้ข้อมูลว่าในวันนั้น ได้ชื่อผู้เสพ จำนวน 180 ราย และได้รายชื่อผู้ขายยาเสพติด จำนวน 12 คน ซึ่งกรรมการควบคุมป้องกันยาเสพติดตำบลก็ได้เรียกผู้ถูกกล่าวหา มา แล้วสอบถามว่าใครที่ถูกใส่ร้ายบ้าง ผลปรากฏว่าทุกคนรับสารภาพว่าทำจริง

กรรมการฯ ได้ตัดเตือนและขอร้องให้เลิกพฤติกรรมดังกล่าว ส่วนมากก็เลิกได้ แต่คนที่ยังทำผิดก็ต้องถูกตัดสิทธิต่าง ๆ ตามมาตรการสังคม ดังคำให้สัมภาษณ์ของอดีตกำนันของเหตุการณ์ในวันนั้นว่า

...ตอนหลังถึงทำเรื่องยาเสพติด เราก็ไปจับตามที่เรารู้ เพราะเรารู้อยู่แล้ว ว่าใครบ้าง บางคนเดือนหนึ่งถูกจับ 2 ครั้ง พอช่วงหลังมามันก็เยอะขึ้น เยอะขึ้น มันก็ได้จับเยอะ จับไปก็เสียค่าปรับแล้วก็กลับมาจำหน่วยอีก พอช่วงหลังเราจัดเวที ทำการหย่อนบัตรเลย หย่อนบัตรว่าใครเป็นคนเสพ ใครเป็นคนจำหน่าย ในชุมชนน้ำเกียน แล้วก็ใครเป็นคนเอายามาส่งให้เขาจะเขียนลงในกระดาษแล้วก็เอาใส่ในกล่อง ได้คนเสพ 180 คน คนจำหน่าย 12 คน พอเราเปิดได้คะแนนได้ตัวหมดแล้ว เราก็เรียกมา เรียกเอาคนเสพมาก่อน นั่งกันเป็นแถวเต็มหมด ก็ถามว่าทุกคนที่มานี้ใครที่โดนกลั่นแกล้งบ้าง ใครที่ไม่ได้ทำแต่มีคะแนนเยอะที่โดนกลั่นแกล้ง ขอให้ยกมือ ก็ปรากฏว่าไม่มีใครยก เราก็บันทึกใช้กฎครั้งที่ 1 ตักเตือนสั่งสอน ครั้งที่ 2 ปรับห้าร้อย ครั้งที่ 3 ดำเนินคดีแล้วก็ตัดสิทธิต่าง ๆ ทั้งหมด ก็ปรากฏว่าเราใช้กฎอยู่ 7 ราย ตัดสิทธิเขา การใช้กฎผมถือว่าได้ผลดี ป้องกันได้ แล้วก็การตรวจปัสสาวะเราก็ตรวจอยู่ตลอด

(อดีตกำนัน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2554)

จากการศึกษาถึง ลักษณะกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนด้านสุขภาพแห่งนี้ ข้อมูลจากปรากฏการณ์ในชุมชน ได้สะท้อนให้เห็นถึงความเข้าใจของผู้นำชุมชนและทุกฝ่ายต่อ คำว่า "กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนด้านสุขภาพ" ที่อธิบายได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนด้านสุขภาพ เป็นการที่ทุกคนทุกฝ่ายในชุมชน ได้มองเห็นปัญหา และยอมรับว่านั่นคือปัญหาของตนเอง ได้ตระหนักถึงความรุนแรงของปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อ การอยู่ร่วมกันในชุมชน โดยนำมาสู่การเรียนรู้และจัดการกับปัญหาร่วมกันอย่างเป็นขั้นตอน ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปลักษณะกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนด้านสุขภาพ กล่าวคือ (1) สร้างแรงปรารถนาพร้อม (2) กำหนดพันธกิจร่วม (3) สร้างกลไกใหม่ร่วมกัน และ (4) เรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปลำดับขั้นตอนของลักษณะกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนด้านสุขภาพ ดังภาพ 17

ภาพ 17 แสดงลักษณะกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนด้านสุขภาพ

ตอนที่ 2 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

การศึกษาปรากฏการณ์กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนด้านสุขภาพ เกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนด้านสุขภาพ โดยผู้วิจัยเข้าไปคลุกคลีอยู่ในพื้นที่ศึกษาอย่างต่อเนื่องกัน เพื่อเก็บข้อมูล โดยการสังเกต ตลอดจนการสัมภาษณ์ระดับลึก และร่วมสนทนากลุ่มกับผู้เกี่ยวข้องที่เชื่อว่าจะสามารถให้ข้อมูลได้ตรงตามวัตถุประสงค์การวิจัย จากการศึกษาปรากฏการณ์ ในประเด็นเกี่ยวกับปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ผู้วิจัยพบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับเงื่อนไขของชุมชน (บทที่ 5) ทั้งสภาพแวดล้อมภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ดังนั้น การทำความเข้าใจในกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนดังกล่าวจึงเกี่ยวข้องกับ ปัจจัยภายในชุมชน และปัจจัยภายนอกชุมชน ซึ่งมีรายละเอียดข้อค้นพบ ดังนี้

1. ปัจจัยภายในชุมชน

จากปรากฏการณ์ที่ศึกษาทำให้ พบว่า ชุมชนน้ำเกี๋ยนเป็นชุมชนมีพื้นที่เล็ก โดยมีปัจจัยพื้นฐานภายในชุมชนหลายประเด็นที่น่าสนใจ ที่เอื้อให้เกิดการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ให้ประสบผลสำเร็จเป็นที่น่าพอใจของคนในชุมชน กล่าวคือ ปัจจัยภายในชุมชนที่ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ประกอบด้วย สถานการณ์ของชุมชน ประสานพลังร่วม ความสัมพันธ์แบบเกื้อกูล และด้านจิตสำนึกต่อชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 สถานการณ์ของชุมชน

ชุมชนน้ำเกียนในช่วงปี พ.ศ.2531 ถึง พ.ศ.2534 ได้ก่อให้เกิดวิกฤติการณ์ทางสังคม และเศรษฐกิจ อันจะส่งผลกระทบต่อชีวิตและสุขภาพเป็นอันมาก สภาพปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวมีความสลับซับซ้อน และยากต่อการแก้ไขมากขึ้น ยิ่งไปกว่านั้นปัญหาการปรับตัวเองให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้วิถีชีวิตและความเป็นอยู่แบบดั้งเดิมปรับเปลี่ยนเป็นการดำเนินชีวิตในรูปแบบสมัยใหม่ดังสภาพที่ปรากฏให้เห็น ดังนี้

1.1.1 ด้านเศรษฐกิจ ชาวบ้านส่วนใหญ่อยู่ในภาวะหนี้สิน เนื่องจากการกู้ยืมเงินจากธนาคาร เพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) มาลงทุนในการปลูกพืชเศรษฐกิจ มีการอพยพแรงงานไปยังต่างจังหวัดเพื่อหาเงินมาใช้หนี้ นอกจากนี้ยังมีการขายที่ทำกินโดยการบุกเบิกป่าและตัดไม้ขาย ส่งผลให้ชุมชนน้ำเกียน ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำของชุมชนแห่งขอในเวลาต่อมา

1.1.2 ด้านสังคม จากการที่ชาวบ้านมีภาระหนี้สินต้องชำระ ทำให้ผู้ใช้แรงงานต้องทำงานหนักขึ้น มีการสูบบุหรี่จำนวนมาก และเริ่มนำยาบ้ามาเสพ เพื่อให้สามารถทำงานได้มากขึ้น นอกจากนี้ยังมีการเล่นการพนันเพื่อหารายได้ ส่งผลให้เกิดอาชญากรรมตามมาหลายรูปแบบอาทิเช่น การลักเล็กขโมยน้อย โจรกรรม การทะเลาะวิวาท ทำร้ายร่างกายและก่ออาชญากรรม จนกระทั่งเป็นที่กล่าวขวัญกันทั่วไปว่า ชุมชนน้ำเกียนเป็นแหล่งอบายมุข แหล่งนักเลงยาเสพติด และการพนัน

1.1.3 ด้านการศึกษา สืบเนื่องจากการใช้ยาเสพติดของกลุ่มผู้ใช้แรงงาน โดยเฉพาะผู้นำครอบครัว ได้ระบอบมายังลูกหลานที่เป็นกลุ่มเยาวชนวัยการศึกษา ทำให้เกิดผลเสียต่อการเรียนจนกระทั่งมีนักเรียนถูกไล่ออกจากโรงเรียน ด้วยสาเหตุจากการเสพยาบ้า เมื่อจบจากโรงเรียนในชุมชนไปเรียนต่อที่โรงเรียนอื่นหรือในเมือง ก็ไม่รับเด็กที่จบจากโรงเรียนบ้านน้ำเกียน

1.1.4 ด้านการสาธารณสุข จากการสำรวจความจำเป็นพื้นฐาน(จปฐ.)พบว่า สถานะสุขภาพของประชาชนยังไม่ดีเท่าที่ควร ปัญหาที่ไม่ผ่านตามเกณฑ์ จปฐ. ที่สำคัญคือน้ำหนักเด็กแรกเกิดต่ำกว่า 3,000 กรัม ประชาชนส่วนใหญ่กินอาหารสุกๆ ดิบๆ โดยเฉพาะอาหารประเภทปลาดีนที่เป็นสาเหตุของโรคพยาธิใบไม้ในตับ (สุชาติ เลาบรพิตร, 2543, หน้า 5)

นอกจากนี้ยังมีปัญหาอื่น ๆ ที่เป็นผลกระทบมาจากปัญหาดังกล่าวอีกหลายประการ ในขณะที่การแก้ไขปัญหาในขณะนั้น ยังอยู่ในลักษณะต่างฝ่ายต่างทำ ปัญหาจึงทวีความรุนแรงขึ้น โดยครูและผู้นำศาสนาที่ดำเนินกิจกรรมการพัฒนาได้รับผลกระทบจากกลุ่มอิทธิพลที่สูญเสียผลประโยชน์และได้รับความกดดันให้ออกจากพื้นที่ เจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำสถานีอนามัย (ในขณะนั้น) ได้รับรู้ถึงสภาพปัญหาและเกรงว่าจะขยายผลให้เกิดปัญหาสังคมอื่น ๆ ตามมามากกว่านี้ จึงได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็น และเสนอแนวความคิดเพื่อการแก้ไขปัญหาแบบองค์

รวม ต่อคณะกรรมการประสานงานพัฒนาระดับตำบล คณะกรรมการสภาตำบล (ในขณะนั้น) ให้ชุมชน พระสงฆ์ ให้มีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางดำเนินงานร่วมกัน

1.2 ด้านประสานพลังร่วม

การเกิดเป็นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เป็นผลมาจากการประสานพลังร่วมกันของกลุ่มผู้นำในชุมชน คือ ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ในการทำงานร่วมกันของกลุ่มแกนนำ ส่งผลให้ประชาชนในชุมชนมีความสามัคคี ใจกว้าง ไม่แบ่งแยกเป็นฝักเป็นฝ่าย

อีกทั้ง บทบาทของผู้นำชุมชน มีโครงสร้างชัดเจน และปฏิบัติตามภารกิจอย่างจริงจังและต่อเนื่อง โดยมีผู้นำชุมชน 2 กลุ่มหลัก คือ 1) จากองค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.) 2) กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งทางชุมชน ขนานนามกลุ่มผู้นำทั้ง 2 กลุ่มการปกครองนี้ว่า "ผู้นำ 42 ขุนศึก" โดยยึดหลักการทำงานแบบเสมอภาคเท่าเทียม ไม่มีใครเป็นพระเอกทุกคนเป็นพระเอกร่วมกัน หรือที่เรียกว่า "พระเอกแบบหมู่" ทำงานแบบเดินหน้าเข้าหาปัญหา ทุกเรื่องจะผ่านการร่วมคิด ร่วมวางแผน และตัดสินใจร่วมกัน

โดยมีองค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนตำบลน้ำเกีฮิน ซึ่งเป็นองค์กรชาวบ้านที่ชุมชนตั้งขึ้นเอง เพื่อติดต่อประสานงานทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน และรองรับการทำงานของ 42 ขุนศึก ซึ่งผู้นำจากทั้งสองกลุ่มนี้ จะเป็นผู้นำที่มีบทบาทหน้าที่ตามที่กำหนดไว้ตามกฎหมาย มีค่าตอบแทนรายเดือน จึงถูกคาดหวังจากชุมชนถึงความเสียสละ ความพร้อมเพรียง ความทุ่มเท เอาใจใส่มากกว่ากลุ่มผู้นำที่เป็นกลุ่มอาสาสมัคร ดังจะเห็นได้จากมาตรการหรือกฎเกณฑ์ข้อหนึ่งที่กำหนดไว้ว่าในกรณีมีการเรียกประชุมหรือต้องการความพร้อมเพรียงจะเรียกห้องให้กลุ่มผู้นำ 42 ขุนศึก ต้องมากันครบถ้วนพร้อมหน้าพร้อมตา หากใครไม่มาตามนัดหมายจะมีการเสียค่าปรับ ครั้งละ 200 บาท โดยหักออกจากค่าตอบแทนรายเดือน และต้องทำตนเป็นแบบอย่างที่ดี เช่น ไม่เล่นการพนัน ไม่ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด ไม่ตัดไม้ทำลายป่า ไม่ทุจริต ต้องมีความโปร่งใส ซึ่งชาวบ้านได้ตั้งกฎเกณฑ์เพื่อเป็นการป้องกันการมีโอกาสทุจริตไว้คือ ผู้นำของเขาต้องไม่เป็นผู้รับเหมาหรือมีผลประโยชน์เกี่ยวข้องกับผู้รับเหมา เป็นต้น ซึ่งสิ่งที่ผู้วิจัยได้รับฟังการนำเสนอข้อมูลของผู้นำน้ำเกีฮินที่กล่าวถึงเรื่องนี้ ดังเช่นที่ผู้วิจัยได้ฟังในการต้อนรับคณะผู้ศึกษาดูงาน ดังคำกล่าวที่ว่า

...ที่นี้เราทำงานแบบไม่มีใครเป็นใหญ่ เรามีกำนัน 42 คน เรามีนายก 42 คน นายกไม่อยู่กำนันก็ตัดสินใจได้ กำนันไม่อยู่นายกก็ตัดสินใจได้ ขุนศึกทุกคนก็ตัดสินใจได้" และคำพูดที่ว่า "ทุกเรื่องนี้ผู้นำจะต้องทำก่อน ผู้นำต้องทำตัวเป็นแบบอย่าง

ซึ่งคำพูดเหล่านี้ เป็นการกล่าวถึงความสำคัญของผู้นำในสิทธิและหน้าที่ ทั้งการได้รับเกียรติ ได้รับการยกย่อง การมีบทบาทหน้าที่ต่อชุมชน อีกทั้งชุมชนได้มีการกำหนดคุณลักษณะผู้นำของชุมชนน้ำเกียนไว้ คือ

1. กระตุ้นให้คนในชุมชนคิด เพื่อให้เกิดกระบวนการแก้ไขปัญหา
2. เห็นสภาพความเป็นจริงของชุมชน เห็นปัญหาชุมชน
3. ทราบจุดอ่อนจุดแข็งของชุมชน เพื่อใช้ในการวางแผน บริหารจัดการในการ

แก้ไขปัญหา

4. ริเริ่มทำโครงการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของพี่น้องชาวบ้าน
5. รู้จักการบริหารความขัดแย้งคนในชุมชน โดยการใช้คนกลาง เพื่อลดปัญหา

เมื่อมีความขัดแย้ง

6. เป็นผู้คอยให้กำลังใจ ให้ความช่วยเหลือ สนับสนุน เพื่อให้งานทุกอย่าง

ดำเนินไปตามแนวทางที่เหมาะสม

7. เห็นยวนำให้คนในชุมชนเกิดการทำงานร่วมกัน มีเป้าหมาย วัตถุประสงค์

เดียวกัน คือ มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน คือ “กินอิ่ม นอนอุ่น ผันดี”

8. นำแรงสนับสนุนจากภายนอกเข้ามาสู่ชุมชน ทั้งด้านทุนและบุคคลใช้

กลยุทธ์ในการบริหารจัดการ เพื่อให้ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมในการคิด และแก้ไขปัญหาาร่วมกัน เช่น การใช้มาตรการทางสังคม ฯ

ดังนั้น ชุมชนแห่งนี้ เน้นการยกย่องให้ชาวบ้านได้มีผู้นำจำนวนมาก และให้เกียรติยกย่องว่า เป็นตำแหน่งที่มีเกียรติได้รับการยกย่องนับถือจากชาวบ้าน แต่ผู้นำต้องทำตัวเป็นแบบอย่าง มีความประพฤติที่เหมาะสม มีความเสียสละ และมีหน้าที่ต่อส่วนรวม ดังที่อดีตกำนัน ซึ่งเป็นผู้นำมายาวนาน คือเป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 มาเป็นกำนันตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 จนเกษียณอายุ ในปี พ.ศ. 2551 ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับผู้นำไว้ใน หนังสือน้ำเกียนชุมชนแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน (2546, หน้า 62) ว่า

...ผู้นำต้องทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี ต้องชาวสะอาดไม่ยุ่งเกี่ยวกับการตัดไม้ ทำลายป่า ยาเสพติด หรือการพนัน และผู้นำต้องทำก่อน เช่น หากจะให้ชาวบ้านปลูกพืชผักสวนครัวไว้กินเองในบ้าน แต่บ้านผู้นำไม่ทำ ชาวบ้านก็คงไม่เชื่อถือและไม่ทำตาม เวลาผู้นำประกาศให้ชาวบ้านไปพัฒนาที่สาธารณะของหมู่บ้าน ผู้นำก็ต้องไป ชาวบ้านถือพร้า ตรงไหนรูกผู้นำต้องเข้าไปก่อน ชาวบ้านถึงจะทำตาม ไม่ใช่คอยยืนชี้นิ้วสั่งให้คน

อื่นทำ แต่ตัวเองอยู่ข้างหลังอย่างนี้ไม่ใช่ผู้นำที่ดี ผู้นำที่ดีต้องสร้างศรัทธาให้ชาวบ้าน เชื่อถือ” อีกทั้งได้กล่าวถึงหลักการทำงานของตัวเองไว้ในหนังสือเล่มเดียวกันว่า

...ตลอดเวลาของการทำงานเป็นผู้นำ จะไม่ใช้ความคิดเห็นของตนเองเป็นหลัก จะไม่ใช้วิธีเผด็จการ เพราะเคยใช้แล้วไม่ได้ผลชาวบ้านไม่ชอบ วิธีการทำงานก็คือ **ใช้เวทีชาวบ้านเป็นหลัก** ให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการออกความคิดเห็นและลงมติอันไหนเป็นเสียงส่วนใหญ่ก็จะถือเอาเป็นกฎกติกาของชุมชน เป็นแนวทางในการทำงาน

นอกจากนั้น ยังมีอดีตครู ซึ่งปัจจุบันได้รับเลือกตั้งเป็นนายกองค์การบริหารส่วนตำบลน้ำเกีฮ้น ได้กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้นำ และกระบวนการทำงานไว้ในหนังสือน้ำเกีฮ้นชุมชน แห่งการเรียนรู้ร่วมกัน (2546, หน้า 63) ตอนหนึ่งว่า

...เดิมเป็นครูโรงเรียนบ้านน้ำเกีฮ้น เป็นที่นับถือของชาวบ้าน เพราะเป็นผู้ที่ทุ่มเททำงาน ทั้งในโรงเรียนและงานชุมชน มีความสามารถหลายด้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านงานไม้ งานออกแบบก่อสร้าง งานประดิษฐ์ตกแต่งต่างๆ ได้ทำงานแบบมีส่วนร่วม กับชุมชนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 ในช่วงที่โรงเรียนประสบปัญหาขาดแคลนนักเรียนชั้นมัธยมต้น เป็นแกนนำครูทำกิจกรรมโรงเรียนสีเขียวจนสามารถแก้ปัญหาเสพติดในโรงเรียนได้สำเร็จ ในปี พ.ศ.2544 ได้เกษียณอายุราชการก่อนกำหนด และเข้ามาทำงานภาคประชาชนอย่างเต็มตัว ชาวบ้านจึงลงมติให้เป็นประธานองค์รพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนตำบลน้ำเกีฮ้น คนที่ 4

โดยแรงบันดาลใจให้ออกจากราชการมาทำงานเพื่อชาวบ้านนั้น อดีตครูคนนี้ได้กล่าวเพิ่มเติมให้ฟังว่า เป็นเพราะมีความศรัทธาในการทำงานของผู้นำชุมชน ที่ทำงานอย่างทุ่มเท เสียสละ และไม่มีความขัดแย้งกันทั้งฝ่ายปกครองและฝ่าย อบต. ประกอบกับเห็นว่าระบบราชการนั้นยังไม่เอื้ออำนวยให้ทำงานชุมชนได้อย่างเต็มที่ และได้กล่าวถึงแนวคิดในการทำงานในชุมชนว่า

...ชุมชนต้องเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชนเอง ต้องพึ่งตนเองให้มากและทำงานกันเป็นทีม และการพัฒนาในชุมชนต้องเริ่มที่ **“พัฒนาคน”** ก่อนพัฒนาด้านอื่น การพัฒนาคนเริ่มต้นด้วยการสร้างจิตสำนึกร่วมกันของคนในชุมชนให้คนฮักแผ่นดินถิ่นเกิด พัฒนา

กระบวนการคิดร่วมกัน และกระบวนการทำงานร่วมกัน เน้นความโปร่งใส ตรวจสอบได้ โดยเฉพาะผู้นำต้องเป็นแบบอย่างที่ดีให้ชาวบ้าน

อีกทั้งแนวทางการทำงานแบบเป็นพระเอกร่วมกันของชุมชนนั้น ซึ่งอดีตครูได้แสดงความเห็นว่า ชุมชนเปรียบเสมือนเครื่องยนต์ ผู้นำทุกคนเปรียบเสมือนฟันเฟืองของเครื่องยนต์ที่จะต้องหมุนไปด้วยกัน เครื่องยนต์จึงจะทำงานได้ดี หากฟันเฟืองตัวใดมีปัญหาติดขัด ก็จะถูกดีดออกไป และนำเอาฟันเฟืองตัวใหม่เข้ามาแทน เครื่องยนต์ก็จะเดินต่อไปเรื่อยๆ ดังนั้น หากใครไม่อยากจะถูกดีดออกไปก็ต้องทำงานในแนวทางเดียวกัน ตามที่ชุมชนวางเอาไว้ โดยเน้นย้ำว่า

...ที่น้ำเกียนไม่มีใครใหญ่ กว่าใคร กำนันก็ไม่ใหญ่กว่าประธานบริหาร ประธานบริหารก็ไม่ใหญ่กว่าประธานองค์กรฯ ประธานองค์กรก็ไม่ใหญ่กว่าครู หรือหมออนามัย ทุกคนเท่าเทียมกัน ให้เกียรติกัน ทำงานร่วมกัน หากใครอยากจะมาใหญ่ในน้ำเกียน อยากจะมาเป็นพระเอกคนเดียว ก็จะอยู่ที่นี้ไม่ได้ จะถูกกระบวนการชุมชนเชิญลงจากเก้าอี้

ทั้งนี้ ในปี พ.ศ.2541 ชุมชนน้ำเกียนในเวลานั้น ยังไม่ได้ยกฐานะเป็น อบต.แต่พื้นที่อื่นได้ยกฐานะเป็นอบต.ไปหลายพื้นที่แล้ว ซึ่งผู้นำชุมชนเกรงว่าจะเกิดความขัดแย้ง ไม่สามัคคีกัน เมื่อมีการจัดตั้งเป็นอบต.แล้ว ซึ่งเห็นได้จาก อบต.หลายๆ แห่ง มีปัญหาไม่ลงรอยกัน ทำงานไม่ประสานกันฯ ทำให้ผู้นำชุมชนน้ำเกียนได้เรียนรู้ว่า พื้นที่อื่นที่มี อบต.แล้วนั้น ทำให้เกิดความขัดแย้งแตกแยกของผู้นำในชุมชน ทำให้ที่ชุมชนน้ำเกียน ได้มีการคิดถึงประเด็นปัญหานี้ และไม่ยอมให้เกิดขึ้นกับชุมชนน้ำเกียน จึงพยายามเน้นคำว่า “พระเอกหน้าหมู” ซึ่งก็คือ “กรรมการ 42 ชุนศึก” กรรมการ 42 ชุนศึกนี้จะมีองค์กรที่รองรับ คือ องค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิตฯ ซึ่ง 42 ชุนศึกนี้เป็นเสมือนกรรมการบริหารในองค์กรเอกชนที่มีหน้าที่บริหารจัดการ ดำเนินการทุกอย่าง ซึ่งมีหน่วยงานต้นสังกัดคือ องค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนน้ำเกียน มีชื่อองค์การบริหารส่วนตำบลน้ำเกียน แต่จุดมุ่งหมายที่แท้จริงก็คือ ต้องการให้เกิดความเท่าเทียมกันระหว่างนายกอบต.กับกำนัน ให้ได้รับเกียรติของความเป็นผู้นำเท่า ๆ กัน

ดังนั้น การประสานพลังร่วมกันของกลุ่มผู้นำชุมชนทุกกลุ่ม เพื่อให้การดำเนินการทุกอย่างให้ประชาชนในชุมชนน้ำเกียน อยู่ดีมีสุข มีคุณภาพชีวิตที่ดี และเป็นไปตามเป้าหมายหรือวิสัยทัศน์ที่ตั้งไว้ร่วมกัน คือ “กินอิ่ม นอนอุ่น ฝนดี” ดังนั้น การประสานพลังร่วมกันของทุกฝ่าย

เป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่ง ที่ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน อีกทั้งได้ก่อให้เกิดกลุ่ม องค์กร
ชมรมฯ ต่าง ๆ ขึ้นในชุมชน

1.3 ความสัมพันธ์แบบเกื้อกูล

จากการศึกษาข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์ พบว่า ชุมชนน้ำเกี๋ยนมีความเชื่อในการนับถือศาสนา กล่าวคือ ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ และมีกลุ่มที่นับถือศาสนาคริสต์เป็นส่วนน้อย ถึงจะนับถือคนละความเชื่อ แต่ไม่มีปัญหาขัดแย้งกัน ยังคงไปมาหาสู่ มีงานบ้านงานบุญก็ไปช่วยกัน ยังคงมีความผูกพันกันด้วยความเป็นเครือญาติเป็นพี่น้อง เป็นเพื่อน และเป็นสมาชิกกลุ่มและชุมชนเดียวกัน การที่จะเคารพนับถือไว้เนื้อเชื่อใจกันนั้นชาวบ้านจะดูจากคุณงามความดี ความเสียสละเพื่อส่วนรวม และความรู้ความสามารถ ดังนั้น ความเชื่อเรื่องศาสนาจึงไม่ใช่กำแพงกันความสัมพันธ์ของประชาชนในชุมชนน้ำเกี๋ยนแต่อย่างใด

อีกทั้ง ความเลื่อมใส ศรัทธาที่มีต่อวัดมีให้เห็นเป็นปกติวิสัยในชุมชนน้ำเกี๋ยนสังเกตได้จากการที่ชาวบ้านได้ให้ความสำคัญทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ร่วมกันทำบุญตักบาตร ถวายสังฆทานอย่างเนืองแน่นในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและธรรมสวณะหรือวันพระ การสนใจศึกษาและปฏิบัติธรรมตามแบบวิถีชีวิตของชาวพุทธ โดยเฉพาะในช่วงเทศกาลเข้าพรรษานั้น จะมีผู้คนในชุมชนจะพากันนุ่งขาวห่มขาวมาทำวัตรสวดมนต์นั่งสมาธิภาวนา ถวายสังฆทานและนอนค้างคืนที่วัด ซึ่งเป็นประเพณีนิยมที่ปฏิบัติติดต่อกันมาเป็นประจำ และนอกจากนั้นผู้คนในชุมชนน้ำเกี๋ยน ยังให้ความสำคัญและเข้าร่วมกิจกรรมโดยปฏิบัติตามหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนมิได้ขาดในวันสำคัญทางศาสนาวันอื่นๆ เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา และวันออกพรรษาตลอดถึงกิจกรรมของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมในทางศาสนาที่ชาวชุมชนน้ำเกี๋ยนปฏิบัติเป็นประจำ เช่น งานทานข้าวล้นบาตร งานพิธีตั้งธรรมหลวง งานประเพณีทานสลาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเพณีปีใหม่เมืองของชาวเหนือ (ประเพณีสงกรานต์)จะมีกิจกรรมที่วัด ตั้งแต่วันที่ 12 เมษายน ถึงวันที่ 18 เมษายน ลูกหลานที่ทำงานหรือเรียนหนังสือต่างจังหวัดก็จะกลับบ้านและไปร่วมทำบุญกันที่วัด วัดจึงเนืองแน่นไปด้วยผู้คนทั้งชายและหญิง ปู่ย่าตายาย พ่อบ้านแม่บ้านตลอดถึงวัยเด็กและเยาวชนพากันมาวัด แต่งกายด้วยเสื้อผ้าใหม่ๆ สีสันสดใสด้วยความเชื่อและประเพณีมีมาแต่โบราณแสดงถึงความสุขสดชื่นและความพร้อมที่จะก้าวไปสู่ปีใหม่ที่จะมาถึง

ทั้งนี้ จากการสังเกตและจากคำให้สัมภาษณ์ของเจ้าอาวาส เกี่ยวกับความศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อวัดเพื่อสร้างวิหาร ศาลาการเปรียญ โบสถ์ ซึ่งต้องใช้ทุนทรัพย์จำนวนมากกล่าวว่า

...ชาวบ้านก็จะทยอยทำไปที่ละส่วนตามกำลังศรัทธา หลังเกี่ยวข้าวเสร็จ ก็จัดทำผ้าป่าของหมู่บ้านขึ้นมา ใครจะทำบุญเท่าใดก็ได้แล้วแต่จิตศรัทธา ทุกหลังคาเรือนนำเงินมารวมกัน ได้เป็นยอดผ้าป่าของหมู่บ้านแล้วทุกหมู่บ้านก็จะนำมาถวายทานที่วัด ยอดเงินผ้าป่ารวมกันของชุมชนปีนี้เพียงพอสร้างไปได้บางส่วน ปีต่อมาก็จัดผ้าป่าขึ้นอีก ซึ่งบางปีก็เป็นผ้าป่าเครือญาติ ผ้าป่ากลุ่มรุ่นกลุ่มเสี้ยว ผ้าป่ากลุ่มเยาวชน เป็นต้น หรือบางครั้งลูกหลานที่ไปทำงานต่างจังหวัด ก็รวมปัจจัยกัน และชักชวนผู้มีจิตศรัทธาที่เป็นนายจ้าง และผู้ใจบุญมาถวายกุฐิน ถวายผ้าป่า ช่วยกันจนกว่าจะก่อสร้างแล้วเสร็จ ซึ่งก็ใช้เวลาหลายปี

(เจ้าอาวาส, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2554)

อีกทั้ง เป็นชุมชนที่มีประวัติการตั้งถิ่นฐานมานานถึงร้อยกว่าปี ตั้งแต่ก่อนมีพระราชบัญญัติการใช้นามสกุลในสมัยรัชกาลที่ 6 และเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัตินามสกุล คนชุมชนน้ำเกียนจึงตั้งนามสกุลของตน ซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัว และแตกต่างจากท้องถิ่นอื่น มีข้อสังเกตว่า นามสกุลของชาวน้ำเกียนจะขึ้นต้นด้วยคำว่า “ดี” เป็นส่วนใหญ่ เช่น ดีปินตา ดีกัลลา ดีอินคำ ดีพรมกุล ดีค้ายคำ ดีสุยา เป็นต้น ลักษณะของนามสกุลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าชุมชนนั้นเป็นชุมชนเก่าแก่ มีความเป็นเครือญาติกันเหนียวแน่น มีการย้ายถิ่นฐานกันน้อย และมีคนนอกชุมชนเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ไม่มาก และเป็นชุมชนที่ปิด นายทุนจะเข้ามากว้านซื้อเพื่อนำไปขายเพื่อหวังผลกำไรจึงไม่ค่อยมี ทำให้ผืนแผ่นดินของชุมชนนี้ถูกสืบทอดมรดกแก่ลูกหลานสืบต่อกันมา

ในเมื่อคนในชุมชนอยู่ร่วมกันเป็นเวลานานย่อมมีความผูกพันกัน ทั้งความผูกพันกันด้วยความเป็นเครือญาติ เป็นเพื่อนพ้อง ผูกพันกันด้วยวิถีชีวิตของการอยู่ร่วมกัน การมีขนบธรรมเนียม วัฒนธรรมประเพณี และพิธีกรรมทางศาสนา ดังจะเห็นได้จาก ลักษณะของความผูกพันด้านต่าง ๆ เช่น **ความเป็นเครือญาติ** คนในชุมชนน้ำเกียน ส่วนใหญ่จะมีนามสกุล ขึ้นต้นด้วยคำว่า “ดี” ซึ่งมีอยู่จำนวน 26 สายตระกูลที่มีคำขึ้นต้นว่า “ดี” ซึ่งชาวน้ำเกียนเรียกกันว่ามี “26 ดี” เช่น ดีพรมกุล ดีปินตา ดีค้ายคำ ดีสุยา ดีกัลลา ดีสุดหล้า ดีปานา เป็นต้น ที่มาของการนำคำว่า “ดี” มาขึ้นต้น และความสัมพันธ์อีกอันหนึ่งเกี่ยวกับเครือญาติในตระกูล แต่เป็นความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นเสมือนเครือญาติ คือ การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ด้วยการแต่งงาน ซึ่งญาติทั้งสองฝ่ายก็จะเป็นดองกันหรือที่เรียกว่า “เป็นไป ไหว้เขย” คือ เป็นสะใภ้ เป็นเขยกัน จะเรียกทั้งวงศ์ญาติทั้งของฝ่ายหญิงและฝ่ายชายว่า “พ่อดอง แม่ดอง” จึงทำให้สังคมในชุมชนน้ำเกียนต่างเป็นคนที่มี

ความสัมพันธ์ทางเครือญาติในชุมชน สิ่งเหล่านี้จึงเป็นปัจจัยที่ทำให้ชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นอยู่กันแบบพี่แบบน้อง

ขณะเดียวกันชุมชนน้ำเกียนยังมีความเชื่อดั้งเดิมอยู่ คือ ความเชื่อเรื่องผี เป็นความเชื่อในเรื่องของอำนาจที่อยู่เหนือธรรมชาติซึ่งสามารถให้คุณและโทษ ให้การคุ้มครองรักษา และป้องกันอันตรายในการดำรงชีวิตทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในการเกษตร ประเพณีการสักการะเทพบนดอยจอมหมอก ประเพณีเลี้ยงผีทุ่งผีนา และเลี้ยงแม่ธรณี พิธีอ่านธรรมขอฝน ประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่า ยังเป็นประเพณีเก่าแก่สืบทอดกันมาจวบจนปัจจุบัน เช่น ประเพณีเลี้ยงผีปู่ย่า การเลี้ยงผีปู่ย่าส่วนมากเลี้ยงกันในวันแรม 13 ค่ำเดือนหก (เหนือ) บางคนเลี้ยงในเดือนสี่บ้างเดือนห้าบ้างแต่ถือว่าเป็นส่วนน้อย คำว่า “ผีปู่ย่า” หมายถึง ผีประจำตระกูล หรือที่เรียกกันว่าผีบรรพบุรุษ กล่าวคือถ้าปู่ย่าตายายล่วงลับไปแล้วพวกลูกหลานก็จะสร้างศาลหรือห่อผีไว้ทางทิศหัวนอน หรือในสถานที่ที่เห็นว่าสมควร ลูกหลานก็จะทำพิธีบวงสรวงอัญเชิญดวงวิญญาณของปู่ย่าตายายให้มาอยู่ในศาลเพื่อพิทักษ์รักษาให้ลูกหลานตลอดจนเครือญาติให้ประสบแต่ความสุขความเจริญ หรือเป็นที่พึ่งทางใจของลูกหลาน อีกทั้งยังเป็นการรวมญาติและเป็นการแนะนำผู้ที่จะมาเป็นเขยได้รู้จักกับญาติพี่น้องทางฝ่ายหญิงด้วย

ข้อห้ามของผีปู่ย่า ในส่วนดีโดยเฉพาะลูกผู้หญิง ซึ่งประเพณีได้วางข้อห้ามไว้ดังนี้ คือ ถ้าหากมีผู้ชายอื่นซึ่งมิใช่ญาติพี่น้องกันได้ล่วงเกินลูกเนื้อตัวจับมือถือแขนไม่ว่าจะในที่ลับหรือที่เปิดเผยก็ตามจะเป็นการสมยอมของทางฝ่ายหญิงหรือไม่ก็ตามก็จะเป็นการ “ผิดผี” จะต้องมีการ “เสียผี” ห้ามชายใดที่ไม่ใช่เครือญาติกันเข้าไปเกินแม่ธรณีประตูห้องนอน หากมีผู้ชายเข้าไปเกินแม่ธรณีประตูห้องนอน ถือว่า “ผิดผี” สามีภรรยาคู่ไหนทะเลาะเบาะแว้งกัน ถึงขั้นแยกกันอยู่ หรือหย่าร้างกันไป หากจะกลับมาคืนดีกันใหม่ก็ต้องทำพิธี “เสียผี” ก่อนถึงจะกลับมาอยู่ด้วยกันดังเดิมได้ แม้ในวงศ์ญาติตระกูลเดียวกันก็ตาม ถ้าหากมีการทะเลาะวิวาทกันก็จะเป็นการ “ผิดผี” หญิงใดถ้าหากไปได้เสียกับผู้ชายและเกิดตั้งครรภ์ขึ้นก็จะเป็นการ “ผิดผี” หากหาผู้ชายที่จะต้องรับผิดชอบมาไม่ได้ คนที่ท้องก็ต้องเป็นคน “เสียผี” ด้วยตนเอง

การเสียผีหรือการเลี้ยงผีตามประเพณีนั้นตามปกติแล้วจะทำพิธีเลี้ยงผีเพียงปีละ 1 ครั้ง ของที่นำมาเลี้ยงหรือบวงสรวงจะเป็นอะไรนั้น อยู่ที่ความเชื่อว่ามีชอบกินอะไร บางผีก็กินหมู บางผีก็กินเป็ดกินไก่ บางผีก็กินวัวกินควาย ส่วนสุรานั้นก็จะนำมาเลี้ยงมีตั้งแต่หนึ่งขวดถึงห้าขวดเวลาที่บนบานศาลกล่าวอาจจะบนบานไว้ว่าจะเลี้ยงหมู เลี้ยงวัว หรือเลี้ยงควายก็แล้วแต่ แต่ถ้าหากเป็นการเลี้ยงตามปกติตามประเพณี ส่วนมากก็จะเลี้ยงด้วยไก่ หรือหัวหมูและสุราเท่านั้น สำหรับเวลาที่จะเลี้ยงผีตามประเพณีนั้น ส่วนมากจะทำพิธีเลี้ยงกันในเดือน มีนาคม หรือ เดือน 6

เหนือของทุกปี ซึ่งถือว่าการเลี้ยงผีปู่ย่านั้นเป็นการชุมนุมเครือญาติหรือรวมพี่รวมน้องกัน อีกทั้งก่อให้เกิดความรักสามัคคีกันในหมู่เครือญาติด้วยกัน

และมีการรวมกลุ่ม ที่เรียกว่า “กลุ่มรุ่นกลุ่มเสี้ยว” กลุ่มรุ่นกลุ่มเสี้ยว คือ กลุ่มคนที่เกิดปี พ.ศ. เดียวกัน มารวมกันเป็นกลุ่มรุ่น เริ่มก่อตั้งปี พ.ศ.2534 หลายรุ่นไม่มีการตั้งชื่อเป็นการเฉพาะ ก็จะใช้เรียกชื่อรุ่นตามปี พ.ศ.เช่น รุ่น 2507 บางรุ่นก็มีการตั้งชื่ออย่างไพเราะและมีความหมาย เช่น รุ่นประสานสัมพันธ์ ซึ่งเป็นกลุ่มรุ่นกลุ่มเสี้ยวที่เกิดในปี พ.ศ. 2496 เป็นต้น

โดยในช่วงที่ชุมชนน้ำเกี๊ยนเริ่มต้นกระบวนการพัฒนาในปี พ.ศ.2534 นั้นได้มีการริเริ่มตั้งกลุ่มรุ่นเสี้ยวขึ้น มีประธานรุ่น เลขานุการ เภรัญญิกของรุ่น มีการพบปะประชุมปรึกษาหารือกัน มีการบริหารจัดการที่ชัดเจน จากคำให้สัมภาษณ์ของนายก อบต. เกี่ยวกับประเด็นนี้ว่า

...ที่มาของกลุ่มรุ่นกลุ่มเสี้ยว นั้นสืบเนื่องมาจากที่ชุมชนมักมีปัญหาทะเลาะวิวาทชกต่อยกันในชุมชนบ่อยครั้ง เกิดการแตกแยกเป็นก๊ก เป็นหมู่ การปกครองทำได้ยาก เมื่อชุมชนจัดงานประเพณีในชุมชน เช่น จัดงาน 3 ค่ำในคืนแรกหรือคืนที่สองชาวบ้านจะชกต่อยกัน จนงานล่ม ไม่สามารถจัดงานต่อไปได้ ผู้นำจึงได้หาแนวทางร่วมกัน และเกิดแนวคิดการตั้งกลุ่มรุ่นกลุ่มเสี้ยวขึ้น

...เพราะกลุ่มรุ่นกลุ่มเสี้ยวจะมีความรักใคร่ผูกพันตั้งแต่วัยเด็ก จึงใช้ความสัมพันธ์ฉันเพื่อนดกเต็อนกัน เมื่อเพื่อนประพடுத்தินไม่ดี ไม่ใช่การบังคับ แต่ใช้กระบวนการแบบกลุ่มในการขัดเกลาสมาชิกของกลุ่ม และชักชวนกันทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์เพื่อช่วยเหลือกันในหมู่สมาชิก เป็นการสร้างความสัมพันธ์ให้เหนียวแน่นมากยิ่งขึ้น เมื่อเพื่อนสมาชิกที่เคยได้รับความช่วยเหลือจากกลุ่มเพื่อนก็จะเกิดความซาบซึ้ง และมีความเกรงใจเพื่อนเพิ่มมากขึ้น ดังนั้น จึงสามารถดกเต็อนกันและกันได้

(นายกอบต., ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2554)

ทั้งนี้ กลุ่มรุ่นกลุ่มเสี้ยว ที่ชุมชนน้ำเกี๊ยน มีทั้งหมด 40 รุ่น (น้ำเกี๊ยนชุมชนแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน, 2546, หน้า 50) ทุกรุ่นจะมีกิจกรรมร่วมกันของสมาชิก มีเงินกองทุน และมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เมื่อสมาชิกในรุ่นมีงานศพหรืองานบุญอื่น ๆ กลุ่มรุ่นก็จะมาช่วยกันเตรียมงานจัดงาน ตลอดจนเก็บข้าวของเมื่อเสร็จงาน กลุ่มรุ่นกลุ่มเสี้ยวจำเป็นต้องมีกองทุนเป็นเงินออม เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายเล็กๆ น้อยๆ ในการประชุมนัดพบกันและเตรียมไว้ช่วยเหลือเพื่อนสมาชิกของรุ่น เงินออมนี้มาจากสมาชิกของรุ่น มีการเก็บเป็นรายปี ๆ ละ 100 บาทหรืออาจจะมีการบริจาคมากกว่านั้น

ก็ได้ นอกจากเงินออมจากสมาชิกบางรุ่น ยังมีกิจกรรมหาเงินเข้ากองทุนของรุ่น ด้วยการออกร้านจำหน่ายสินค้าเวลาว่างงานรื่นเริงของชุมชน เป็นต้น เงินออมนี้มีไว้ช่วยเหลือสมาชิกยามเจ็บป่วยไข้ เช่น ยามที่สมาชิกของรุ่นเจ็บป่วย ก็จะมีสมาชิกไปเยี่ยมเยียน และมีการเบิกเงินของกลุ่มไปเป็นค่าของเยี่ยมผู้ป่วย บางรุ่นที่มีสมาชิกจำนวนมาก ก็จะมีเงินออมของรุ่นจำนวนมากหน่อย ก็จะมีสมาชิกที่เดือดร้อนมาขอกู้เงิน ซึ่งมักทำกันเป็นปกติที่น้ำเกียน ถ้ามีการตั้งกลุ่มก็มีการกู้เงิน แนวคิดนี้เกิดจากการที่ภาครัฐให้เงินมาเพื่อตั้งกลุ่มอาชีพ เช่น กลุ่มเกษตรกร เลี้ยงหมู เลี้ยงวัว ฯลฯ และกลุ่มกองทุนต่างๆ ในชุมชนเกือบทุกกลุ่มจะมีเรื่องของการกู้เงินเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ชาวบ้านจึงมีแนวคิดที่จะมาขอกู้เงินของกลุ่มรุ่นกลุ่มเสี้ยวด้วย เมื่อเห็นว่าเพื่อนกำลังเดือดร้อนและกลุ่มพอมีเงินก้อนอยู่ แต่ละกลุ่มก็จะพิจารณาให้ยืมไป โดยคิดดอกเบี้ยต่ำเป็นการช่วยเหลือ ผู้วิจัยพบว่า มีเพียงบางกลุ่มที่ยอมให้กู้เงิน และจะมีการพิจารณาความจำเป็นและอนุญาตให้เป็นบางรายบางกรณี แต่ส่วนใหญ่จะไม่ได้ให้ช่วยเหลือเป็นการกู้เงิน แต่จะแสดงน้ำใจ เช่น การช่วยเหลืองานศพ การเยี่ยมไข้ การช่วยทำงานและเยี่ยมเยียนให้กำลังใจ ตัวอย่าง ของการช่วยเหลือจากกลุ่มรุ่นกลุ่มเสี้ยว เช่น กรณีสมาชิกรุ่น พ.ศ. 2502 เมื่อปี พ.ศ. 2543 ประสบอุบัติเหตุทำให้พิการเดินไม่ได้เป็นอัมพาต ช่วงนั้นเป็นฤดูเก็บเกี่ยวข้าวโพด กลุ่มรุ่นก็ได้ไปช่วยกันเก็บเกี่ยวข้าวโพดจนเสร็จ

นอกจากนั้น ผู้วิจัยยังสังเกตพบว่า สิ่งที่ได้ปฏิบัติเป็นธรรมเนียมคือ เมื่อมีงานศพของพ่อแม่หรือสมาชิกที่เป็นเพื่อนกลุ่มรุ่นกลุ่มเสี้ยวเดียวกัน กลุ่มรุ่นจะมีการมอบเงินที่เป็นเงินทุนของรุ่นเพื่อช่วยเหลืองานศพ และอีกส่วนหนึ่งคือการมอบเงินขวัญถุงเป็นกำลังใจให้แก่บุตรของสมาชิกรุ่นที่สอบเข้ามหาวิทยาลัยได้ เป็นการมอบให้เพิ่มเติมจากเงินที่เด็กได้รับจากชุมชนอีกส่วนหนึ่ง ซึ่งจะมอบให้กันในวันรดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ในประเพณีสงกรานต์นั่นเอง

ผู้วิจัยพบว่า กลุ่มรุ่นกลุ่มเสี้ยว นั้น นอกจากรุ่นบุกเบิกรุ่นแรกๆ ที่ได้ก่อตั้งขึ้นก่อนแล้ว ก็จะมีการตั้งเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เป็นไปโดยอัตโนมัติว่าคนที่เกิดปีเดียวกันก็จะเป็นกลุ่มรุ่นเดียวกันแต่ก็มีได้มีการรวมตัวกันอย่างแข็งขันกันทุกรุ่น ขึ้นอยู่กับความพร้อม หากบางรุ่นมีสมาชิกน้อย หรือสมาชิกไปทำงานอยู่ที่อื่นก็จะไม่เกิดการรวมตัวของรุ่น รุ่นที่มีผู้นำเข้มแข็งมีฐานะทางสังคมก็มักจะมีกิจกรรมบ่อยๆ มีกิจกรรมหาเงินเข้ากองทุนของรุ่น เช่น การออกร้านจำหน่ายสินค้าในงานประจำปีหรืองานของโรงเรียนบ้านน้ำเกียน หรืออื่นๆ ทำให้มีเงินทุนของรุ่นจำนวนมาก และมีการบริจาคเงินเพื่อกิจกรรมสาธารณประโยชน์มากกว่ากลุ่มอื่นๆ แต่ละรุ่นจะมีการจัดทำบัญชีรายรับรายจ่าย และจะมีการจัดประชุมพบปะ ปรึกษา พร้อมทั้งแถลงบัญชีรายรับรายจ่ายกัน โดยทั่วไปจะมีการประชุมใหญ่ปีละ 1 ครั้ง และมักจัดประชุมในช่วงเทศกาลสงกรานต์ เนื่องจาก

สมาชิกส่วนมากไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนก็จะกลับบ้านหรือเป็นช่วงพักงานประจำ และเป็นเทศกาลแห่งความสุข สนุกสนานรื่นเริง และได้เข้าร่วมกิจกรรมประเพณีของชุมชน

ดังนั้น ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนต่าง ๆ เหล่านี้ ได้กลายมาเป็นปัจจัย เชื่อมร้อยคนเข้ามาทำกิจกรรมร่วมกัน ใ่วางใจกัน และการอยู่ร่วมกันได้อย่างสร้างสรรค์ในชุมชน

1.4 จิตสำนึกต่อชุมชน

จากการศึกษาเอกสาร การสังเกตและได้สัมภาษณ์ผู้นำชุมชน พบว่า ที่ชุมชน น้ำเกียนได้มีกิจกรรมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดการสร้างจิตสำนึก ร่วมกันขึ้นภายในชุมชน และเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญของชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดกิจกรรมการเรียนรู้ ของชุมชนด้านสุขภาพในลักษณะเชิงป้องกันที่หลากหลาย โดยมีการเชื่อมประสานทรัพยากรที่ หลากหลายทั้งภายในชุมชนและนอกชุมชน เพื่อพัฒนาศักยภาพของตนเองและชุมชนอย่าง ต่อเนื่อง

ในขณะเดียวกันประชาชนในชุมชนน้ำเกียนได้รับการบ่มเพาะความรู้สึกเป็น เจ้าของชุมชนร่วมกันผ่านการเป็นสมาชิกของกลุ่มต่างๆ ที่หลากหลายในชุมชนที่เชื่อมโยงเป็น เครือข่าย ซึ่งมีทั้งกลุ่ม ชมรมและกองทุน ทั้งในระดับชุมชนและระดับหมู่บ้านจำนวนมาก ถือเป็น ลักษณะเด่นของชุมชน ทั้งนี้ การสร้างความเป็นเจ้าของชุมชนผ่านกระบวนการพัฒนาคนโดยการ สร้างกลุ่ม และเครือข่ายภายในชุมชน ถือเป็นอีกปัจจัยหนึ่งในการเสริมสร้างขีดความสามารถใน การพึ่งตนเองของชุมชน ด้วยเหตุนี้ ในการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาของชุมชน จึง ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน แต่มุ่งเน้นการพัฒนาคนในชุมชนให้มีภาวะอยู่ ดีมีสุข ทั้งทางด้านสุขภาพ ครอบครัว และการมีงานทำ โดยอาศัยการสร้างจิตสำนึกและการเรียนรู้ ร่วมกัน มีการถ่ายทอดความรู้ ผ่านกระบวนการกลุ่ม และเวทีชาวบ้าน ทำให้ประชาชนเกิดความ ตระหนักในบทบาท หน้าที่ และเห็นถึงศักยภาพของตนเองในชุมชน ดังคำที่ให้สัมภาษณ์ของ ประธาน อสม. ที่กล่าวถึงประเด็นนี้ว่า

...ที่ชุมชนน้ำเกียนเขาจะมีแผนของชุมชนเอง ที่มาเริ่มต้นจากปัญหาของ ชุมชน และชุมชน จะหาทางแก้ปัญหาแบบพึ่งตนเองก่อนแล้ว จึงร้องขอเพิ่มเติมจากหน่วยงาน ผู้สนับสนุนภายนอก เมื่อทรัพยากรที่มีอยู่ไม่เพียงพอ การกระทำดังกล่าวของชุมชนน้ำ เกียนนั้นมีลักษณะเช่นนี้มาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน

(ประธานอสม., ผู้ให้สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2554)

จากการที่ชุมชน ได้สร้างจิตสำนึกร่วมกัน และได้ก่อให้เกิดความตระหนักในการเรียนรู้และพึ่งพาตนเอง ส่งผลให้ในปี พ.ศ.2541 มีการจัดทำแผนชุมชนโดยผ่านเวทีชาวบ้านในการจัดทำแผน ซึ่งเป็นแผนที่ชุมชนมีส่วนร่วม เรียกว่า “แผนร้อยแปด” คือ เป็นแผนแบบง่าย ๆ เป็นแผนที่มีความต้องการของชาวบ้านที่หลากหลายมารวมกัน ต่อมาในปี พ.ศ.2544 ได้จัดทำแผนชุมชนที่ถูกต้องตามหลักวิชาการมากขึ้น โดยร่วมมือกับเครือข่ายภายนอกชุมชน ทำให้กระบวนการทำแผนของชาวบ้านผ่านการกลั่นกรองความคิด และตกผลึกเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาชุมชนน้ำเกี๋ยนซึ่งชาวบ้านน้ำเกี๋ยน เรียกแผนนั้นว่า “แผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง” ซึ่งเป็นการเตือนตนเองว่า ชุมชนต้องคิดถึงเรื่องการพึ่งพาตนเองก่อน จนนำมาสู่การสร้างวิสัยทัศน์ร่วม คือ “กินอ๋ม นอนอ๋น ผันดี” ซึ่งสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ของอดีตกำนัน ที่กล่าวว่า

...ช่วงหลังมานี้ เรามาคิดว่าไม่มีใครเป็นใหญ่ ทุกคนเท่าเทียมกัน คนอื่นคิดเห็นอย่างไร เราก็ต้องฟัง ไม่ใช่เราใหญ่คนเดียวไม่ฟังใครแล้ว ผมรู้สึกว่ามันดีขึ้นเยอะ ทำงานแล้วมันมีความสุขขึ้น

(อดีตกำนัน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 กันยายน 2554)

กระบวนการดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านน้ำเกี๋ยนได้เห็นคุณค่าของการทำงานร่วมกัน ทำให้มีความมั่นใจและเห็นคุณค่าในตัวเอง เพราะความคิดความเชื่อของชาวบ้านได้รับการยอมรับ อีกทั้ง แนวทางดังกล่าว ได้ปรากฏในหนังสือ น้ำเกี๋ยนชุมชนแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน (2546, หน้า 67) ซึ่งอดีตนายก อบต. (คนที่ 1) ได้ให้คำสัมภาษณ์ไว้เกี่ยวกับแนวทางการทำงานในบทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลกับทุกฝ่ายในชุมชนว่า

...เริ่มแรกสมาชิก อบต.ที่เข้ามาทำงานร่วมกันได้คุยกันถึงจุดประสงค์ ของการมาเยือนอยู่ในตำแหน่งนี้ ว่าเข้ามาแล้วจะให้อะไรกับชุมชนบ้าง ไม่ใช่จะได้อะไรบ้าง ตรงนี้ถือว่าสำคัญที่สุด ต้องสร้างจิตสำนึกตรงนี้ให้เกิดก่อนจากนั้นก็มาคิดร่วมกันว่าจะเริ่มพัฒนาตรงไหนก่อน ถนนหนทาง อาคารสิ่งก่อสร้างจำเป็นใหม่สำคัญใหม่ อบต. ต้องไปถามชาวบ้าน ก็เกิดการจัดเวทีทำแผนขึ้นเรียกว่า “แผนร้อยแปด” ให้โอกาสชาวบ้านทุกกลุ่ม เข้ามาช่วยจัดทำแผน เสนอความต้องการ และจัด ลำดับความสำคัญทำเป็นแผนพัฒนาตำบล 5 ปีจากนั้นทุก ๆ ปี ในเดือนกรกฎาคม ก็มีเวทีทบทวนแผน เสนอความต้องการใหม่ ข้อเสนอที่เราได้ ก็คือ ชาวบ้านต้องการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ ปากท้อง

อาชีพมากกว่าการพัฒนาถนน สิ่งก่อสร้าง ดังนั้น ในช่วง 2 ปีแรกของ อบต.น้ำเกี๊ยนงบโครงสร้าง สิ่งก่อสร้างต่างๆ มีน้อยมาก ป้ายชื่อ อบต.หินอ่อนราคาเป็นแสน เราก็ไม่เอาอาคารสำนักงาน อบต.ใช้งบ ประมาณเป็นล้าน เรามองว่ายังไม่จำเป็น เพราะพี่น้องชาวบ้านยังไม่มีจะกิน ต้องใช้งบประมาณตรงนี้ไปพัฒนาคนก่อน...และได้สรุปให้ฟังถึงแนวทางการทำงานว่า

...อบต.เป็นของชุมชน สมาชิกทุกคนเข้ามาทำงานเพื่อชุมชน ดังนั้น การทำงานจึงไม่ยึดหลักว่า อบต.ต้องเป็นพระเอก คิดเอง วางแผนเอง ตัดสินใจเอง แต่จะยึดแนวทางให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมให้มากที่สุด ถ้าชาวบ้านได้มีส่วนร่วมคิดตั้งแต่ต้น ชาวบ้านจะมีความรู้สึกเป็นเจ้าของงบประมาณทุกบาทจะได้รับการดูแลบริหารจัดการและตรวจสอบอย่างดีที่สุด ขณะเดียวกัน สมาชิกอบต.ทุกคนก็จะทำงานแบบเสมอภาค ทำงานร่วมกับกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และกรรมการองค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างเคียงบ่าเคียงไหล่ ขณะเดียวกัน เมื่อชุมชนขับเคลื่อนการทำงานแล้วอบต.จะต้องมีหน้าที่หนุนเสริม ให้การสนับสนุน โดยเฉพาะกลุ่มผู้นำชุมชน ซึ่งทางอบต.น้ำเกี๊ยนได้จัดหาสวัสดิการด้านความคุ้มครองประกันชีวิตและอุบัติเหตุ ให้แก่ผู้นำทุกคน หากเกิดเหตุที่ทำให้สูญเสียชีวิตหรือพิการ ครอบครัวยุของผู้นำเหล่านี้ก็จะได้รับเงินอุดหนุนก้อนหนึ่งเพื่อเป็นกองทุนในการดำรงชีพต่อไป เพื่อเป็นกำลังใจให้แก่คนที่ทำงานเสียสละเพื่อชุมชนมาตลอด แต่ไม่มีสวัสดิการอะไร

ซึ่งแนวทางการทำงานดังกล่าว ถือเป็นหลักการทำงานร่วมกันที่ทุกฝ่ายได้ยึดเป็นแนวทางร่วมกันถึงปัจจุบัน ดังนั้น น้ำเกี๊ยนจึงเป็นชุมชนที่เรียนรู้เรื่องการพึ่งตนเองอย่างต่อเนื่อง โดยใช้เวทีชาวบ้าน (การเปิดพื้นที่ทางสังคม:ผู้วิจัย) ในการแสดงความคิดเห็นร่วมกัน วิเคราะห์และวางแผนของชุมชน แม้ว่าบางแผนงานจะยังไม่มียังงบประมาณรองรับ อีกทั้งชุมชนเองก็ยังไม่พร้อม ก็เตรียมโครงการรอไว้ก่อน เมื่อมีงบประมาณที่เอื้อ หรือมีหน่วยงานใดเปิดช่องก็สามารถเขียนไปขอรับการสนับสนุนได้ ซึ่งผู้บริหารของอบต.ก็มีบทบาทหน้าที่ในการบริหารจัดการเรื่องนี้อยู่แล้ว อีกทั้ง เจ้าหน้าที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล และเจ้าหน้าที่อื่น ๆ ก็คอยช่วยชี้แนะนำเรื่องนี้ ทั้งการเป็นที่ปรึกษา สอนให้เขียนโครงการ ดูความเรียบร้อยของโครงการ และหาช่องทางของทุนสนับสนุน จากเครือข่ายนอกชุมชนด้วย ซึ่งการกระทำของเจ้าหน้าที่ ถือว่าเป็นการเพิ่มความสัมพันธ์ที่ดี ระหว่างกลุ่มผู้นำ ชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในฝ่ายต่าง ๆ อีกด้วย

ทั้งนี้ จากการที่ชุมชนได้จัดทำแผนร่วมกัน ได้นำไปสู่การปฏิบัติโดยได้ดำเนินโครงการ/กิจกรรมต่างๆ ตามแผนยุทธศาสตร์ของชุมชน เช่น

1. โครงการเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง เช่น โรงงานผลิตน้ำดื่ม ศูนย์สาธิตการตลาด โรงสีข้าว กลุ่มชีวิตวิถี ฯ ซึ่งโครงการเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง เกิดจากการจัดทำแผนชุมชน ซึ่งชาวบ้านมีแนวคิดที่จะลดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นลงให้มากที่สุด ชุมชนได้ระดมความคิด และค้นหาโอกาส ที่จะพัฒนาไปสู่กลุ่มเลี้ยงสุกร ข้าวโพดที่ชาวบ้านปลูกกันเป็นอาชีพหลักในชุมชน ก็นำมาจำหน่ายให้แก่โรงงานผลิตอาหารสัตว์ คณะกรรมการก็นำผลิตเป็นอาหารสำหรับเลี้ยงสุกรเปิดไก่ จำหน่ายให้ชาวบ้านต่อไป นอกจากนี้ได้มีการส่งเสริมให้เกษตรกรหันมาใช้สารสกัดชีวภาพแทนสารเคมีเพื่อลดต้นทุนในการผลิตและเพื่อสุขภาพ

ในด้านการบริหารจัดการโครงการเศรษฐกิจชุมชน ชาวบ้านได้เรียนรู้ในด้านการตลาด การประชาสัมพันธ์ และการบริหารจัดการ จนทำให้โครงการเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองในนิคมอาชีพชุมชนน้ำเกี๋ยน หลังจากดำเนินงานได้ 1 ปี สามารถนำผลกำไรและเงินลงทุนบางส่วนมาบริหารจัดการ ซึ่งอรรถบรรทุกขนาดกลางเป็นของชุมชน สำหรับใช้ในภารกิจของโครงการ เช่น บรรทุกข้าวสาร อาหารสัตว์ ไปจำหน่าย ขนส่งอิฐบล็อกให้แก่ผู้สั่งซื้อ รวมถึงใช้ในภารกิจต่างๆ ของชุมชนด้วย ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในความร่วมมือร่วมใจกัน

2. โครงการเสริมสร้างสุขภาพผ่านสภาสุขภาพ ซึ่งสภาสุขภาพนี้เกิดขึ้นจากการพูดคุยกันในเวทีชาวบ้าน โดยมีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลเป็นพี่เลี้ยงให้ ซึ่งเป็นความพยายามในการบูรณาการเรื่องสุขภาพเข้ากับสภาพปัญหาต่างๆ ของชุมชน และให้เกิดการขับเคลื่อนไปพร้อมๆ กัน โดยการพูดคุยกันในเวทีชาวบ้านทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และเข้าใจถึงความสำคัญว่า สุขภาพเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับทุกคนและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในชุมชน

ซึ่งสภาสุขภาพจึงมีบทบาทเป็นกลไกกลางในการเชื่อมโยงกิจกรรมและกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพเข้าด้วยกันไม่ว่าจะเป็นเรื่องการดูแล และส่งเสริมสุขภาพทั้งทางตรงและทางอ้อม กลุ่มที่สำคัญ ได้แก่ กลุ่มออกกำลังกาย กลุ่มสมุนไพรมะขาม กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ กลุ่มดนตรีพื้นบ้าน เป็นต้น โดยสภาสุขภาพมีเป้าหมายในการส่งเสริมสุขภาพของคนในชุมชนโดยการสร้างพฤติกรรมการออกกำลังกาย การลดการใช้สารเคมี และสนับสนุนการใช้ภูมิปัญญาโดยเฉพาะสมุนไพรมะขาม หรือสารชีวภาพ รวมทั้งการลดพฤติกรรมเสี่ยงโดยมีกิจกรรมรณรงค์ลด ละ เลิกสุราและบุหรี่

การขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาชุมชนผ่านสภาสุขภาพได้ส่งผลให้ชุมชนเป็นชุมชนรักสุขภาพ โดยมีประชาชนในพื้นที่ให้ความสนใจในการดูแลรักษาสุขภาพของตนเอง มีการ

ปลูกพืชสมุนไพร การใช้ภูมิปัญญาแพทย์แผนไทย การงดดื่มสุรานิงานพิธีกรรมทางศาสนา และไม่มีการขายบุหรี่ในชุมชน ดังคำให้สัมภาษณ์ตอนหนึ่งของผู้นำชุมชนไว้ใน วิทยุทัศน์ กินอ้ม นอนอุ่น ผืนดี ที่น้ำเกียน (2553) กล่าวว่า

...การที่มีโครงการไม่ขายบุหรี่ในชุมชน คนที่สูบก็น่าซื้อได้ลำบาก เพราะมันไม่มีขายในชุมชน ถ้าจะซื้อต้องไปตำบลอื่น ต้องเสียค่ารถ ค่าเวลาไปอีก เวลาไปสูบในงานต่าง ๆ ของชุมชน ชาวบ้านก็ไม่ชอบ มันก็กดดัน ก็เลยเลิกสูบ และหมู่บ้านก็ตระหนักกันว่า การสูบบุหรี่เป็นอันตราย เกี่ยวกับการไอ เหนื่อยหอบเวลาทำงาน ก็ดีใจที่ชุมชนมีโครงการ ที่ทำให้ชาวบ้านได้รู้ข้อมูลที่เป็นจริงเกี่ยวกับบุหรี่...

3. โครงการเรียนรู้และประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียง ถือเป็นกระบวนการพัฒนาที่นำไปสู่การสร้างความยั่งยืนให้แก่ชุมชนอีกประการหนึ่ง โดยในช่วงที่ชุมชนได้ร่วมมือกันแก้ไขปัญหายาเสพติดจึงได้จัดตั้ง “นิคมอาชีพยั่งยืน” ขึ้น เพื่อบำบัด พื้นฟูผู้ติดยาเสพติด และคืนคนดีกลับสู่ชุมชนให้สามารถประกอบอาชีพ มีรายได้เลี้ยงตนเองได้ เริ่มต้นด้วยกิจกรรมการทำอิฐบล็อค และการผลิตน้ำดื่ม ซึ่งต่อมาได้ขยายกิจกรรมฟาร์มสาธิตการเกษตรตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง มีแปลงสาธิตในการปลูกพืชผักสวนครัว การเลี้ยงหมูหลุม และเปิด เป็นต้น จึงได้ขยายและจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีบทบาทในการบำบัดฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติด สุราและบุหรี่ อีกทั้งยังเป็นแหล่งเรียนรู้ และฝึกฝนในการประกอบอาชีพของประชาชนในชุมชนด้วย

ทั้งนี้ โครงการ/กิจกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ สะท้อนให้เห็นว่า เกิดจากจิตสำนึกร่วมกัน และการเรียนรู้ของทุกฝ่ายในชุมชน ทั้งในระดับแกนนำกับแกนนำด้วยกัน และระหว่างแกนนำกับชาวบ้าน ชาวบ้านกับชาวบ้าน ที่ส่งผลให้ชุมชนผ่านพ้นวิกฤติมาได้

2. ปัจจัยภายนอกชุมชน

จากการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ที่ศึกษา ผู้วิจัยพบว่า ปัจจัยภายนอกชุมชน ที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนครั้งนี้ ได้แก่ การทำงานร่วมกับเครือข่ายภายนอก

2.1 การทำงานร่วมกับเครือข่ายภายนอก

กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการแก้ไขปัญหาและการพัฒนาของชุมชนน้ำเกียน อาศัยปัจจัยความร่วมมือและการสนับสนุนจากหน่วยงานในพื้นที่(ชุมชน)เป็นหลัก จึงจะเชื่อมโยงไปสู่หน่วยงานเครือข่ายภายนอก ส่วนการทำงานกับเครือข่ายภายนอกจะเป็นในรูปแบบของภาคีเครือข่ายการพัฒนา

ซึ่งการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนน้ำเกี๊ยนมีลักษณะที่พึ่งตนเอง จึงมักถูกมองจากหน่วยงานภายนอกว่า “เป็นชุมชนที่แข็งแกร่ง และมีความอิสระ หน่วยงานภาครัฐภายนอกเข้าถึงเพื่อดำเนินภารกิจในชุมชนได้จำกัด” แต่ในสภาพความเป็นจริงชุมชนไม่ได้จำกัดตัวเอง หรือกีดกันหน่วยงานภายนอกไม่ให้เข้ามายุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมภายในชุมชน แต่ชุมชนมีเป้าหมายกันในการทำงาน และมีอัตลักษณ์ความเป็นชุมชนที่แตกต่างจากพื้นที่อื่น จึงไม่ต้องการให้เกิดการครอบงำเช่นอดีต แต่ต้องการให้เกิดการทำงานร่วมกัน ตามวิถีของชุมชนที่สมาชิกของชุมชนได้ร่วมกันตัดสินใจ

ดังนั้น จากการสังเกตการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนพบว่าตลอดระยะเวลาตั้งแต่ชุมชนได้พยายามขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหา และพัฒนาชุมชนได้เปิดรับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกตลอดเวลา โดยหน่วยงานภาครัฐที่สำคัญได้แก่ สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด หน่วยงานปกครอง หน่วยงานสาธารณสุข หน่วยงานด้านการเกษตร หน่วยงานด้านการพัฒนาชุมชน และหน่วยงานด้านการพัฒนาสังคม ตลอดจนหน่วยงานด้านการศึกษาและสถาบันการศึกษา ในขณะที่เดียวกันก็ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาคเอกชน และภาคประชาสังคมด้วย โดยหน่วยงานที่สำคัญ คือ มูลนิธิฮักเมืองน่าน ซึ่งบทบาทของมูลนิธิฮักเมืองน่าน นั้นเน้นการทำงานที่สอดคล้องกับมิติสุขภาพที่เรียกว่าสุขภาพจะอยู่ทุกส่วน และเป็นหน่วยงานที่ทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง ในฐานะหุ้นส่วนในการทำงานร่วมกันเป็นอย่างมาก ส่วนหนึ่งเห็นชัดเจนที่สุด คือ ผู้นำชุมชนของน้ำเกี๊ยน ได้เข้าเป็นกรรมการของมูลนิธิฮักเมืองน่านอยู่ด้วย และมีบทบาทในการพัฒนาที่ผู้วิจัยพบเห็นหลักฐานได้แก่

1. เมื่อครั้งที่ชุมชน เริ่มต้นทำกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติดก็เชิญประธานกลุ่มฮักเมืองน่านไปร่วมกิจกรรมค่ายทักษะชีวิตเด็ก ชื่อธรรมน้ำใจด้านภัยยาเสพติด
2. นำแนวคิดเรื่อง “การบวชป่า” ซึ่งประธานมูลนิธิฯใช้เป็นกุศโลบายในการอนุรักษ์ป่าในหลายพื้นที่ของจังหวัดน่านไปใช้ออนุรักษ์ป่าของน้ำเกี๊ยน ทั้งป่าชุมชนและป่าขุนน้ำเกี๊ยน และได้เชิญประธานไปร่วมพิธีกรรมดังกล่าว มีการประกอบพิธีโดยพระสงฆ์ผู้เป็นที่เคารพนับถือก็จะมี ความศักดิ์สิทธิ์และทำให้เกิดมรรคผลตามวัตถุประสงค์ได้
3. มูลนิธิฮักเมืองน่านมีบทบาทในการไปช่วยทำแผนชุมชนพึ่งตนเอง เริ่มต้นตั้งแต่ปี 2543 เป็นการพัฒนาต่อยอดจากแผนร้อยแปดที่ชาวบ้านใช้อยู่ โดยมีบทบาทในการไปสอนให้ชาวบ้านทำแผนพัฒนา มีการวิเคราะห์สถานการณ์ และวิเคราะห์ข้อเด่น ข้อด้อยของชุมชน เพื่อดูว่าสิ่งไหนควรพัฒนาอย่างเร่งด่วนตามเหตุผลความจำเป็น

4. ในปัจจุบันผู้วิจัยยังเห็นบทบาทในการสนับสนุนการพัฒนาชุมชนที่เชื่อมต่อโดยมูลนิธิอีกเมืองน่านหลายกรณี เช่น การจัดทำค่ายครอบครัวเข้มแข็ง การจัดค่ายเยาวชนร่วมกัน เป็นเครือข่ายระหว่างน้ำเกียน-ถืมตอง การจัดเวทีเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นต้น

อีกทั้ง ผู้นำชุมชนได้เข้าไปร่วมทำงานมูลนิธิอีกเมืองน่าน ซึ่งเป็นองค์กรที่เป็นแม่ข่ายแห่งความร่วมมือขององค์กรภาคประชาชนของจังหวัดน่าน (จากการสำรวจของทีมวิจัยประชาคมน่านพบว่า มีถึง 404 กลุ่ม/องค์กร) ได้มีโอกาสปรึกษาหารือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้รู้ ผู้มีประสบการณ์การทำงานภาคประชาชนหลายท่าน ยกตัวอย่างเช่น ท่านพระครูพิทักษ์นันทคุณ เจ้าอาวาสวัดอรุณญาวาส และอดีตประธานมูลนิธิอีกเมืองน่าน และคุณสำรวจ ผัดผล ประธานมูลนิธิอีกเมืองน่านคนปัจจุบัน นายแพทย์บุญยงค์ วงศ์รักมิตร อดีตผู้อำนวยการโรงพยาบาลน่าน ฯลฯ เป็นต้น (นฤมล ใจดี, 2552, หน้า 408)

ซึ่งการสนับสนุนจากองค์กรภายนอกชุมชนนั้น มีการสนับสนุนใน 2 ลักษณะคือ 1) การสนับสนุนทางวิชาการ เช่น คำแนะนำ ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับนักวิชาการ องค์กรเอกชน และ 2) การสนับสนุนงบประมาณ ซึ่งชุมชนน้ำเกียน ได้รับการสนับสนุนทางวิชาการและงบประมาณจากหน่วยงานราชการที่มีบทบาทหน้าที่ในการดูแลประชาชนในสวนภูมิภาค เช่นเดียวกับชุมชนทั่วไป ซึ่งพบว่า หน่วยงานที่มีหน้าที่ดูแลชุมชน ได้แก่ หน่วยงานของกระทรวงมหาดไทย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงศึกษาธิการ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม จากลักษณะเฉพาะของชุมชนน้ำเกียน ทำให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่าการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกเป็นปัจจัยหนุนเสริมที่มีบทบาทรอง ในขณะที่ระบบความร่วมมือภายในชุมชนซึ่งมีความเข้มแข็งในลักษณะ "มัดกันแน่น" จะมีบทบาทนำในกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

ตอนที่ 3 ยุทธศาสตร์กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนด้านสุขภาพ

การศึกษาข้อมูลในปรากฏการณ์ของชุมชนด้วยการสังเกตและการสัมภาษณ์ นอกจากได้ทราบลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการเรียนรู้แล้ว ดังที่ได้กล่าวแล้วในตอนต้น 1 และตอนที่ 2 แล้วนั้น กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนได้แสดงให้เห็นถึงยุทธศาสตร์กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของชุมชน อีกทั้งพร้อมที่จะเรียนรู้ร่วมกันในสถานการณ์ใหม่ได้ ผู้วิจัยพบว่า ยุทธศาสตร์กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่สำคัญ คือ การจัดการในชุมชน การประสานเงินทุนในชุมชน และ การสร้างเครือข่ายชุมชน ซึ่งมีรายละเอียดที่ได้จากพื้นที่ของปรากฏการณ์จริง ตามลำดับ ดังนี้

1. การจัดการในชุมชน

การจัดการในชุมชนนับว่าเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เกิดการนำแนวคิด มาสู่วิธีปฏิบัติ เพื่อให้การกระทำบรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้ โดยกระบวนการจัดการในชุมชนมีส่วนร่วมช่วยกระตุ้นให้คนในชุมชนเข้ามาเรียนรู้ร่วมกัน ทำให้คนในชุมชนค้นพบศักยภาพของตนเอง โดยมีวิธีปฏิบัติที่ชุมชนนำมาใช้ในการจัดการร่วมกัน คือ ทำให้ชุมชนเกิดการรับรู้ รับรู้ปรับและรู้ใช้ ได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์ ประกอบด้วย การสร้างการรับรู้ร่วมกัน การมีองค์กรชุมชน และการมีมาตรการทางสังคม ดังจะกล่าวถึงต่อไปนี้

1.1 การสร้างการรับรู้ร่วมกัน

จากการสัมภาษณ์ระดับลึกและศึกษาจากเอกสารต่างๆ พบว่า ชุมชนน้ำเกียนได้มีการรับรู้กับปัญหา เข้าใจปัญหา ที่ส่งผลกระทบต่อตนเองและชุมชน ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนที่ 2 จึงมีความตระหนักในปัญหาและสร้างการรับรู้ร่วมกัน โดยมีกลุ่มผู้นำเป็นแกนขับเคลื่อนสำคัญ ได้มาพูดคุยปรึกษาหารือหาทางออกร่วมกัน ตลอดจนสร้างความเข้าใจอันดีร่วมกันของผู้นำชุมชนและประชาชน จึงได้จุดประกายการทำงานร่วมกัน ระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน และสถานีอนามัย/ส่วนราชการในชุมชน (บวรส.) ที่ช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีร่วมกันภายในชุมชน โดยผ่านกิจกรรมกลุ่มที่หลากหลายและเชื่อมโยงกัน ส่งผลให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จนหล่อหลอมเป็นแนวคิด พฤติกรรมและการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในชุมชน

ทั้งนี้ กระบวนการของ บวรส. เริ่มต้นด้วยการรวมพลังของชุมชน 4 สถาบันหลักในชุมชน ซึ่งเป็นสถาบันที่ชาวบ้านให้ความศรัทธา คือ บ้าน วัด โรงเรียน และสถานีอนามัย (ในขณะนั้น) ให้รวมเป็นพลังร่วม ดังที่หมออนามัยใช้ คำว่า “รวมเป็นมัดเกลียวของคน” เมื่อมีการรวมตัวจับมือทำงานร่วมกันแล้ว เมื่อจะลงมือแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ก็จะต้องมาคุยกันมีการตกลงกันว่าจะทำเรื่องอะไร สิ่งไหนที่สามารถแก้ไขได้และเป็นความจำเป็นที่ต้องเร่งแก้ไข กลุ่มเป้าหมายเป็นใคร กล่าวคือ จะต้องกำหนดเป้าหมายไปว่าจะแก้ไขเรื่องอะไร เรียกว่าเป็น “ประเด็นความสนใจร่วม หรือพันธกิจหน้าหมู่” แล้วจึงร่วมกันดำเนินการ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรับผลกระทบด้วยกัน

โดยที่ประเด็นความสนใจร่วมที่สำคัญ (ในขณะนั้น) คือ **ปัญหายาเสพติด** อันเป็นที่มาของกระบวนการบวรส. เป็นสิ่งที่ชุมชนลงความเห็นรับรู้ร่วมกันว่า เป็น “รากเหง้าของปัญหา” การได้มาซึ่งประเด็นร่วม เรื่องยาเสพติดนั้น เกิดขึ้นจากการวิเคราะห์เชื่อมโยงสถานการณ์ของปัญหาต่างๆ ในชุมชน จากการจัดเวทีชาวบ้านหลายครั้ง ซึ่งแต่ละครั้งก็ได้ผลสรุปออกมาว่าเป็นปัญหาที่เกิดมาจากปัญหายาเสพติดทั้งสิ้น ชุมชนจึงให้ความสนใจที่จะแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างจริงจัง เพราะถือว่าเป็นต้นเหตุของปัญหาทั้งปวง หรือเป็น “รากเหง้าของปัญหา” ซึ่งก่อนที่

จะลงมือดำเนินการแก้ไขปัญหาลูกใหญ่อย่างปัญหายาเสพติด และลงมือจุดประกายกระบวนการ บวรส. นั้น กล่าวคือ ที่ผ่านมามีผู้นำชุมชนแต่ละฝ่าย ได้ทำงานร่วมกันในการพัฒนาหมู่บ้าน/ชุมชน มาก่อนแล้ว เช่น การประกวดหมู่บ้าน อพป. และการแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพด้านต่าง ๆ เมื่อเห็นว่า ชุมชนมีความพร้อมจึงเริ่มแก้ปัญหายาเสพติด แต่ทำแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยใช้กระบวนการ บวรส. ดังคำให้สัมภาษณ์ของหม่อมอานามัย ในงานศึกษาของนฤมล ใจดี (2552, หน้า 200) กล่าวว่า

...เราพูดคุยกันในเวที อพป. หลังจากนั้นขยับเป็นเวทีชุมชน เป็นเวที หมู่บ้าน เวที ต่างๆ นั้น แต่ก่อนเราพูดถึงเฉพาะเรื่องสุขภาพอย่างเดียว แต่ตอนหลังเราขยับมาเป็นเรื่อง คุณภาพชีวิตคุยเรื่องยาเสพติดได้ มันก็ค่อยขยับเป็นสเต็ปไม่ใช่เริ่มมาก็เป็นบวรส. เลยหรือก พอชุมชนสุกงอมปุ๊บ ก็อัดเรื่องยาเสพติด ให้เป็นประเด็นสนใจร่วม

ทั้งนี้ ในการแก้ไขปัญหายาเสพติด ซึ่งเป็นเรื่องที่ต้องใช้ความระมัดระวัง การ เริ่มต้นแก้ไขปัญหาคงต้องดึงให้ชุมชนค่อยๆ เข้ามามีส่วนร่วม เริ่มต้นด้วยเรื่องในเชิงสร้างสรรค์ เป็น การแก้ไขปัญหาคงเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันด้านทานเกี่ยวกับยาเสพติดให้กับเด็ก โดยการจัดอบรมค่าย ทักษะชีวิตให้กับเด็กนักเรียนโรงเรียนบ้านน้ำเกียนเป็นเรื่องแรก มีการนำเอาหลักศาสนามาใช้ลด แรงกระแทกจากอิทธิพลของกลุ่มผู้ค้า ผู้เสพยาเสพติด หลังจากนั้นก็มีการใช้กิจกรรมการเรียน การสอนของโรงเรียน มีการจัดตั้งกลุ่มอาสาสมัครต้านยาเสพติดในโรงเรียน เพื่อร่วมกันรณรงค์ให้ ความรู้ถึงอันตรายและรู้เท่าทันกระบวนการของผู้ค้ายาเสพติด เพื่อป้องกันเด็กและเยาวชนที่จะเข้า ไปเกี่ยวข้องโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ดังคำสัมภาษณ์ของอดีตกำนัน ได้กล่าวถึงแนวทางการทำงาน ร่วมกันในขณะนั้น ตอนหนึ่งว่า

...การแก้ไขปัญหาคงที่ผ่านมาเราแก้ไม่ได้ คือ เราแก้ไขเอง ช่วงหลังมานี้เราจะทำวิธี ไหนที่ให้ปัญหานั้น เป็นปัญหาของสาธารณะให้ได้ (รับรู้ร่วมกัน) ซึ่งแต่ละปัญหา ก็เปรียบเสมือนเหา (ตัวเหา) คือ เมื่อเด็กมีเหา ถ้าเด็กอยู่บ้านแม่ต้องจัดการ ไปโรงเรียนให้ ครูจัดการ ไปสถานีนอมาลัยให้หมอจัดการ แล้วเขาก็ไปไหนไม่ได้

(อดีตกำนัน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2554)

ทั้งนี้ การสร้างการรับรู้ร่วมกันในปัญหา นอกจากปัญหายาเสพติดที่ยกตัวอย่าง มาแล้ว ชุมชนยังร่วมกันแก้ไขปัญหาระเบิดปากท้อง สิ่งแวดล้อม ความปลอดภัยในชุมชน ฯ ถือว่า

เป็นการกระตุ้นให้ชุมชนได้ร่วมกันแก้ปัญหา โดยให้ชุมชนรับรู้ปัญหา แก้ไขปัญหาร่วมกัน ซึ่งเป็นหลักการที่ทุกฝ่ายต้องทำงานร่วมกัน จนก่อให้เกิดเป็นกลุ่ม องค์กร ต่างๆ ขึ้นในชุมชน เพื่อจัดการกับปัญหานั้น ๆ

1.2 การมีองค์กรชุมชน

จากจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้ของชุมชนที่ผ่านมา คือการรวมกลุ่มกันเพื่อพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ก็ได้ขยายเป็นองค์กรชุมชนและเครือข่ายในชุมชน การที่ชุมชนน้ำเกียน มีกลุ่มองค์กรที่หลากหลาย ในการทำกิจกรรมร่วมกัน ทำให้เกิดการพัฒนาและแก้ไขปัญหาดังต่าง ๆ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ช่วยสร้างและสะสมองค์ความรู้ที่สามารถนำไปปรับใช้ได้ตลอดเวลา ซึ่งผู้วิจัยพบว่า ชุมชนแห่งนี้มีองค์กรหลัก ที่เป็นตัวประสานเชื่อมโยงไปยังกลุ่มองค์กรอื่น ๆ ในชุมชนเข้าด้วยกัน คือ “องค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนตำบลน้ำเกียน” ซึ่งองค์กรนี้ได้มีการจัดตั้งขึ้น ในปีพ.ศ.2541 เพื่อเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนการทำงาน และสร้างกิจกรรมที่ทุกคนในชุมชนสามารถมีส่วนร่วมได้

ทั้งนี้ องค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิตฯ แห่งนี้ เกิดขึ้นจากการที่ชาวบ้านน้ำเกียน ได้ใช้กระบวนการ การมีส่วนร่วมแบบ “บวรส.” เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน และมีความเชื่อมั่นว่าแนวคิดนี้เป็นแนวคิดที่มาจากในการแก้ไขและพัฒนาชุมชน จึงต้องการให้มีโครงสร้างองค์กรที่ชัดเจน มีตัวบุคคลรับผิดชอบอย่างชัดเจน ถือได้ว่าเป็นองค์กรชาวบ้าน ตั้งขึ้นเองโดยไม่มีกฎหมายรองรับ มีบทบาทในการบริหารจัดการทุกอย่างในชุมชน โดยมีคณะกรรมการ คือ ผู้นำ 42 ชุมศีกของชุมชนน้ำเกียน ซึ่งเป็นผู้ที่ มีบทบาทหน้าที่อย่างเป็นทางการของชุมชนน้ำเกียน ที่มาจากฝ่ายปกครอง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิกสภา อบต. เป็นส่วนมาก และองค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิตนี้ตั้งขึ้นมาเพื่อเป็นตัวรองรับการปฏิบัติหน้าที่อีกชั้นหนึ่ง และมีจุดมุ่งหมายโดยนัยเพื่อให้เกิดความเท่าเทียมของความเป็นผู้นำโดยไม่มีลำดับชั้น มีความเสมอภาคในการปฏิบัติหน้าที่เหมือน ๆ กัน ดังคำที่เรียกขานการนำแบบนี้ว่า “พระเอกนำหมู่”

ส่วนด้านการบริหารจัดการ จะมีคณะกรรมการทำงานในกิจกรรมต่าง ๆ อย่างชัดเจน เน้นความโปร่งใส ตรวจสอบได้ มีการใช้มาตรการสังคม ในการปกครองดูแลกันเองในชุมชน และที่สำคัญอีกประการได้ ก่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง คือ การมีเวทีพบปะพูดคุยกัน มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ไม่ว่าจะประเด็นเรื่องเล็ก ๆ หรือเรื่องใหญ่ และถ้าเป็นเรื่องใหญ่ เป็นเรื่องหน้าหมู่ ที่ต้องใช้มติของชุมชน ก็จะมีการจัดเวทีชาวบ้าน ทั้งระดับหมู่บ้านและระดับชุมชน เพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันในระหว่างแกนนำกับแกนนำด้วยกัน และระหว่างแกนนำกับชาวบ้าน โดยผ่านเวที 3 ระดับ ได้แก่ 1) เวทีระดับผู้นำ 2) เวทีระดับหมู่บ้าน และ 3) เวทีระดับชุมชน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชน องค์กรชุมชนในการจัดการภายในชุมชนได้เป็นอย่างดี

จากการสังเกตการณ์และเก็บรวบรวมข้อมูลของผู้วิจัย พบว่า องค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิตฯ ทำให้เกิดความสะดวกคล่องตัวในการทำงาน เหมือนองค์กรเอกชน มีตัวตนจริงในการทำงาน และสามารถที่จะจัดทำโครงการในนามองค์กรเสนอขอของบประมาณจากหน่วยงานราชการได้ มีบัญชีการเงินขององค์กรเอง การใช้จ่ายก็มีความยืดหยุ่นมากกว่าหน่วยงานราชการ จึงทำให้การบริหารจัดการโครงการของชุมชนน้ำเกี๋ยนมีความคล่องตัว หากจะเปรียบองค์กรแห่งนี้ว่ามีความเกี่ยวข้องกับชุมชนน้ำเกี๋ยนอย่างไร ก็น่าจะเปรียบได้กับคำว่าเป็น “บริษัทน้ำเกี๋ยน” มีหน้าที่บริหารจัดการหารายได้เพื่อการพัฒนาชุมชนน้ำเกี๋ยน เนื่องจากมี โรงผลิตน้ำดื่ม กลุ่มชีววิถี สหกรณ์ชุมชน หรืออื่นๆ ซึ่งเป็นของชุมชนน้ำเกี๋ยนนั้น เจ้าของหรือผู้ดูแลผลประโยชน์ ก็คือ องค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนตำบลน้ำเกี๋ยน

โดยที่มาของการก่อเกิดองค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิต จากการศึกษาเอกสารและสัมภาษณ์ คือ ต้องการให้เกิดโครงสร้างที่ชัดเจนของกระบวนการ “บวรส.” เพื่อเป็นหลักประกันว่ากระบวนการ “บวรส.” จะไม่ถูกยุบ หรือถูกล้ม และจะมีการนำมาใช้อยู่เสมอ ที่มาของความคิดในการจัดตั้งองค์กร คือ จากกลุ่มผู้นำชุมชน ที่มีความคิดว่าจะทำอย่างไรหากวันใดวันหนึ่งข้างหน้าการมีส่วนร่วมระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน สถานีนอนามัย เปลี่ยนไป หมออนอนามัยคนเดิมย้ายไปโรงเรียนเปลี่ยนผู้บริหารใหม่ ซึ่งในขณะนั้นท้องถิ่นเริ่มมีการยกฐานะจากสภาตำบลเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล (สภาตำบลน้ำเกี๋ยนได้ยกฐานะเป็น อบต.เมื่อ 11 สิงหาคม 2542) เกรงว่าเมื่อมี อบต. เกิดขึ้น จะทำให้การมีส่วนร่วมระหว่าง บวรส. จะไม่มีความยั่งยืน จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการก่อเกิดองค์กรแห่งนี้ขึ้น เพื่อเป็นองค์กรที่รองรับและเสริมสร้างการเรียนรู้ร่วมกันของทุกฝ่ายในชุมชน ดังที่หมออนามัย ได้กล่าวถึงองค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิตฯ ในบทความเรื่อง น้ำเกี๋ยนชุมชนแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน (2549, ม.ป.ป) ดังข้อความที่ว่า

...กระบวนการพัฒนาของน้ำเกี๋ยน จึงเป็นการทำการแบบมีส่วนร่วมที่เป็นรูปธรรมบนเงื่อนไขของสันติวิธี และการอยู่ร่วมกันได้ในสังคม มีการสถาปนาองค์กรที่เป็นอำนาจใหม่ ซึ่งเป็นอำนาจของประชาชนที่แท้จริง คือ องค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิต มาสร้างความสมดุลในการแก้ปัญหาชุมชนในทุกเรื่อง ไม่มีใครเป็นพระเอก ทุกคนดาหน้าเข้าหาปัญหา และเรียกกลุ่มแกนนำในองค์กรว่า 42 ชุนศึก ทุกคนเท่าเทียมกัน เปรียบเสมือนว่า น้ำเกี๋ยน มีกำนัน 42 คน มีนายก อบต. 42 คน ฯ มีส่วนราชการที่เกี่ยวข้องเป็นที่ปรึกษา ซึ่งก็รวมทั้งสถานีนอนามัยตำบลน้ำเกี๋ยนด้วย

ด้วยเหตุนี้ องค์การพัฒนาคุณภาพชีวิตฯ เป็นการจัดตั้งขึ้นจากแนวคิดเรื่องของการมีส่วนร่วมและความเสมอภาคในการทำงาน ซึ่งเป็นรากฐานของประชาธิปไตยและมีวัตถุประสงค์ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนซึ่งอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง ดังนั้น องค์การพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชนตำบลน้ำเกีฮ้น มีวัตถุประสงค์เพื่อให้มีบทบาทหน้าที่ในการบริหารจัดการ ดูแลทุกข์ สุข แก้ปัญหา วางแผนพัฒนา โดยมีการจัดทำโครงการในการพัฒนาชุมชน แบ่งเป็นฝ่ายต่างๆ ดังที่ได้กล่าวไว้ในรายละเอียดในตอนที่ 1 แล้ว แต่โดยรวมแล้ว มีบทบาทหน้าที่ดำเนินการทุกอย่างให้ประชาชนในชุมชนน้ำเกีฮ้นอยู่ดีมีสุข มีคุณภาพชีวิตที่ดี และเป็นไปตามเป้าหมายหรือวิสัยทัศน์ที่ตั้งไว้ร่วมกัน คือ “กินอิ่ม นอนอุ่น ผันดี” ซึ่งสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของนายกองค์การบริหารส่วนตำบล ได้กล่าว ว่า

...ใครจะมาเป็นผู้นำ ก็แล้วแต่ คงจะอยู่ในกรอบของคำว่า “กินอิ่ม นอนอุ่น ผันดี” ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำร่วมกันมาหลายปีเนี่ย ผมว่ามันน่าจะเป็นเวลาที่เราบ่มเพาะแนวคิด บ่มเพาะเนื้อหาให้เขาได้คิดเป็น

(นายกอบต., ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2554)

ดังนั้น องค์การพัฒนาคุณภาพชีวิตฯ ถือได้ว่าเป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ เป็นตัวเชื่อมประสานคนในชุมชน และได้ก่อให้เกิดกลุ่ม องค์กร ชมรม ฯ ต่าง ๆ ขึ้นในชุมชนน้ำเกีฮ้น และเป็นองค์กรชุมชนแห่งนี้ ได้รับการยอมรับเป็นเป็นต้นแบบด้านสภาองค์กรชุมชน ก่อนที่จะมีการใช้พระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ.2551 อีกด้วย

1.3 การมีมาตรการทางสังคม

ชุมชนน้ำเกีฮ้น เป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิต ความเชื่อ และภูมิหลังของชุมชนที่มีความเชื่อเพื่อเผื่อแผ่ มีการช่วยเหลือกันและกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ การอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนจึงอยู่บนพื้นฐานของความมีน้ำใจ ความไว้น้ำใจเชื่อใจกัน นับว่าเป็นต้นทุนทางความคิดที่ก่อให้เกิดมีมาตรการทางสังคมที่สอดคล้องกับสถานการณ์ขึ้นมาใช้ร่วมกัน จากการศึกษาเอกสารและสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน พบว่า ชุมชนน้ำเกีฮ้นมีการบริหารจัดการในชุมชนของตนเองโดยใช้มาตรการสังคม ซึ่งในอดีตชุมชนแห่งนี้ถูกระบุว่าเป็นพื้นที่เสี่ยงต่อการยึดครองหรือการแทรกแซงของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย จึงได้รับการประกาศตั้งให้เป็นหมู่บ้านอาสาพัฒนาตนเอง หรือหมู่บ้าน (อพป.) หมายถึง เป็นพื้นที่ที่มีอยู่ในความดูแลเป็นพิเศษมีกฎระเบียบ มีการอบรมอาสาสมัครให้ความรู้และฝึกปฏิบัติการในการปกป้องพื้นที่ของตนเอง ดังนั้น ชุมชนน้ำเกีฮ้น จึงมีความคุ้นเคยกับกฎระเบียบ และมาตรการในการรักษาความสงบเรียบร้อย และในช่วงเวลานั้น

ชุมชนอยู่ในสถานการณ์ที่พร้อมจะเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ และพร้อมที่จะเดินไปด้วยกัน จึงมีความเหมาะสมในการใช้มาตรการสังคม จึงเป็นที่มาของการสร้างมาตรการสังคม หรือกฎของชุมชน เป็นเสมือนกฎหมายท้องถิ่นที่ใช้ปกครองคนในชุมชน และชาวบ้านทุกคนได้มีส่วนร่วมในการร่างมาตรการของชุมชนโดยผ่าน **เวทีชาวบ้าน** ทุกคนจึงเคารพและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

ทั้งนี้ มาตรการสังคมของชุมชนน้ำเกี๊ยนไม่ได้เกิดขึ้นจากการกำหนดขึ้นครั้งเดียว แต่มีการทบทวนและเพิ่มเติม ซึ่งโดยมากมาตรการที่ตั้งขึ้นมาแล้วแม้เวลาผ่านไปก็ยังคงใช้ได้อยู่ จึงมีลักษณะเพิ่มเติมมากขึ้นเรื่อย ๆ ทีละข้อ 2 ข้อ ตามความเหมาะสมกับสถานการณ์ในชุมชน ซึ่งมาตรการต่างๆ เหล่านี้ เริ่มใช้ครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ.2534 จากกรณีที่มีความรุนแรงในชุมชน การเล่นการพนัน เกิดปัญหาอาชญากรรม ปัญหานักเลง และการชกต่อยทะเลาะวิวาท ฯ ดังคำให้สัมภาษณ์ของอดีตกำนัน ได้เล่าถึงการดำเนินการของมาตรการทางสังคมให้ฟังว่า

...ใครฝ่าฝืนมาตรการต่าง ๆ ของชุมชน จะถูกตัดสิทธิ์หมดทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็น กองทุนต่างๆ ในชุมชนน้ำเกี๊ยนเราจะไม่ให้กู้ ประกันสุขภาพ(บัตรทอง) เราจะไม่ให้ทุนอาหารกลางวันของเด็กที่พ่อยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดเราจะไม่ให้เช่นกัน

(อดีตกำนัน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 กันยายน 2554)

ซึ่งผู้วิจัยขอยกตัวอย่างมาตรการสังคม ที่ปรากฏในหนังสือน้ำเกี๊ยนชุมชนแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน (2546, หน้า 72-73) และจากการศึกษาของนฤมล ใจดี (2552, หน้า 101-105) กล่าวคือ มาตรการสังคมชุมชนน้ำเกี๊ยน แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ 1. มาตรการสังคมที่ใช้ในระดับชุมชนน้ำเกี๊ยน และ 2. มาตรการสังคมที่ใช้ในระดับหมู่บ้าน

1. **มาตรการสังคมนระดับชุมชนน้ำเกี๊ยน** คือ กฎเกณฑ์ที่กำหนดขึ้นจากเวทีประชุมใหญ่ระดับชุมชน ซึ่งมีชาวบ้านตัวแทนหลังคาเรือนละ 1 คนมาเสนอและลงมติร่วมกัน มาตรการสังคมนี้ถูกกำหนดขึ้นเพื่อความสงบสุขและการป้องกันภัยอันตรายที่จะเกิดมีขึ้นแก่ชุมชน ตัวอย่าง ของมาตรการสังคมนระดับชุมชน ได้แก่ 1) มาตรการเพื่อความสงบเรียบร้อย 2) มาตรการเพื่อความปลอดภัยต่อสุขภาพ 3) มาตรการในการใช้ประโยชน์ และการดูแลอนุรักษ์ป่า มีรายละเอียดดังนี้

1.1 **มาตรการสังคมเพื่อความสงบเรียบร้อย** มาตรการสังคมเพื่อความสงบเรียบร้อย ได้แก่ มาตรการเกี่ยวกับการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด และมาตรการเกี่ยวกับการห้ามเล่นการพนัน

1.1.1 **มาตรการเกี่ยวกับการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด** การดำเนินการเกี่ยวกับยาเสพติดนั้นเป็นเรื่องหนึ่งที่ทางชุมชนน้ำเกี๋ยน ให้ความสำคัญอย่างมาก เนื่องจาก ชุมชนน้ำเกี๋ยนเห็นว่าปัญหายาเสพติดนั้นเป็นปัญหาใหญ่ที่ทำให้ชุมชนน้ำเกี๋ยนประสบปัญหาถึงขั้นวิกฤติมาแล้ว การแก้ปัญหายาเสพติดนั้นเป็นความพยายามอย่างต่อเนื่อง ดังจะได้กล่าวต่อไป และได้มีการตั้งคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติดของชุมชนน้ำเกี๋ยน (ปปส.ตำบล) มีคณะกรรมการที่ประกอบด้วยตัวแทนชาวบ้านผู้นำ โดยมีเจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เกี่ยวข้องเป็นที่ปรึกษารวมคณะกรรมการ ปปส.ตำบลทั้งสิ้นจำนวน 70 คน

มาตรการสังคมในการป้องกันและปราบปรามยาเสพติดนั้น มีทั้งมาตรการต่อผู้ชายและผู้เสพที่จะรู้ว่าผู้ใดเสพยาเสพติดนั้น นอกจากจะทำโดยการสอดส่องพฤติกรรมที่ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านในการให้ข้อมูล และรับการประสานงานมาจากทางเจ้าหน้าที่ตำรวจแล้ว ในการดำเนินการครั้งใหญ่ เป็นการจัดเวทีประชาคมระดับชุมชน เพื่อปรึกษาหารือหาทางออก ร่วมกันมีการกำหนดมาตรการสังคม และมีการลงคะแนนแบบเดียวกับลงคะแนนเลือกตั้ง โดยให้ชาวบ้านเขียนชื่อผู้ขายยาเสพติดใส่กล่องสำหรับผู้ชาย และเขียนชื่อผู้เสพใส่กล่องสำหรับผู้เสพ โดยไม่ต้องลงชื่อของผู้ลงคะแนนหากปรากฏว่าผู้ใดมีคะแนนมากกว่า 3 คะแนน คือ ตกเป็นผู้ต้องสงสัยว่า เป็นผู้ขายหรือผู้เสพ กรรมการฯ จะเรียกมาเจรจาขอร้องให้หยุดการกระทำอันเป็นการขายหรือเสพยาเสพติดนั้น ๆ หากไม่เลิกพฤติกรรมดังกล่าว ทางชุมชนจะใช้มาตรการสังคมสำหรับปฏิบัติต่อผู้ชาย และผู้เสพ ดังนี้

1) **มาตรการสังคมที่ใช้ดำเนินการกับผู้เสพ** มาตรการสังคมสำหรับผู้เสพยาเสพติดนั้น เนื่องจากผู้เสพยาเสพติดมักจะหลบไปเสพในที่ลับตาคน ไม่ให้ผู้ใดสังเกตเห็นได้ง่าย ทางคณะกรรมการจึงใช้วิธีสุ่มตรวจปัสสาวะ ซึ่งทางคณะกรรมการจะนัดหมายกันโดยไม่บอกให้ผู้ต้องสงสัยทราบล่วงหน้า เข้าตรู่ของวันสุ่มตรวจ คณะกรรมการฯ จะไปเชิญตัวผู้ต้องสงสัยมาตรวจ ณ จุดตรวจ โดยมากจะทำที่สถานีอนามัย หรือที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบล การตรวจจะใช้ชุดทดสอบสำเร็จรูป ตรวจหาสารเสพติด ดังมีหลักเกณฑ์ดังนี้

1. ตรวจปัสสาวะพบ ครั้งที่ 1 ตักเตือน และส่งบำบัด
2. ตรวจปัสสาวะพบ ครั้งที่ 2 ปรับ 500 บาทและส่งบำบัด
3. ตรวจปัสสาวะพบ ครั้งที่ 3 ปรับ 1,000 บาท, ดำเนินคดีตามกฎหมาย

และใช้มาตรการสังคมดำเนินการตัดความร่วมมือทุกอย่างในชุมชน งดสิทธิกู้ในทุกกองทุน ยกเลิกสิทธิรักษาพยาบาล (เป็นการรักษาพยาบาลตามระบบประกันสุขภาพ เดิมเรียกว่าบัตร 30 บาท รักษาทุกโรค แต่ปัจจุบันให้การรักษาฟรี จึงเปลี่ยนเรียกจากบัตร “30 บาท” ว่า “บัตรทอง”)

2) มาตรการสังคมที่ใช้ดำเนินการกับผู้ขายยาเสพติด คือ ชุมชน

ไม่ให้ความร่วมมือทุกอย่าง กับครอบครัวที่ขายยาเสพติด ไม่ว่าจะเป็นงานบวช งานศพ งานอื่น ๆ

1. ตัดทิ้งครอบครัวออกจากกลุ่มฌาปนกิจของหมู่บ้าน และชุมชน

2. ตัดสิทธิ์ทั้งครอบครัวในกองทุนต่างๆ ของหมู่บ้านและชุมชน ตลอดจน

จนถึงสิทธิทุกอย่าง งด หรือยกเลิก สิทธิบัตรรักษาพยาบาล ทั้งครอบครัว

3. ตัดสิทธิการได้รับทุนการศึกษา ทุนอาหารกลางวันของบุตรที่เรียนโรงเรียนบ้านน้ำเกี๊ยนหรือโรงเรียนอื่นๆ

โดยมาตรการสังคมที่ใช้กับผู้ขายและครอบครัวนี้ จะใช้ดำเนินการเมื่อคณะกรรมการป้องกันและปราบยาเสพติดตำบลน้ำเกี๊ยน มีข้อมูลที่แน่ชัดว่า ผู้ใดเป็นผู้ขายยาเสพติดโดยไม่ต้องรอให้ถูกจับดำเนินคดีแต่อย่างใด

1.1.2 มาตรการห้ามเล่นการพนันและงดการเลี้ยงเหล้าเบียร์ในงานศพ

อดีตในชุมชนน้ำเกี๊ยนมีการเล่นการพนันกันทั่วไป โดยเฉพาะในงานศพจะมีการเล่นการพนันและตั้งวงดื่มเหล้าเบียร์กันเป็นปกติ นอกจากจะเป็นการไม่สมควรแล้วยังจะนำมาซึ่งหนี้สิน ปัญหาครอบครัว และปัญหาสังคม เมื่อมีการหยิบยกปัญหานี้มาพูดคุยในเวทีระดับหมู่บ้านและตำบล จึงมีการคิดแก้ปัญหาและป้องกันปัญหาโดยการห้ามเล่นการพนันทุกชนิดในตำบล โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เข้มงวดเป็นพิเศษและมักพบเห็นโดยทั่วไปคือในงานศพ โดยจะขอความร่วมมือจากเจ้าภาพให้สอดส่องดูแล และไม่ปล่อยให้มีการเล่นการพนันในงานศพ หากมีการเล่นการพนันจะถูกปรับคืนละ 2,000 บาท รวมทั้งขอความร่วมมือให้งดการเลี้ยงเหล้าเบียร์ หรือเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ทุกชนิดในงานศพด้วย

1.2 มาตรการเพื่อความปลอดภัยต่อสุขภาพ

มาตรการเพื่อความปลอดภัยต่อสุขภาพ ได้แก่ มาตรการการห้ามจำหน่ายบุหรี่และรณรงค์งดเหล้าในตำบล และ มาตรการห้ามฉีดพ่นสารเคมีในเขตชุมชน

1.2.1 มาตรการการขอร้องให้งดจำหน่ายบุหรี่และรณรงค์งดเหล้า

ในชุมชน สืบเนื่องมาจากการสำรวจรายได้ รายจ่าย ภาวะหนี้สินของประชาชนซึ่งเป็นการศึกษาวิจัยขององค์กรภายนอกชุมชน โดยมีเจ้าหน้าที่สถานีอนามัย (ในขณะนั้น) เป็นคณะทำงานและผู้ประสานงานนั้น พบว่าชาวบ้านมีค่าใช้จ่ายค่าเหล้า บุหรี่ต่อปีเป็นจำนวนมาก เมื่อมีการคืนข้อมูลให้กับประชาชนประกอบกับสอดคล้องกับกระแสการรณรงค์งดเหล้า-บุหรี่ ที่มีผู้ให้ความสนใจกันทั่วประเทศ จึงเกิดกระแสการรณรงค์งดเหล้า บุหรี่ในชุมชนน้ำเกี๊ยน และเป็นที่มาของมาตรการห้ามจำหน่ายบุหรี่ในชุมชนน้ำเกี๊ยน และเป็นที่มาของการขอร้องเชิงห้ามปรามการจำหน่ายบุหรี่ใน

ชุมชนน้ำเกียน ซึ่งก็ได้ผลทำให้เกิดกระแสที่ทำให้ผู้สูบบุหรี่รู้สึกผิดหรือรู้สึกไม่มั่นใจ จากคำสัมภาษณ์ของประธานอสม. ได้กล่าวถึงมาตรการนี้ว่า

...ทางชุมชนมีการรณรงค์ ซึ่งให้เห็นโทษของบุหรี่ และให้เด็กเขียนคำขวัญให้พ่อแม่ที่เลิกบุหรี่ได้ หลังจากนั้นก็มีการรวบรวมเงินในชุมชน ไปซื้อบุหรี่มาเผา แล้วกิจกรรมพวกนี้ทำให้เป็นการขัดเกลาคติใจของคนในชุมชนโดยที่เขาไม่รู้ตัว

(ประธานอสม., ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2554)

1.2.2 ห้ามฉีดพ่นยาฆ่าหญ้าในเขตชุมชน ที่มาของมาตรการนี้ก็คล้ายคลึงกับมาตรการห้ามจำหน่ายบุหรี่ในชุมชนน้ำเกียน กล่าวคือ มีการศึกษาวิจัยที่เริ่มต้นจากองค์กรภายนอกชุมชน โดยมีเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยเป็นคณะทำงานและผู้ประสานงาน และได้ทำการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการใช้สารเคมีในชุมชนน้ำเกียน ผลการวิจัยพบว่า ประชากรจำนวนมากมีสารเคมีที่เป็นพิษในกระแสเลือดอยู่ในขั้นที่ไม่ปลอดภัย เมื่อมีการศึกษาข้อมูลในกับกลุ่มผู้นำ และเวทีชาวบ้านนั้น จึงได้เกิดการลงมติตกลงกันตั้งเป็นมาตรการสังคมในการห้ามพ่นยาฆ่าหญ้าในเขตชุมชนขึ้น พร้อมกับรณรงค์และให้คำแนะนำเกษตรกรในการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชอย่างปลอดภัย

1.1.3 มาตรการในการใช้ประโยชน์ และการดูแลอนุรักษ์ป่า การรักษาป่าเป็นเรื่องที่ชาวชุมชนน้ำเกียนให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก วิถีปฏิบัติแล้งลำน้ำแห้งขุดทำให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของป่าต้นน้ำ จึงเกิดแนวคิดเรื่องการการหวงแหนและอนุรักษ์ป่าขึ้น การอนุรักษ์ป่าชุมชนน้ำเกียน นั้นมีมานานตั้งแต่ชุมชนเริ่มมีการตื่นตัวลุกขึ้นมาแก้ปัญหาของชุมชนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 และได้กระทำอย่างต่อเนื่องเรื่อยมา ทำให้ป่าชุมชนเกียนซึ่งเป็นต้นกำเนิดของ "ลำน้ำเกียน" กลับพลิกฟื้นคืนความเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ สัตว์ป่า พรรณไม้นานากลับมามีชีวิตชีวา ลำน้ำเกียนมีน้ำมากขึ้นไหลหล่อเลี้ยงชุมชนและเรือสวนไร่นาทำให้พืชผลอุดมสมบูรณ์เพิ่มผลิตผลทางการเกษตรได้เป็นอย่างมาก

ข้อมูลจากหนังสือ น้ำเกียนชุมชนแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน (2546, หน้า 26) ระบุว่าในช่วงปี พ.ศ.2534-2537 มีนายทุนลักลอบตัดไม้ในเขตป่าชุมชนเกียน และทุกครั้งที่ชาวบ้านไปแจ้งทางหน่วยราชการข่าวก็รั่วไหลถึงนายทุนที่ตัดไม้ เมื่อชาวบ้านนำกำลังขึ้นไปก็พบเพียงร่องรอยการตัดไม้ทิ้งไว้เท่านั้น ชาวบ้านจึงได้พยายามแก้ปัญหาเอง โดยการตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนขึ้น มีกรรมการทั้งหมด 42 คน (ผู้นำ 42 ชุมชน) ภารกิจสำคัญคือ มีหน้าที่ออกไปตรวจป่าทุกเดือนๆ ละ

1 ครั้ง และจัดตั้งด่านตรวจบริเวณทางเข้าออกป่าชุมชนเกี่ยว มีกรรมการป่าผลัดเปลี่ยนกันอยู่เวรยามตลอด 24 ชั่วโมง โดยกิจกรรมในการอนุรักษ์ป่า ได้แก่

1. การพาเยาวชนไปสำรวจป่า เรียนรู้ชนิดของพันธุ์ไม้ รู้จักสมุนไพร สํารวจพื้นที่ป่าต้นน้ำเพื่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของเกิดความรู้สึกหวงแหนป่า แกนนำชาวบ้านได้นำบทเรียนในอดีตมาปลูกจิตสำนึกของชุมชนให้ร่วมกันรักษาป่า

2. การทำพิธีบวชป่า ทั้งป่าชุมชน และป่าชุมชนเกี่ยว ซึ่งเป็นกุศโลบายในการอนุรักษ์ป่าของชาวบ้าน

3. รวมพลังมวลชนในชุมชนทำแนวป้องกันไฟเพื่อป้องกันไฟป่า

4. อบรมอาสาป้องกันไฟป่า โดยรับการสนับสนุนจากสำนักป่าไม้อำเภอ

สำนักงานป่าจังหวัดน่าน

นอกจากกิจกรรมต่างๆ ดังกล่าวแล้วนั้นยังมีการจัดเวทีชาวบ้านเพื่อกำหนดแนวทางร่วมกันออกมาตรการสังคมในการใช้ประโยชน์จากป่า กำหนดเขตป่าต้นน้ำ ป่าอนุรักษ์ ป่าใช้สอย และพื้นที่ทำกินของพี่น้องชาวบ้านในชุมชน และพี่น้องชุมชนอื่นที่มีเขตติดต่อกัน โดยร่วมกันกำหนดแนวเขตอย่างชัดเจนเพื่อป้องกันการบุกรุกป่า เป็นต้น

2. มาตรการสังคมในระดับหมู่บ้านหรือกฎหมู่บ้าน คือ เป็นมาตรการที่แต่ละหมู่บ้านช่วยกันออกกฎเพื่อบังคับใช้ในหมู่บ้านของตนเอง เช่น กฎการมาร่วมประชุมประจำเดือนของบ้านหมู่ที่ 1 ได้แก่ หากครอบครัวใดขาดประชุม เกิน 3 ครั้งต่อปี จะไม่มีสิทธิ์ในการกู้เงินของกองทุนหมู่บ้าน และหากผู้ใดเมาสุรามาประชุมจะถูกเชิญออกจากที่ประชุมและถือว่าขาดประชุมในครั้งนั้น กฎของหมู่บ้านในเรื่องการรักษาความสงบ ของบ้านหมู่ 2 หากผู้ใดก่อเหตุทะเลาะวิวาทชกต่อย หรือ ยิงปืนในหมู่บ้าน จะต้องถูกปรับ 5,000 บาท เป็นต้น

จากมาตรการทั้ง 2 ระดับ ผู้ใดฝ่าฝืนจะถูกตัดสิทธิ์การกู้เงินจากกองทุนต่างๆ ในหมู่บ้าน ซึ่งมาตรการดังกล่าว จะมีการประชาสัมพันธ์ด้วยการติดป้ายขนาดใหญ่ไว้หน้าตลาดสดของชุมชนรวมทั้งมีการประชาสัมพันธ์ทางหอกระจายข่าวและการประกาศเดือนโดยผู้นำเป็นครั้งคราวในโอกาสที่เหมาะสม

การใช้กฎและมาตรการสังคมของชุมชนน้ำเกี่ยวเป็นลักษณะพิเศษ ที่ชาวบ้านร่วมกันคิดขึ้นมาเอง และเป็นผู้บังคับใช้ด้วยชุมชนเอง ดังที่อดีตกำนัน เรียก มาตรการสังคมของชุมชนตนเองว่า “กฎหมู่” แต่กฎหมู่ที่เป็นกติการ่วมกัน แม้บางเรื่องจะขัดต่อสิทธิตามกฎหมายแต่ชาวบ้านก็ยอมรับ แม้แต่คนที่ถูกบังคับใช้มาตรการสังคมก็ยอมรับด้วยดี ผู้วิจัยได้ทราบรายชื่อของคนที่ถูกตัดสิทธิตามมาตรการสังคม ซึ่งอดีตกำนันบอกว่ามี 7 ราย ในการตัดสิทธินั้นจะตัดสิทธิทั้ง

ครอบครัว ผู้วิจัยได้ตามไปสัมภาษณ์ ผู้ที่เคยถูกตัดสิทธิ เพราะถูกจับได้ว่าเป็นผู้เสพยาบ้าในอดีต เมื่อหลายปีก่อน ปรากฏว่ารู้สึกเซ็ดหลาบ แต่ไม่ได้รู้สึกโกรธแค้นผู้นำที่ตัดสิทธิตนเองและครอบครัว แต่อย่างใด รู้สึกขอบคุณด้วยซ้ำ เพราะหากไม่โดนมาตรการบังคับดังกล่าว ป่านนี้ก็คงจมอยู่กับยาบ้า หรืออาจเกินเลยไปจนกลายเป็นผู้ค้าแล้วก็ได้ ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้ที่ถูกตัดสิทธิ กล่าวว่

...ผมเคยถูกยึดบัตรสุขภาพเพราะผมเสพยาเสพติด ผมก็ไม่ได้กินเยอะวันละครึ่ง เม็ด กินเพื่อให้มีเรี่ยวแรงไปทำอะไรทำนา ผมเคยถูกคุมประพฤติ เขาบอกให้เลิกเสีย แต่ผมต้องทำอะไรทำนา ถูกสุ่มตรวจ พบ 3 ครั้ง ก็เลยถูกยึดบัตรทอง ตอนนั้นป่วยเป็นโรคไตด้วย ไปรักษาที่โรงพยาบาลหมดเงินไปเยอะ ผมเห็นว่ามาตรการเขาเข้มข้น ผมไปหยิบยืมถ้วยชามของหมู่บ้านก็ไม่ได้ กองทุนต่างๆ ก็ยืมไม่ได้ ถูกตัดหมด ตั้งแต่นั้นก็ตัดสินใจเลิกและไม่ได้ยุ่งเกี่ยวกับยาบ้ามาถึงทุกวันนี้ ก็รู้สึกขึ้นเยอะ อยู่ที่นี่ก็มีความสุขดี

(ผู้ถูกตัดสิทธิ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 ตุลาคม 2554)

ซึ่งมาตรการต่าง ๆ เหล่านี้ ที่ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดขึ้นเกี่ยวข้องกับสุขภาพโดยตรง กล่าวคือ มีผลโดยตรงต่อร่างกาย สภาพแวดล้อมในชุมชนฯ มาตรการดังกล่าวข้างต้น จึงเป็นตัวป้องกันอย่างดีถึงผลกระทบที่จะมีต่อสุขภาพของคนในชุมชน ซึ่งผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า มาตรการเหล่านี้ ได้ติดประกาศไว้ ทั้งสถานที่ราชการ ตลาดสด ศาลากลางบ้าน หอประชุม ตลอดจนเส้นทางสัญจรในชุมชน บ้านผู้นำชุมชน และทุกหลังคาเรือน

2. การประสานใช้ทุนในชุมชน: ผสานความรู้ใหม่กับความรู้เดิม

ชุมชนน้ำเกียนมีความเป็นชนบท มีความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติ ผูกพันแน่นแฟ้นด้วยวัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อ การนำเอาทุนชุมชนที่หลากหลาย (วัฒนธรรม คนหรือทรัพยากรธรรมชาติ) ที่มีอยู่ในชุมชนขึ้นมาปรับใช้ประโยชน์ โดยมีวัฒนธรรมชุมชนเป็นตัวเชื่อมร้อยความหลากหลายหรือความแตกต่างของบุคคลเข้าด้วยกัน ซึ่งทรัพยากรด้านต่าง ๆ เหล่านี้ เกิดเป็นต้นทุนที่สำคัญและนำมาพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน และนำไปสู่การสร้างที่ยั่งยืนให้แก่ชุมชน ประกอบด้วย การมีทุนด้านทรัพยากรที่หลากหลาย การมีทุนทางวัฒนธรรม และการรวมกลุ่มที่หลากหลาย ดังจะได้กล่าวถึงรายละเอียดข้อค้นพบดังนี้

2.1 การมีทุนด้านทรัพยากรที่หลากหลาย

ชุมชนน้ำเกียนมีทรัพยากรตามธรรมชาติที่หลากหลาย กล่าวคือ ชุมชนน้ำเกียนมีทรัพยากรที่ต้องดูแลร่วมกัน เช่น ป่าขุนน้ำเกียน ลำน้ำเกียน ที่สาธารณประโยชน์ของหมู่บ้านที่ใช้ร่วมกัน เช่น วัด โรงเรียน ตลาดสด ฯ สิ่งเหล่านี้ เรียกว่าเป็น “ของหน้าหมู่บ้าน” (ของส่วนรวม: ผู้วิจัย) ทำให้ชาวบ้านเกิด “สำนึกร่วม” ที่จะดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยมีการตั้งกฎกติกา มาตรการสังคมขึ้นมาดูแลและจัดการร่วมกัน

โดยมีทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีความสำคัญกับการดำรงชีวิตและการทำการเกษตรได้แก่ การมีป่าไม้ที่อยู่ในสภาพสมบูรณ์ เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ 8,000 ไร่ ป่าชุมชน 3,000 ไร่ ป่าชุมชนชาวบ้านสามารถเข้าไปหาของป่า (เห็ด หน่อไม้ ฯ) และมีลำน้ำสายสำคัญที่เป็นเสมือนเส้นโลหิตใหญ่หล่อเลี้ยงทั้งพื้นที่ทำกินและพื้นที่อยู่อาศัย คือ “ลำน้ำเกียน” ซึ่งมีพื้นที่ป่าต้นน้ำอยู่ห่างออกไปทางทิศตะวันออก ประมาณ 26 กิโลเมตร มีเนื้อที่กว่า 2 หมื่นไร่ ส่วนหนึ่งอยู่ในเขตอำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน และอีกส่วนหนึ่งอยู่ในพื้นที่ของตำบลฝายแก้ว เป็นพื้นที่ติดกัน ซึ่งลำน้ำเกียนมีต้นกำเนิดที่ตอยแปะขวาง ระหว่างเขาปู่ภูเจ้า กับปู่พระบาท เขตติดต่อกับอำเภอแม่จริม จากพื้นที่ต้นน้ำ ลำน้ำเกียนไหลผ่านบ้านดงป่าสัก ตำบลฝายแก้ว บ้านน้ำเกียน ลงสู่อ่างเก็บน้ำพระราชดำริ ชื่อว่า “อ่างน้ำเกียน” บริเวณหมู่ที่ 3 ก่อสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2526 โดยกรมชลประทาน มีพื้นที่เก็บกักน้ำได้ประมาณ 1 ล้าน 7 แสนลูกบาศก์เมตร เพื่อผันน้ำไปใช้ในพื้นที่การเกษตรประมาณ 2,000 ไร่ (องค์การบริหารส่วนตำบลน้ำเกียน, 2554) อีกทั้ง ลำน้ำเกียนไหลผ่านพื้นที่ชุมชนน้ำเกียน 4 หมู่บ้านได้แก่ บ้านต้นกอก หมู่ที่ 3 บ้านน้ำเกียนเหนือ หมู่ที่ 2 บ้านน้ำเกียนใต้ หมู่ที่ 1 และบ้านใหม่พัฒนา หมู่ที่ 4 หลังจากไหลผ่านชุมชนน้ำเกียนแล้วลำน้ำเกียนยังไหลผ่านไปยังบ้านหนองเต่า ตำบลม่วงตี๊ด แล้วไหลลงสู่แม่น้ำน่าน ที่บ้านร่องตอง ตำบลม่วงตี๊ด ความยาวทั้งสิ้นประมาณ 30 กิโลเมตร

นอกจากลำน้ำเกียนแล้ว ยังมีลำห้วยเล็ก ๆ ที่มีระยะทางไม่ยาวนานก็ไหลผ่านบางหมู่บ้านบริเวณที่ตั้งบ้านเรือนและพื้นที่ทำการเกษตร ได้แก่ ห้วยต้นถี ห้วยเปี้ย ห้วยลม ห้วยเตย ห้วยม่วง ห้วยริน และห้วยกุก โดยมีแหล่งที่เกิดของลำห้วยในพื้นที่ของชุมชนนั่นเอง จากการสังเกตของผู้วิจัย พบว่า ลำห้วยบางแห่ง ได้ถูกนำมาเป็นแหล่งน้ำใช้ (น้ำประปา) ของหมู่บ้าน และชาวบ้านได้ทำฝายแม้ว เพื่อเก็บน้ำไว้ใช้ตอนฤดูแล้ง อีกด้วย

เนื่องจาก ประชากรส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพทำไร่ ทำนา พื้นที่ทำกินส่วนใหญ่ซึ่งเป็นพื้นที่สูง จำนวน 4,200 ไร่ ถูกนำมาใช้ปลูกข้าวโพดเป็นส่วนมาก คิดเป็นพื้นที่ 3,500 ไร่ ที่เหลือใช้ปลูกถั่วเขียว ถั่วเหลือง และงา หรือสลับเปลี่ยนกันไปตามความเหมาะสมและตามฤดูกาล พื้นที่นาจำนวน 640 ไร่ ที่เป็นพื้นที่ราบมีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ก็ใช้เป็นพื้นที่ปลูกข้าวนาปี ส่วนใหญ่ปลูก

ข้าวเหนียวพันธุ์ กข. 6 และ กข.10 (สำนักงานเกษตรอำเภอฝาง, 2553) เก็บไว้บริโภคตลอดทั้งปี และมีเหลือแบ่งขายบ้าง

ในส่วน**ทรัพยากรมนุษย์** ที่อยู่ในวัยทำงานมีอยู่จำนวนมากเช่นกัน เมื่อเปรียบเทียบกับช่วงวัยอื่น ๆ ในชุมชนน้ำเกี๊ยน ซึ่งผู้วิจัยพบว่า ผู้ที่อยู่ในวัยทำงานที่มีอายุอยู่ในช่วง 15-60 ปี จำนวน 1,739 คนคิดเป็นร้อยละ 71.2 จากจำนวนประชากร ทั้งหมด 2,443 คน (ข้อมูล จปฐ.2 ปี 2554 เป็นการสำรวจจากข้อมูลที่ประชากรอาศัยอยู่จริง) ซึ่งวัยทำงานเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นทรัพยากรที่สำคัญในการทำงานร่วมกันในชุมชน ซึ่งจะสามารถทำให้การสร้างงานหรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนหลากหลายตามมา เมื่อฐานทางเศรษฐกิจในชุมชนมีความหลากหลาย ส่งผลไปสู่การรวมกลุ่มหรือการสร้างเครือข่ายเพื่อร่วมกันแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ ตามมา

2.2 การมีทุนทางวัฒนธรรม

ชุมชนน้ำเกี๊ยน มีทุนทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน ซึ่งจากการรวบรวมข้อมูลทำให้ผู้วิจัยสรุปได้ว่า 1) ความเป็นเครือญาติ 2) วัฒนธรรมประเพณี 3) การผูกพันด้วยกลุ่มเลือด และ 4) ความศรัทธาต่อวัดเดียวกัน ดังมีรายละเอียด ดังนี้

2.2.1 **ความเป็นเครือญาติ** น้ำเกี๊ยนเป็นชุมชนเก่าแก่ มีอายุ 100 กว่าปี การตั้งชุมชนนั้นตั้งขึ้นก่อนการใช้ พรบ.นามสกุลในสมัยรัชการที่ 6 จึงปรากฏหลักฐานการเป็นเครือญาติกัน โดยมีสายตระกูลไม่มากนักในชุมชน มีการแต่งงานกันระหว่างคนในชุมชนไขว้กันไปมาระหว่างสายตระกูลเก่า จึงไม่ค่อยมีการเพิ่มจำนวนสายตระกูลใหม่ ๆ ในชุมชนแต่ละสายตระกูลมีสมาชิกจำนวนมาก ยกตัวอย่าง ตระกูลที่มีจำนวนสมาชิกมากที่สุดได้แก่ ตระกูล “ดีปินตา” มีสมาชิกถึง 132 คน (การสำรวจในปี พ.ศ.2545) ข้อมูลจากหนังสือน้ำเกี๊ยนชุมชนแห่งการเรียนรู้ร่วมกันพบว่า ตระกูลส่วนมากขึ้นต้นด้วยคำว่า “ดี”

2.2.2 **การผูกพันกันด้วยวัฒนธรรมประเพณี** น้ำเกี๊ยนจะมีวัฒนธรรมประเพณีหลากหลาย ดังที่ผู้วิจัยได้เสนอไว้ในบทที่ 4 ว่ามีประเพณีเด่นๆ ถึง 12 ประเพณี ประเพณีหนึ่งที่มีความชัดเจนในการเกี่ยวร้อยความผูกพันกันคือ ประเพณีการนับถือผีปู่ผีย่า คนที่นับถือผีเดียวกันจะเปรียบเสมือนเป็นญาติกัน จึงเป็นการเพิ่มความผูกพันกันไว้อีกชั้นหนึ่ง ผีปู่ผีย่าหมายถึงบรรพบุรุษ ที่ให้ความคุ้มครองคนที่นับถือผีเดียวกันให้อยู่เย็นเป็นสุข การนับถือผีปู่ผีย่าเป็นความเชื่อถือและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาช้านาน ข้อมูลจากหนังสือน้ำเกี๊ยนชุมชนแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน (2548) ระบุว่าที่ชุมชนน้ำเกี๊ยนจะมีผีปู่ผีย่าอยู่ประมาณ 30-40 ผี ซึ่งคนที่จะนับถือผีเดียวกัน ไม่เฉพาะว่าจะต้องเป็นเครือญาติกันเท่านั้น แม้มิได้เป็นญาติกันหากนับถือผีเดียวกันก็ทำ

ให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน ประเพณีนี้มีธรรมเนียมว่าผู้ชายที่แต่งงานเข้ามาในตระกูลของผู้หญิงจะต้องเปลี่ยนมานับถือผีทางผู้หญิง การกำหนดให้ผู้ชายจะต้องแต่งงานเข้ามาอยู่บ้านผู้หญิงนั้นนับเป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งเพราะถือว่าลูกหลานที่เป็นผู้หญิงจะดูแลพ่อแม่ที่แก่เฒ่าได้ดีกว่าผู้ชาย

2.2.3 การผูกพันกันด้วยการรวมกลุ่ม “เสี่ยว” แปลว่า “เพื่อน” กลุ่มรุ่นกลุ่มเสี่ยว หมายถึง เพื่อนรุ่นเดียวกัน เกิดปี พ.ศ.เดียวกันมารวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันในระหว่างรุ่น ชุมชนน้ำเกี๋ยนเริ่มมีกลุ่มรุ่นกลุ่มเสี่ยวตั้งแต่ปี พ.ศ.2534 ซึ่งเป็นช่วงเริ่มต้นของการพัฒนา กลุ่มรุ่นกลุ่มเสี่ยวเป็นช่องทางหนึ่งของการเรียนรู้เพื่อการพัฒนา ดังจะเห็นได้จากในอดีตที่ชุมชนมีปัญหาค่าทะเลาะวิวาท ชกต่อยกันในชุมชนบ่อยครั้ง เกิดการแตกแยกแบ่งเป็นก๊ก เป็นหมู่ การปกครองทำไม่ได้ยาก เมื่อชุมชนจัดงานประเพณีในชุมชน เช่น จัดงาน 3 คน ในคืนแรกหรือคืนที่สอง ชาวบ้านก็จะชกต่อยกัน จนงานล่ม ไม่สามารถจัดงานต่อไปได้ ผู้นำจึงได้หาแนวทางร่วมกัน และเกิดแนวความคิดตั้งกลุ่มรุ่นกลุ่มเสี่ยวขึ้นเพราะเคยปรากฏเหตุการณ์ที่เพื่อนฝูงจะตักเตือนว่ากล่าวกันเอง เนื่องจากความผูกพันที่เคยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ทำให้มีความเกรงใจกัน

กลุ่มรุ่นกลุ่มเสี่ยวเป็นกลุ่มที่ชาวบ้านตั้งขึ้นเอง และเป็นกลุ่มที่มีลักษณะในการเชื่อมความสัมพันธ์และมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันในหมู่สมาชิก กลุ่มรุ่นกลุ่มเสี่ยวจึงเป็นอีกหนึ่งวงสัมพันธ์ที่เป็นความผูกพันของคนน้ำเกี๋ยน

2.2.4 ความศรัทธาต่อวัดเดียวกัน วัดเป็นเสมือนศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชนน้ำเกี๋ยน ในงานประเพณีและพิธีกรรมสำคัญต่างๆ ชาวบ้านก็จะไปรวมกันเพื่อทำกิจกรรมที่วัด โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงประเพณีสงกรานต์จะมีกิจกรรมที่วัดตั้งแต่วันที่ 12 เมษายน ถึงวันที่ 18 เมษายน ของทุกปี ลูกหลานที่ทำงานหรือเรียนหนังสือต่างจังหวัด ก็จะกลับบ้านและไปร่วมทำบุญกันที่วัด วัดจึงเนืองแน่นไปด้วยผู้คน นอกจากศรัทธาที่มีต่อวัดแล้ว ชาวบ้านยังมีความศรัทธาต่อพระสงฆ์ พระนอกจากจะมีบทบาทเป็นผู้นำศาสนาแล้วยังมีบทบาทร่วมกับชุมชนทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน ด้วยเหตุนี้ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนน้ำเกี๋ยน มีวงแห่งความสัมพันธ์สลับ ซับซ้อน ผูกพันกันไว้อย่างเหนียวแน่น มีหลายมัดเกลียวแห่งความสัมพันธ์ ทั้งความเป็นเครือญาติกัน หากครอบครัวใดมิได้เป็นญาติกันก็อาจจะนับถือผีปู่ย่าเดียวกัน หากไม่ได้ผูกพันกันด้วยเครือญาติหรือนับถือผีเดียวกันก็จะมี การผูกพันกันด้วยกลุ่มรุ่นกลุ่มเสี่ยว และทุกคนต่างก็มีศรัทธาวัดเดียวกัน

ซึ่งความสัมพันธ์ของคนในชุมชนน้ำเกี๋ยน ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรด้านต่าง ๆ มาพัฒนาชุมชนของตนเอง ดังนั้น การจัดการทรัพยากรในชุมชนน้ำเกี๋ยน จะมีลักษณะที่เป็น

การผสมผสาน ซึ่งทุกหมู่บ้านจะมีแผนการพัฒนาหมู่บ้านของตน ส่งให้ออบต. ๆ ก็จะนำจัดเป็นข้อมูลในการจัดทำเวทีทำแผนพัฒนาตำบลอีกต่อหนึ่ง โดยดูจากความจำเป็นของแต่ละหมู่บ้าน หากหมู่บ้านไหนมีความจำเป็นมากกว่า แม้งบประมาณสำหรับหมู่บ้านนั้นจะไม่เพียงพอก็จะมี การเกลี้ยงบประมาณของหมู่บ้านอื่นมาให้แก่กันได้ ซึ่งเรื่องนี้ กลุ่มผู้นำ ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้บริหารอบต. และสมาชิกสภาอบต. จะมีเวทีพูดคุยกันเป็นประจำ ดังนั้น จึงเป็นเรื่องง่ายหากมองในเรื่องการจัดการทรัพยากร ในการพัฒนาที่งบประมาณมาจากทางราชการ ดังคำให้สัมภาษณ์ของอดีตนายก อบต. ในอดีตครั้งนี้เกี่ยวกับชุมชนแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน (ม.ป.ป.) ว่า

...แผนงานของอบต. ก็รับเอาแผนหมู่บ้าน บรรจุเข้าแผนงานหลักของอบต. ด้วยทางอบต. จะไม่มีหลายแผน ทำเป็นแผนเดียว ที่กำหนดทิศทางในการพัฒนา ในการพิจารณางบประมาณของอบต. จะไม่มีพิจารณาเรื่องโครงสร้างพื้นฐานเป็นอันดับแรก เราจะพิจารณาให้ความสำคัญกับกลุ่มของพี่น้องประชาชนในชุมชน ความเป็นธรรมก็เกิดขึ้น ทุกหมู่บ้านจะได้รับทรัพยากรเท่า ๆ กัน

ดังนั้น ต้นทุนของชุมชนด้านต่างๆ เหล่านี้ ทำให้คนมีความผูกพันใกล้ชิดสร้างปฏิสัมพันธ์อย่างมีส่วนร่วม อีกทั้งทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนได้ถูกนำมาแปรรูป เป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน (กลุ่มชีววิถี) โดยนำรายได้เข้าสู่ชุมชน ดังนั้น ทุนของชุมชนด้านต่าง ๆ ล้วนเป็นสิ่งที่เอื้อต่อการสร้างการเรียนรู้และบริหารการจัดการทรัพยากรของชุมชน ทำให้คนในชุมชนได้รับประโยชน์ร่วมกัน

2.3 การรวมกลุ่มที่หลากหลาย

ถือว่าเป็นกลไกในการเพิ่มความสามารถของชุมชนที่เชื่อมโยงประชาชนในชุมชนได้มาทำงานร่วมกัน คือ การรวมกลุ่ม เพื่อเป็นการจัดการทุนด้านต่าง ๆ ของชุมชน จากการสังเกตพบว่า แต่ละกลุ่มมีศักยภาพ (จุดแข็ง) ที่แตกต่างกัน และสามารถเชื่อมต่อกับองค์กรภายนอกได้ด้วยศักยภาพของกลุ่มเอง เช่น กลุ่มชีววิถี กองทุนสวัสดิการชุมชน เป็นต้น อีกทั้ง การรวมกลุ่มในชุมชนแห่งนี้ เกิดจากหลากหลายวัตถุประสงค์ การตั้งชื่อมีทั้งคำว่า กลุ่ม กองทุน ชมรม สภา องค์กร โดยมีโครงสร้างและการจัดการทั่วไป คือ มีประธานกลุ่ม รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก มีการประชุมกลุ่ม มีเงินกองทุน และมีกิจกรรมร่วมกัน โดยแยกเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) กลุ่มที่จัดตั้งโดยราชการ หรือได้รับนโยบายและการส่งเสริมจากราชการ เช่น ชมรมอาสาสมัครสาธารณสุข(อสม.) กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มกองทุนเงินล้าน กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า กลุ่มปุยชีวภาพ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรกรทำสวน เลี้ยงหมู กลุ่มธนาคารชุมชน กลุ่มตีเหล็ก กลุ่มทอผ้า เป็นต้น และ 2) กลุ่มที่

ชาวบ้านจัดตั้งขึ้นเอง เพื่อบำเพ็ญสาธารณประโยชน์หรือเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลแก่กันและกัน เช่น องค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิต ชมรมผู้สูงอายุ กลุ่มรุ่นกลุ่มเลี้ยว ศูนย์สาธิตการตลาด (สหกรณ์ร้านค้า) กองทุนสวัสดิการชุมชนวันละบาท กลุ่มชีวิตดี สภาพสุขภาพ/ชมรมอสม. และชมรมข้าราชการ เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากคำให้สัมภาษณ์ของเจ้าหน้าที่ รพสต. ว่า

...ที่น้ำเกียน หลายเรื่องพยายามผลักดันเป็นเรื่องหน้าหมู่บ้าน (ประเด็นสาธารณะ: ผู้วิจัย) ไม่ว่าจะเรื่องเล็กหรือเรื่องใหญ่ เน้นการรวมกลุ่ม ไม่มีใครอยู่เฉยๆ ทุกหลังคาเรือนมีการเข้ากลุ่ม รวมกลุ่มหมดเลย อย่างน้อยต้องเข้ากลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง แต่ส่วนใหญ่แล้ว 1 หลังคาเรือนจะเข้าหลายกลุ่ม

(เจ้าหน้าที่ รพสต., ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2554)

ซึ่งข้อมูลจากเอกสาร ชุดความรู้: กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลน้ำเกียน (2554, หน้า 18) ระบุว่า ปัจจุบันในชุมชนน้ำเกียน มี 59 กลุ่ม มีกองทุนในชุมชนมากกว่า 20 ล้านบาท กลุ่มต่างๆ จำแนกได้ 2 รูปแบบ คือ กลุ่มในระดับชุมชน และกลุ่มในระดับหมู่บ้าน

ส่วนด้านการบริหารจัดการของกลุ่มต่าง ๆ จะมีคณะกรรมการบริหารกลุ่ม และมีสมาชิก โดยสมาชิกของกลุ่มจะช่วยกันออกข้อบังคับของกลุ่ม เพื่อให้สมาชิกทุกคนต้องปฏิบัติตาม เช่น ระเบียบข้อบังคับ เกี่ยวกับการเป็นสมาชิก คุณสมบัติสมาชิก การขาดหรือพ้นสภาพสมาชิก การถือหุ้น การฝากเงินสะสม การกู้ยืมเงินกองทุนและการใช้คืน การเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่ม การสรรหาคณะกรรมการ บทบาทอำนาจหน้าที่คณะกรรมการ เป็นต้น

โดยกลุ่มหรือกองทุนที่มีการบริหารจัดการในลักษณะนี้ ได้แก่ กลุ่มสัจจะ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มเกษตรยั่งยืน กลุ่มธนาคารชุมชน สมาชิกศูนย์สาธิตการตลาด กลุ่มเลี้ยงหมู กลุ่มเลี้ยงไก่ กลุ่มวัวควาย กลุ่มผู้สูงอายุ รวมถึง กลุ่มรุ่นกลุ่มเลี้ยว จึงทำให้เกิดการบริหารจัดการภายในชุมชนโดยคณะกรรมการของกลุ่มต่าง ๆ และเกิดความสัมพันธ์เกาะเกี่ยวผูกพันกัน การมีกลุ่มองค์กรต่างๆ ในชุมชนทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันภายในกลุ่มและขยายเป็นเครือข่ายในชุมชน

ทั้งนี้ ผู้วิจัยขอส่วนตัวอย่าง ของกลุ่ม/ชมรม ที่มีการจัดตั้งและดำเนินการตั้งแต่ออดีตถึงปัจจุบัน คือ ชมรม (อสม.) อาสาสมัครสาธารณสุข ของชุมชนน้ำเกียน ชมรมอสม. ของน้ำเกียนเป็นที่ยอมรับของเพื่อนบ้านต่างอำเภอและชุมชนอื่น ในการยึดถือเป็นแบบอย่าง มีการนำทีม อสม. ที่ต่าง ๆ มาดูงานสม่ำเสมอ อสม. น้ำเกียนร่วมทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับเจ้าหน้าที่

โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล และผู้นำชุมชนน้ำเกียนมาตั้งแต่สมัยที่ร่วมกันฝ่าฝืนอุปสรรคจนพ้นวิกฤติของชุมชน อสม.เปรียบเสมือนทหารฝีมือดีในการออกรบ เพื่อให้ได้ชัยชนะ ผลงานในอดีต ได้แก่ การทำหน้าที่สายลับ สืบเสาะค้นหาผู้ชาย ผู้เสพยาเสพติดในชุมชน โดยกลยุทธ์ “หิวตระกร้า ยาขึ้นบ้าน” การเฝ้าระวังยาเสพติด การสุ่มตรวจปัสสาวะนั้นทำหน้าที่โดยอสม. บทบาทหน้าที่ประจำของอสม. ได้แก่ การดูแลชุมชน ในครัวเรือนที่ตนเองรับผิดชอบ ไม่ว่าจะเป็นการสำรวจลูกน้ำ ยุงลาย การวัดความดัน การชั่งน้ำหนัก ตรวจดูโภชนาการเด็ก การดูแลหญิงตั้งครรภ์ เป็นต้น ทุก ๆ ปี อสม.จะต้องทำแผนงานในการใช้เงินดังกล่าว จัดงานสร้างเสริมสุขภาพในชุมชน ส่วนรางวัลเกียรติยศที่ทำให้มองเห็นคุณภาพของอสม. ได้แก่ รางวัลอสม.ดีเด่นระดับชาติของท่านอดีตกำนัน รางวัลอสม.ดีเด่นระดับภาค ของประธานอสม.คนปัจจุบัน และรางวัลอสม.ดีเด่นระดับจังหวัด อำเภอและตำบลอีกหลายคน ภารกิจเหล่านี้ ของชมรมอสม.ถือว่าเป็นปัจจัยหนึ่งของการเรียนรู้ในการแก้ไขปัญหาของชุมชน

ในปี พ.ศ. 2541 ชุมชนได้มีการจัดตั้ง “องค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชน ตำบลน้ำเกียน” ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นองค์กรชาวบ้านในการส่งเสริมการดำเนินงานของประชาชนน้ำเกียนให้มีคุณภาพชีวิตดีขึ้นในด้านเศรษฐกิจ สังคม อาชีพ การศึกษา วัฒนธรรม และสุขภาพ โดยทำหน้าที่ประสานงานระหว่าง บวรส. และเป็นตัวแทนของชุมชนในการประสานงานกับองค์กรหรือภาคส่วนอื่นภายนอกชุมชน รวมทั้งแสวงหาแหล่งเงินทุนสนับสนุนจากภายนอกชุมชน องค์กรดังกล่าวนี้ยังได้แบ่งโครงสร้างคณะทำงานภายในออกเป็น 5 ฝ่าย คือ ฝ่ายการศึกษา สังคม และวัฒนธรรม ฝ่ายเศรษฐกิจ ฝ่ายป้องกันและแก้ไขปัญหา ยาเสพติด ฝ่ายสาธารณสุข (สุขภาพ) และฝ่ายป่าชุมชน เพื่อประสิทธิภาพและความคล่องตัว ซึ่งการจัดตั้งองค์กรดังกล่าวนี้ถือเป็นกลวิธีในการเสริมสร้างกลไกการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรมและมั่นคง ทำให้เกิดศักยภาพในการขับเคลื่อนภารกิจมากยิ่งขึ้น

พร้อมกันนั้นได้มีการกำหนดภารกิจที่ชัดเจนเพื่อการขับเคลื่อนชุมชนในรูปแบบของการวางแผนพัฒนาร่วมกันของสมาชิกในชุมชน เรียกว่า “แผนร้อยแปด” ซึ่งมาจากการวิเคราะห์ข้อมูลที่มีอยู่ในฐานข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน(จปฐ.) และข้อมูลที่มาจากการสำรวจในประเด็นที่ชุมชนสนใจโดยชุมชนเอง เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนในชุมชน ต่อมาในปี พ.ศ. 2544 ได้พัฒนาต่อยอดแผนดังกล่าวเป็นแผนแม่บทของชุมชน โดยมีการกำหนดวิสัยทัศน์ร่วมกัน คือ “กินอิ่ม นอนอุ่น ฝันดี” กินอิ่ม หมายถึง การมีเศรษฐกิจพอเพียง หมั่นเวียนภายในชุมชน มีอาชีพ มีทุน มีการออม และสวัสดิการ สามารถพึ่งพาตนเองได้ นอนอุ่น หมายถึง การมีสุขภาพดี ลดการใช้สารเคมีทางการเกษตร และฝันดี หมายถึง มีความปลอดภัยในชีวิตและ

ทรัพย์สิน สามารถแก้ไขปัญหาเสถียรได้ และไม่มีหนี้สิน ซึ่งแผนดังกล่าวนี้ถือได้ว่าเป็นกลวิธีการกำหนดแนวทางในการพัฒนาเพื่อให้การดำเนินภารกิจมีเป้าหมายที่ชัดเจน และสามารถรับรู้ร่วมกันได้อย่างเข้าใจ

ในปีเดียวกันนี้ พ.ศ. 2541 เป็นปีแรกที่เด็กเยาวชนน้ำเกียน สอบติตมหาวิทยาลัย มากถึง 20 คน ผู้สูงอายุในชุมชนได้รวมเงินกันคนละเล็กคนละน้อย ใน “โครงการเงินขวัญถุง ของพ่ออ้อยแม่อ้อย” แบ่งใส่ถุงผ้า ใบเล็ก ๆ ให้ลูกหลานทุกคนเป็นเงินขวัญถุง แสดงถึงกำลังใจที่มีให้ แม้จะเป็นเงินเพียงน้อยนิด แต่เยาวชนก็รู้ซึ้งถึงคุณค่า หลายคนบอกแล้วว่า ไม่ได้ใช้เงินนั้นเลย แต่เก็บเอาไว้ดูในยามที่เหน็ดเหนื่อยจากการเรียน ทำให้นึกถึงน้ำใจและความหวังของพ่ออ้อยแม่อ้อย ก็เกิดความมุ่งมั่นที่จะเรียนให้สำเร็จ ทุกปี ในวันที่ 13 เมษายน ที่ชุมชนน้ำเกียนจะมีประเพณีรดน้ำดำหัวผู้เฒ่า ผู้แก่ และมีการมอบเงินขวัญถุง กลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541-ปัจจุบัน

ซึ่งในแต่ละปีจะมีเยาวชนสอบเรียนต่อในระดับอุดมศึกษาเพิ่มมากขึ้นทุกปี องค์การบริหารส่วนตำบลน้ำเกียน จึงได้สนับสนุนงบประมาณเป็นเงินขวัญถุงร่วมกับเงินที่ผู้สูงอายุต่างก็เตรียมมารวมกันคนละเล็กคนละน้อย จากเงินขวัญถุงเล็ก ๆ ก็กลายมาเป็นทุนการศึกษาที่มีคุณค่าทางจิตใจ ทั้งผู้ให้และผู้รับ ก่อเกิดเป็นสำนึกรักบ้านเกิดของเยาวชน ที่อยากเห็นน้อง ๆ รุ่นต่อ ๆ ไปได้มีโอกาสเช่นเดียวกับรุ่นพี่ “โครงการสร้างฝันสานสายใย รวมน้ำใจพี่ให้น้อง” จึงเกิดขึ้น โดยเยาวชนรุ่นพี่ เมื่อปิดภาคเรียนในเดือนมีนาคม ถึงเมษายน จะกลับมาบ้าน และเปิดสอนหนังสือน้อง ๆ ชั้นมัธยมปลาย เพื่อติวเข้มสำหรับการเตรียมตัวสอบเข้ามหาวิทยาลัย และติวน้องมัธยมตอนต้น เพื่อสอบเรียนต่อชั้นมัธยมปลาย นอกจากสอนวิชาการ เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ภาษาอังกฤษแล้ว ยังบอกเล่าประสบการณ์การใช้ชีวิตในมหาวิทยาลัยการคบเพื่อน การดูแลตนเองให้น้อง ๆ ด้วย (น้ำเกียนชุมชนแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน, 2546, หน้า 96-97)

ในปี พ.ศ.2548 จากการที่แกนนำชุมชน ได้รับฟังแนวคิดการจัดตั้งกองทุนสัจจะออมทรัพย์วันละ 1 บาทของ ครูชบ ยอดแก้ว จังหวัดสงขลา แล้วได้นำมาปรับใช้ให้กับชุมชนน้ำเกียน โดยในวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2549 แกนนำและสมาชิกชุมชนบางส่วนได้ร่วมกันจัดตั้ง “กองทุนสวัสดิการชุมชนน้ำเกียน” ขึ้น โดยมีเป้าหมายหลักเพื่อการสร้างนิสัยการออม และนำเงินออมที่มีค่าน้อยเมื่ออยู่ในมือคนใดคนหนึ่งมารวมกันเป็นก้อนใหญ่มาหมุนเวียนจัดเป็นสวัสดิการเอื้อประโยชน์แก่สมาชิก โดยให้ความคุ้มครองครอบคลุม ตั้งแต่ “การเกิด แก่ เจ็บ ตาย” เป็นการเสริมสร้างความมั่นคงในชีวิต และเป็นการสร้างสังคมเอื้ออาทรในลักษณะของการเฉลี่ยทุกข์ และเฉลี่ยสุข บนพื้นฐานของการช่วยเหลือกันเอง

หลักการสำคัญของกองทุนสวัสดิการชุมชนน้ำเกี๊ยน คือ “ไม่มุ่งเน้นการกู้ยืม” และให้ออมเพียงวันละบาท เพื่อไม่ให้ส่งผลกระทบต่อรายจ่ายของครอบครัว โดยสมาชิกจะออมด้วยตนเองวันละบาทจนครบกำหนดเดือน จะมีคณะกรรมการกองทุนของแต่ละหมู่บ้านมารับเงินออมของสมาชิกไปลงบัญชี และส่งให้กรรมการกองทุนของตำบล เพื่อนำไปฝากสถาบันการเงิน และจัดเป็นสวัสดิการต่อไป ซึ่งสมาชิกที่ส่งเงินออมตั้งแต่ 6 เดือนขึ้นไป จะมีสิทธิได้รับสวัสดิการตามสิทธิที่กำหนด สวัสดิการของกองทุนจะครอบคลุมทุกช่วงชีวิต กล่าวคือ สมาชิกที่คลอดบุตรจะได้รับเงินสวัสดิการในการพักที่โรงพยาบาล และบุตรได้รับเงินรับขวัญ กรณีที่สมาชิกเจ็บไข้ได้ป่วย เข้าพักรักษาที่โรงพยาบาลก็จะได้รับเงินสวัสดิการ กรณีที่สมาชิกมีเงินออมตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป และมีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป จะได้รับสวัสดิการเป็นเงินบำนาญรายเดือน จำนวนขึ้นอยู่กับระยะเวลาการออม และในกรณีที่สมาชิกเสียชีวิต ทายาทของสมาชิกจะได้รับเงินช่วยเหลือค่าทำศพ จำนวนขึ้นอยู่กับระยะเวลาการออม และกรณีสุดท้ายหากสมาชิกลาออกจะได้รับเงินออมคืน โดยไม่มีดอกเบี้ย และหักเงินสวัสดิการที่ได้รับไปก่อนแล้วออก

นอกจากนี้เงินกองทุนสวัสดิการ ยังนำไปใช้ในการส่งเสริมชุมชน โดยนำเงินส่วนที่เป็นดอกผลของกองทุนจะได้รับการจัดสรรเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของชุมชน เช่น การนำไปจ่ายเป็นเงินขวัญถุงแก่เยาวชนที่ไปศึกษาต่อต่างพื้นที่และเรียนดีเพื่อสร้างสำนึกในการรักถิ่นเกิด การนำไปจัดเป็นสวัสดิการพิเศษให้แก่ผู้สูงอายุในแต่ละหมู่บ้าน เป็นต้น

จากการเริ่มต้นที่เป็นกองทุนขนาดเล็กมีสมาชิกประมาณ 600 คน เมื่อเริ่มก่อตั้งในปัจจุบันกองทุนได้ขยายตัวและได้รับการสนับสนุนสมทบโดยรัฐบาลอีก 100,000 บาท ทำให้ในปัจจุบัน (พ.ศ.2554) กองทุนมีสมาชิกรวม 2,101 คน และมีเงินสะสม 3,000,000 กว่าบาท แต่อย่างไรก็ตามหากพิจารณาในเชิงลึก อาจกล่าวได้ว่า กองทุนสวัสดิการชุมชนน้ำเกี๊ยน ไม่ได้ทำให้เกิดเพียงการออมและการสร้างเสริมสวัสดิการในชุมชนเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทสำคัญในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ ที่จะพึ่งพาตนเองของคนในชุมชนด้วยการรวมสิ่งที่มีค่าน้อยให้ทวีค่ามาก อีกทั้งยังเป็นกระบวนการเสริมสร้างชุมชนที่เป็นสุขจากการแบ่งปัน เอื้ออาทร และความรู้สึกที่มั่นคงในชีวิตทุกช่วงวัย (เจ้าหน้าที่กองทุนสวัสดิการชุมชน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2554)

ต่อมาในปี พ.ศ.2550 กลุ่มผู้นำและประชาชนในชุมชนได้ร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาที่เชื่อมโยงกับแผนชุมชน เพื่อสร้างกิจกรรมในเชิงปฏิบัติที่จะลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และลดการใช้สารเคมีในครัวเรือนลงไปพร้อมกัน จึงได้มีการรวมกลุ่มสมาชิก จำนวน 87 ราย และระดมหุ้น จัดตั้งเป็น “กลุ่มชีววิถี” ขึ้น เพื่อผลิตผลิตภัณฑ์ประเภทน้ำยาล้างจาน น้ำยาถูพื้น แชมพู สบู่ และครีมทาผิวจากสมุนไพรในพื้นที่ สำหรับใช้ในครัวเรือน ซึ่งใน

เบื้องต้นเน้นการผลิตเพื่อใช้เองและขายในชุมชนก่อน (ลองผิดลองถูก) โดยนำพืชสมุนไพรที่มีในชุมชนมาเป็นส่วนผสม เช่น ใบหมี ดอกอัญชัน มะเฟือง มะกรูด ซึ่งนิยมใช้กันมาเป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาสูตรและผลิตภัณฑ์ที่ได้มาตรฐานยิ่งขึ้น ทำให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายจึงได้เริ่มจำหน่ายในวงกว้าง และเป็นสินค้า OTOP ของจังหวัดน่าน ขยายไปสู่การจำหน่ายแบบรับสั่งผลิตให้กับผู้จัดจำหน่ายที่สนใจมาสั่งซื้อและจำหน่ายให้กับโรงแรม รีสอร์ทในจังหวัดน่านฯ มีรายได้สู่ชุมชน เพิ่มโอกาสให้คนในชุมชนมีงานทำ และเสริมสร้างให้เกษตรกรปลูกพืชสมุนไพรแบบธรรมชาติด้วย และจากการประกอบการของสมาชิกกลุ่มเล็กๆ มีเงินระดมหุ้นตั้งต้นประมาณ 50,000 บาท ซึ่งจากคำให้สัมภาษณ์ของเจ้าหน้าที่กลุ่มชีววิถี พบว่า

...ปัจจุบันสมาชิกของกลุ่มได้ขยายเพิ่มขึ้นกว่า 316 คน และมีรายได้หมุนเวียนปีละกว่า 2,000,000 บาท ซึ่งในปี 2553 ที่ผ่านมา ขายสินค้าได้ 1,360,292 บาท ได้ผลกำไรสุทธิ 496,993 บาท นอกจากการสร้างรายได้ให้แก่สมาชิก เป็นโบนัสให้กับคณะกรรมการ เป็นทุนสาธารณประโยชน์ให้กับชุมชน เช่น ให้กับ รพสต. ทำห้องทันตกรรม จำนวนเงิน 30,000 บาท และมอบให้กับหมู่บ้านทุกหมู่บ้าน เป็นเงิน 8,700 บาท และอื่นๆอีก ยังสามารถสร้างอาชีพเสริมการปลูกสมุนไพร เพื่อใช้เป็นวัตถุดิบให้แก่ชุมชนเพิ่มเติมได้อีก

(เจ้าหน้าที่กลุ่มชีววิถี, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 พฤศจิกายน 2554)

ซึ่งทางกลุ่มได้จดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชน และพัฒนาผลิตภัณฑ์ได้ผ่านการรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ชุมชน (มผช.) แล้ว โดยได้รับการสนับสนุนทางวิชาการและการควบคุมคุณภาพ จากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลน้ำเกี๊ยน และทางกลุ่มได้เปิดอบรมให้ประชาชนและนักเรียนโรงเรียนบ้านน้ำเกี๊ยนที่มีความสนใจมาฝึกปฏิบัติในการทำน้ำยาอเนกประสงค์ดังกล่าว มีการฝึกฝนและแนะนำวิธีการผลิตบอกต่อกัน จนหลายคนสามารถผลิตได้เอง และมีการนำมาใช้กันอย่างแพร่หลายในครัวเรือน

ดังนั้น การรวมกลุ่มถือว่าการเสริมสร้างการเรียนรู้และการประยุกต์ใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ในชุมชน มาช่วยหนุนเสริมให้กลุ่มสามารถพัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ที่มีได้อย่างต่อเนื่อง จากรากฐานขององค์ความรู้ที่มีและวิถีปฏิบัติร่วมกันในชุมชน

3. การสร้างเครือข่ายชุมชน

การสร้างเครือข่ายชุมชน เป็นการประสานความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกันของชุมชน ซึ่งเป็นอีกยุทธศาสตร์หนึ่งของชุมชน ที่ทำให้กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเติบโต และก้าวหน้าอย่างมั่นคง โดยส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม/องค์กร ต่างๆ ในชุมชนน้ำเกี๊ยน บนพื้นฐานของการเรียนรู้ การพึ่งพาอาศัยและการจัดการร่วมกัน ประกอบด้วย **การสร้างเครือข่ายผู้นำทุกระดับ และการสร้างเครือข่ายการสื่อสารของชุมชน** ดังจะได้กล่าวถึง รายละเอียดข้อค้นพบดังนี้

3.1 การสร้างเครือข่ายผู้นำทุกระดับ

การขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนและการพัฒนาของชุมชนน้ำเกี๊ยน ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการสร้างความเจริญด้วยการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพียงอย่างเดียว แต่มุ่งเน้นการพัฒนาประชาชนในชุมชนให้มีภาวะอยู่ดีมีสุข ทั้งทางด้านสุขภาพ ครอบครัวยุติธรรม และการมีงานทำ ซึ่งเครือข่ายของกลุ่มผู้นำชุมชน ที่เป็นแกนนำหลักในการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ที่เรียกว่า “42 ชุนศึก” มีการแบ่งบทบาทหน้าที่รับผิดชอบครอบคลุมทุกภารกิจ โดยมีหลักในการทำงานแบบเสมอภาค เท่าเทียม ทุกคนมีบทบาทสำคัญเสมอกัน ทำให้เครือข่ายกลุ่มผู้นำชุมชน จึงมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้น สร้างระบบความร่วมมือในชุมชน ติดตาม และผลักดันให้การดำเนินงานและกิจกรรมต่างๆ บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ และมีการสรุปผลการทำงานร่วมกัน

ปัจจุบัน กลุ่มผู้นำชุมชน เป็นกลุ่มผู้นำรุ่นที่ 4 ของชุมชน ซึ่งในการถ่ายทอดและสืบต่อผู้นำนี้ จะมีกระบวนการพัฒนาผู้นำโดยผ่านการเรียนรู้และปฏิบัติร่วมกันในฐานะผู้ตามก่อน แล้วจึงก้าวขึ้นมาเป็นผู้นำเป็นลำดับ และจะต้องมีคุณสมบัติที่สำคัญ คือ การทำงานเชิงรุก มีความขยันตั้งใจ มุ่งเท เสียสละ และให้ความสำคัญกับประโยชน์สาธารณะก่อนประโยชน์ส่วนตัว รวมทั้งมีความเคารพและเคร่งครัดในกฎกติกาในการทำงานร่วมกัน ไม่มีผลประโยชน์ทับซ้อนในชุมชน มีความโปร่งใส และสามารถเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่นได้

ส่วน เครือข่ายระดับกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ได้มีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกันมีทั้งกลุ่ม และกลุ่มกองทุน ทั้งในระดับหมู่บ้านและระดับชุมชนจำนวนมาก ถือเป็นลักษณะเด่นของชุมชนแห่งนี้ โดยมีเครือข่ายกลุ่มและกลุ่มกองทุนที่สำคัญ ได้แก่ ชมรมผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มเสี้ยว (คนที่เกิดปีเดียวกัน) กลุ่มพิทักษ์ป่าและต้นน้ำ กลุ่มชีวิตวิถี กลุ่มหมอบ้านบ้าน ล้านนา กลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรมพื้นบ้าน กลุ่มกองทุนสวัสดิการชุมชน กลุ่มอาชีพผลิตน้ำตาล และกลุ่มอาชีพปลูกยางพารา เป็นต้น กลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นเครือข่ายที่ยึดโยงประชาชนในชุมชนให้เกิดความรู้สึกมีตัวตนและเกิดความเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกันแล้ว เช่น กิจกรรมวันสงกรานต์ จะจัดกิจกรรมร่วมกันของแต่ละหมู่บ้าน เช่น การรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ กิจกรรมสงฆ์น้ำพระ การจัด

กิจกรรมการละเล่นพื้นบ้านของแต่ละหมู่บ้าน เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้คนในชุมชนให้ความสำคัญที่สามารถแสดงถึงความรู้สึกเป็นเจ้าของชุมชน อีกทั้งยังเป็นปัจจัยสนับสนุนที่ทำให้กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนดำรงอยู่อีกด้วย

อีกทั้ง ในแต่ละหมู่บ้าน ก็จะมีเครือข่ายที่เรียกว่า “หมวด” โดยมีการแบ่งกลุ่มย่อย ๆ เพื่อความสะดวกในการประสานงาน หมูบ้านละ 10-11 หมวด มีผู้ประสานงานประจำหมวดในการติดต่อกับ ผู้ใหญ่บ้านกับลูกบ้าน เรียกว่า “หมวด” โดยจะทำหน้าที่รับ-ส่งข่าวสารขอความร่วมมือไปยังลูกบ้านในหมวดของตนเอง หัวหมวดในสายปกครองนี้จะเรียกกันติดปากว่า “หัวหมวดพ่อบ้าน” การแบ่งหมวดบ้านนั้น เป็นไปเพื่อความสะดวกในการติดต่อประสานงาน

และเครือข่ายกลุ่มแม่บ้าน เป็นกำลังสำคัญของชุมชนอีกเครือข่ายหนึ่งเปรียบเสมือนแม่บ้านของครอบครัว ที่มีบทบาทสำคัญนอกเหนือไปจากเรื่องของฝ่ายปกครอง กลุ่มแม่บ้านจะมีอยู่ทุกหมู่บ้าน มีประธานกลุ่มระดับหมู่บ้าน ทั้ง 5 หมู่ และมีประธานกลุ่มแม่บ้านระดับชุมชน ซึ่งเลือกมาจากประธานกลุ่มแม่บ้านระดับหมู่บ้าน มีเหรียญหรือผู้ดูแลบัญชี/การเงินของแต่ละกลุ่ม กิจกรรมของชุมชนส่วนรวม เรียกกันว่า “งานหน้าหมู” จะขาดกองกำลังหรือกองหนุนจากกลุ่มแม่บ้านไม่ได้ โดยเฉพาะเรื่องของปากท้อง หรือเรื่องอาหารการกินต้องมีอาศัยกลุ่มแม่บ้านช่วยเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงเสมอ ถ้าเป็นงานของชุมชน เช่น การต้อนรับคณะกฐิน ผ้าป่า จะขอความร่วมมือจากกลุ่มแม่บ้านของทุกหมู่บ้าน นอกจากการร่วมมือกันทำอาหารแล้ว ในการขอความร่วมมือในงานบุญ งานประเพณี ที่มีลักษณะเป็นงานที่ต้องขอความร่วมมือจากสตรีหรือแม่บ้านก็จะใช้เครือข่ายของกลุ่มแม่บ้านไปจัดการ แต่ละหมู่บ้านซึ่งนอกจากมีประธานแม่บ้าน 1 คนแล้ว ยังมีการแต่งตั้งหัว “หมวดแม่บ้าน” ซึ่งมีจำนวนเท่ากับหัวหมวดของฝ่ายปกครองหรือ “หัวหมวดพ่อบ้าน” กล่าวคือ มีประมาณ 10 คน หัวหมวดแม่บ้านเหล่านี้จะทำหน้าที่เป็นผู้แจ้งข่าวสาร ขอความร่วมมืองาน แจกซองผ้าป่า กฐิน เก็บเงินเรียไร เงินบริจาค ร่วมกันจัดงานหารายได้เข้ากลุ่ม หรือเข้าวัด หรือเป็นงานสาธารณกุศล เช่น จัดทอดผ้าป่า จัดงานรำวง เป็นต้น นอกจากมีงานในชุมชนน้ำเกี๋ยนแล้วก็ยังให้ความร่วมมือหรือขอความร่วมมือกับชุมชนใกล้เคียง เป็นการเชื่อมความสัมพันธ์กับชุมชนอื่น ๆ ด้วย

3.2 เครือข่ายการสื่อสารของชุมชน

เครือข่ายการสื่อสารของชุมชนน้ำเกี๋ยนจากการสัมภาษณ์ การสังเกตของผู้วิจัย และในงานของนฤมล ใจดี (2552, หน้า 159) พบว่า ชุมชนน้ำเกี๋ยนมีเครือข่ายการติดต่อสื่อสารในชุมชนเป็น 3 ทาง ได้แก่ 1. การสื่อสารระหว่างชาวบ้านด้วยตนเอง 2. การสื่อสารระหว่างผู้นำกับชาวบ้าน 3. การสื่อสารระหว่างหน่วยงาน/องค์กรชาวบ้าน ดังนี้

1. การสื่อสารระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง เป็นการสื่อสารโดยตรงแบบเห็นหน้าค่าตา ดังที่กล่าวแล้วในชุมชนน้ำเกียนเป็นชุมชนขนาดเล็ก มีประชากรเพียง 2,443 คน (องค์การบริหารส่วนตำบลน้ำเกียน, 2554) เป็นชุมชนเกษตรกรรม มีลักษณะที่ยังคงความเป็นชนบทไว้ในวิถีชีวิต อีกทั้งยังเป็นชุมชนเครือญาติใกล้ชิดกัน ดังนั้น การพูดระหว่างคนในครอบครัวเดียวกัน เพื่อนบ้านใกล้เคียง และคนในชุมชนเดียวกันที่ได้พบหน้ากันในสถานที่ต่างๆ ของกลุ่มคนวัยต่างๆ ซึ่งมีสถานที่ (พื้นที่) พบปะซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับคนทั่วไป ดังนี้

1.1 วัดโป่งคำ วัดโป่งคำเป็นวัดเดียวของชุมชนน้ำเกียน ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 เป็นสถานที่แห่งหนึ่งที่มีการพบปะกันเป็นประจำโดยเฉพาะวันพระ ไม่เพียงคนสูงอายุที่มาเข้าวัดทำบุญตักบาตร พ่อบ้านแม่บ้านและเยาวชนก็มีให้เห็นทุกเพศทุกวัย เนื่องจากชาวบ้านน้ำเกียนมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ และมีวัฒนธรรมการหยุดทำนา ทำสวน ทำไร่ในวันพระ เพราะเชื่อว่าการทำงานในวันพระนั้นจะทำให้มีความโชคร้าย ประสบกับสิ่งไม่ดีถูกผีทำ เพราะผีไร่ ผีนา ไม่ต้องการให้ทำการกับที่ดินใดๆในวันพระดังกล่าว ดังนั้น ชาวบ้านจึงว่างจากการประกอบอาชีพจึงพร้อมเพรียงกันมาวัด ในทุกวันตลาดสดจะเลิกเช้ากว่าวันอื่นๆ เพราะพ่อค้าแม่ค้าจะไปทำบุญตักบาตรลานวัดแน่นขนัดไปด้วยมอเตอร์ไซค์และจักรยานของพุทธศาสนิกชนที่มาทำบุญที่วัด คนเฒ่าคนแก่บางคนก็เดินเท้ามาวัด บางคนมีลูกหลานขับขี่มาส่งที่วัด ขากลับก็อาศัยกลับกับเพื่อนบ้านที่อยู่ละแวกเดียวกัน เป็นอีกบรรยากาศหนึ่งที่แสดงถึงความเอื้ออาทรแบ่งปันกัน วัดโป่งคำไม่ใช่เพียงสถานที่ประกอบศาสนกิจเพียงเท่านั้น หากแต่วัดโป่งคำยังเป็นสถานที่ส่วนกลาง(สาธารณะ)ที่อำนวยความสะดวกให้แก่ชาวบ้านใช้สอยกิจกรรม เช่น การใช้เป็นสถานที่จัดประชุมและจัดเวทีชาวบ้าน ใช้เป็นสถานที่จัดประชุมเข้าค่าย มีการพักผ่อนบนศาลาวัด และใช้เป็นสถานที่เก็บเรือแข่งของชุมชน นับว่าวัดโป่งคำแห่งนี้เป็นที่ของประชาชน และเป็นสถานที่ที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารกันของประชาชนที่สำคัญแห่งหนึ่ง

1.2 ตลาดสดน้ำเกียน พ่อบ้านแม่บ้านมักจะพบปะกันตอนเช้าและเย็นที่ตลาดสดน้ำเกียน ซึ่งเป็นตลาดสดแห่งเดียวของชุมชน มีพืชผัก อาหารสด และอาหารแห้ง รวมทั้งเสื้อผ้าข้าวของเครื่องใช้มาจำหน่ายทุกวันเริ่มจำหน่ายกันแต่เช้ามืดก่อนพระอาทิตย์ขึ้น จนถึงเวลาประมาณ 8-9 โมง ผู้คนจะบางตาพ่อค้าแม่ค้าก็จะกลับบ้านไปประกอบอาชีพ และปฏิบัติภารกิจของครอบครัว ช่วงเย็นเริ่มประมาณบ่าย 3 โมง จนถึงเวลาประมาณ 6 โมงเย็น

1.3 โรงเรียนบ้านน้ำเกียน โรงเรียนบ้านน้ำเกียนเป็นโรงเรียนแห่งเดียวของชุมชน เป็นสถานที่แห่งหนึ่งที่อำนวยความสะดวกให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ หอประชุมของโรงเรียนถูกใช้เป็นที่จัดการประชุมอบรม จัดเวทีชาวบ้าน หรือการประชุมชาวบ้าน การจัด

เวทีระดับตำบลมักใช้สถานที่ที่หอประชุมของโรงเรียนบ้านน้ำเกี๋ยน เนื่องจากเป็นสถานที่ที่กว้างขวาง และมีความสะดวกของสถานที่และวัสดุอุปกรณ์ อีกทั้งโรงเรียนบ้านน้ำเกี๋ยนยังตั้งอยู่ใจกลางของชุมชนที่คนจากหมู่บ้านต่างๆทั้ง 5 หมู่บ้านสามารถเดินทางได้สะดวก

นอกจากหอประชุมของโรงเรียนที่ประชุมชนทุกเพศทุกวัยได้ใช้ประโยชน์ในการเป็นสถานที่ติดต่อสื่อสารกันแล้ว ในทุกๆเย็นสนามโรงเรียนบ้านน้ำเกี๋ยนจะมีเด็กๆ เยาวชนผู้มีใจรักกีฬาอีกด้วย

1.4 ศูนย์สาธิตการตลาด ศูนย์สาธิตการตลาดเป็นรูปแบบการเข้าหุ้ในลักษณะร้านค้าสหกรณ์ที่มีการปันผลกำไรแก่สมาชิกเป็นรายปี ศูนย์สาธิตการตลาดของชุมชนเริ่มต้นดำเนินการทุกหมู่บ้านทั้ง 5 หมู่บ้านของตำบล แต่ที่ประสบความสำเร็จยังคงรูปแบบเป็นการเข้าหุ้ของประชุมชนมีเพียง 2 แห่งคือ ศูนย์การสาธิตการตลาดของบ้านหมู่ที่ 1 และศูนย์สาธิตการตลาดของบ้านหมู่ที่ 2 โดยเฉพาะศูนย์สาธิตการตลาดของบ้านหมู่ที่ 2 จะมีความคึกคักมากกว่า มีสินค้าจำหน่ายหลากหลายตั้งแต่ของกินของใช้จำเป็นจนถึงน้ำมันเชื้อเพลิง ชาวบ้านสามารถหาซื้อสินค้าได้เกือบทุกชนิดโดยไม่ต้องเดินทางเข้าเมือง จำหน่ายในราคามิตรภาพและมีการปันผลกำไรแก่สมาชิก และจัดสรรผลกำไรไปพัฒนาชุมชนอีกด้วย

1.5 สนามกีฬาต้านยาเสพติด องค์การบริหารส่วนตำบลน้ำเกี๋ยนได้สนับสนุนงบประมาณจัดสร้างศูนย์กีฬาเพื่อเป็นสนามที่ออกกำลังกาย โดยเฉพาะสำหรับเยาวชน โดยมีวัตถุประสงค์ในการสร้างเพื่อให้เยาวชนใช้เวลาไปในกิจกรรมที่สร้างสรรค์เพื่อสุขภาพ ลักษณะสนามกีฬาจะมีขนาดมาตรฐานสนามด้านในเป็นสนามฟุตบอล ล้อมรอบด้วยสนามหรือลู่วิ่งแข่งขันขนาดมาตรฐาน แต่สนามกีฬาดังกล่าวใช้เพียงเพื่อออกกำลังกาย มิได้ใช้เพื่อการแข่งขัน ชาวบ้านที่มาใช้บริการเท่าที่ผู้วิจัยสังเกตเห็นมีอยู่ 2 กลุ่ม ได้แก่ ผู้สูงอายุจะมีเดินออกกำลังกายตอนเช้า และเย็นเวลาแดดร่มลมตัก อีกกลุ่มหนึ่งได้แก่กลุ่มเด็กวัยรุ่นชายจะมาเล่นฟุตบอลกัน แต่ไม่ได้ใช้สนามเต็มส่วน จะใช้เพียงบางส่วนเป็นสนามฟุตบอลเล็กที่เล่นกันเพียงไม่กี่คน สนามกีฬาดังกล่าวก็เป็นสถานที่สาธารณะอีกแห่งหนึ่งที่มีการพบปะสังสรรค์กันของกลุ่มผู้สนใจกลุ่มบางคน

1.6 สถานที่จัดกิจกรรมต่างๆ นอกจากสถานที่ที่มีการติดต่อสื่อสารกันอยู่เป็นปกติที่กล่าวแล้วนั้นก็ยังมีสถานที่ที่มีการติดต่อสื่อสารที่เป็นกิจกรรมที่มีการจัดตั้งขึ้น เช่น สถานที่ประกอบพิธีเผาศพหรือฝังศพ บ้านเรือนของเจ้าภาพที่จัดงานตามประเพณี เช่น งานบวช งานแต่งงาน งานทำบุญขึ้นบ้านใหม่ นอกจากนั้นก็ยังมีกิจกรรมที่จัดขึ้นโดยหน่วยงานราชการ เช่น จัดโดยอบต. โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล หน่วยงานของเกษตร สำนักงานปศุสัตว์ เป็นต้น

การจัดประชุม/อบรมดังกล่าวมักใช้สถานที่ต่างๆ ที่มีความสะดวก เช่นห้องประชุม อบต. ห้องประชุมของหมู่บ้าน หรือที่โรงเรียนบ้านน้ำเกียน เป็นต้น

1.7 **ร้านค้าและร้านเสริมสวย** นอกจากศูนย์สาธิตการตลาดแล้วยังมีร้านค้าเล็กๆ ของชาวบ้าน ขายของชำบ้างขายกล้วยเดี่ยว หรืออาหารตามสั่งบ้าง มีให้เห็นประปราย หมู่บ้านละ 4-5 แห่ง ร้านเสริมสวยมีเพียงไม่กี่ร้านบางหมู่บ้านมี 1-2 แห่ง บางหมู่บ้านก็ไม่มี รวมทั้งชุมชนมีร้านตัดผมบุรุษสตรีให้บริการทั้งหมด 4 แห่ง การพบปะตามสถานที่ให้บริการเหล่านี้ก็มีการพบปะแลกเปลี่ยนข้อมูลกันอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก

1.8 **การพบปะกันในการประกอบอาชีพ** เนื่องจากชาวบ้านประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ โดยทั่วไปทำไร่ เช่น ไร่ข้าวโพดไร่ถั่วเหลือง และการทำงานนั้นมักจะมีธรรมเนียมการลงแขกช่วยเหลือกันหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “การเอามือ และการตอบมือ” โดยเฉพาะในเวลาที่ต้องการระดมกำลังคนเพื่อให้งานเสร็จในเวลาที่สุดเร็วทันเวลา เช่น การหว่านเมล็ดข้าวโพด การสีข้าวโพด การดำนา การเก็บเกี่ยว หรือการนวดข้าวนั้น จะมีชาวบ้านรวมตัวกันตามจำนวนมากน้อยแล้วแต่จำนวนเนื้อที่ทำไร่ ทำนา และปริมาณพืชผล การทำงานอยู่ด้วยกันเป็นเวลาหลายชั่วโมงจะมีการแลกเปลี่ยนข้อมูล สนทนากันได้เต็มที่ จึงถือได้ว่าเป็นช่องทางหนึ่งของการสื่อสารในชุมชน

1.9 **การสื่อสารผ่านสื่อต่างๆ** นอกจากการสื่อสารที่เป็นการพูดคุยสนทนากันโดยตรงแล้ว คนในชุมชนยังติดต่อสื่อสารกันผ่านโทรศัพท์ทั้งโทรศัพท์บ้าน โทรศัพท์สาธารณะซึ่งมีตู้โทรศัพท์บริการทุกหมู่บ้าน ๆ ละ 1-2 เครื่อง แต่เกือบทุกบ้านจะมีโทรศัพท์มือถือถือกันแทบทุกบ้าน ความนิยมในการใช้โทรศัพท์สาธารณะจึงมีไม่มาก นอกจากการสื่อสารโดยใช้โทรศัพท์แล้ว บ้านที่มีวัยรุ่นนักเรียน นักศึกษา ยังนิยมใช้อินเตอร์เน็ตในการสื่อสารกับกลุ่มเพื่อนฝูง เด็กเยาวชนที่ต้องการใช้อินเตอร์เน็ต ก็สามารถไปใช้บริการที่ร้านในชุมชน หรือใช้อินเตอร์เน็ตผ่านบริการโทรศัพท์มือถือและทาง อบต. น้ำเกียนได้ให้บริการอินเทอร์เน็ตระบบไร้สาย เพื่อให้เกิดความสะดวกในการใช้บริการอินเทอร์เน็ต นักเรียน ประชาชนก็สามารถนำเครื่องคอมพิวเตอร์ส่วนตัว มาใช้บริการรับสัญญาณอินเทอร์เน็ตได้ในบริเวณอาคารที่ทำการอบต. น้ำเกียน

2. **การสื่อสารระหว่างผู้นำกับชาวบ้าน** ผู้นำแบบเป็นทางการ เช่น กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน นายกอบต. หรือผู้ที่ทำหน้าที่แทนสามารถจะทำการสื่อสารกับลูกบ้าน ในการแจ้งข่าวเรียกประชุม หรือนัดหมายเหตุการณ์สำคัญ โดยใช้หอกระจายข่าว/เสียงตามสาย กล่าวคือในแต่ละหมู่บ้านทั้ง 5 หมู่บ้านจะมีหอกระจายข่าวที่มีรัศมีการกระจายเสียงครอบคลุมทั้งหมู่บ้าน สามารถประกาศให้ได้ยินกันทั่วถึงอย่างชัดเจน ข่าวที่กำนันผู้ใหญ่บ้านประกาศส่วนมากเป็นการนัดหมาย

ประชุมประจำเดือนในหมู่บ้านของตนเอง ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำเดือนละ 1 ครั้ง โดยจะแจ้งนัดหมายล่วงหน้า 1 หน้า และประกาศเตือนอีกครั้งในวันประชุมก่อนการประชุมจะเริ่มขึ้น โดยทั่วไปจะทำการประกาศในเวลาประมาณ 18.00-18.30 น. ส่วนเวลาประชุมประจำเดือนของแต่ละหมู่บ้านจะใช้เวลากลางวัน เริ่มเวลาประมาณ 19.00 น. ใช้เวลาประชุมประมาณ 2 ชั่วโมง หรือแล้วแต่วาระการประชุม โดยจะมีเรื่องแจ้งจากหน่วยงานราชการที่แจ้งผ่านมาทางกำนัน/ผู้ใหญ่บ้านหรือเป็นเรื่องของการขอความร่วมมือ การหารือในการพัฒนาหมู่บ้าน/ตำบลเป็นต้น การประชุมดังกล่าวจะมีตัวแทนจากทุกหลังคาเรือนเข้าร่วมประชุมหลังละ 1 คน หากพ่อบ้านหรือหัวหน้าครอบครัวไม่ว่างก็จะส่งแม่บ้านหรือลูกที่บรรลุนิติภาวะแล้วเข้าร่วมประชุม ส่วนการกระจายเสียงจากหอกระจายข่าว/เสียงตามสายของอบต.เป็นการประกาศให้ได้ยินทั่วถึงชุมชน นอกจากนั้นเป็นการสื่อสารตามโอกาสที่เหมาะสม

3. การสื่อสารระหว่างหน่วยงาน/องค์กรกับชาวบ้าน

การสื่อสารระหว่างหน่วยงาน/องค์กรกับชาวบ้าน ได้แก่ 1) การใช้หอกระจายข่าว 2) ป้ายประกาศ 3) การประชาสัมพันธ์ทางอินเทอร์เน็ต

3.1 **หอกระจายข่าว** หน่วยงานที่ทำการสื่อสารกับชาวบ้านเป็นปกติ ได้แก่ อบต.น้ำเกี๊ยน ช่องทางการสื่อสารของอบต.น้ำเกี๊ยนกับประชาชนที่ทำการสื่อสารเป็นประจำคือ การประกาศผ่านหอกระจายข่าว หากอบต.มีเรื่องราวที่จะทำการแจ้งข่าวแก่ประชาชน อบต.จะประกาศข่าวทางหอกระจายข่าว โดยปกติมักมีข่าวสารประกาศทุกวัน เวลาเช้า ประมาณ 6.30 น. และเย็นประมาณ 18.00 น. โดยจะมีผู้ประกาศที่เป็นผู้ประกาศประจำ 1 คน ได้แก่ ผู้ที่ดำรงตำแหน่งอดีตประธานสภาอบต.น้ำเกี๊ยน เมื่อหมดวาระก็เปลี่ยนผู้ประกาศเป็นประธานสภาคนใหม่ หากผู้ประกาศประจำติดธุระก็จะฝากให้ผู้อื่นประกาศแทน

หอกระจายข่าวของอบต.น้ำเกี๊ยนมีการเดินสายและมีการตั้งลำโพงไว้ตามจุดต่างๆ สามารถได้ยินทั่วถึงกันทั้งชุมชน บางบ้านได้ยินไม่ชัด เมื่อมีการประกาศก็จะเดินมาฟังในจุดที่ได้ยินชัดเจน เมื่อมีเสียงประกาศ ชาวบ้านจะให้ความสนใจคอยฟัง หอกระจายข่าวของอบต.น้ำเกี๊ยนทำหน้าที่เผยแพร่ข่าวสาร ข่าวความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในชุมชนแต่ละวัน ข่าวแจ้งจากหน่วยงานราชการต่างๆ ที่ต้องการแจ้งแก่ประชาชน โดยเฉพาะเมื่อมีกลุ่มเป้าหมายอยู่ในหลายหมู่บ้าน เช่น การเรียกประชุม กิจกรรมทางศาสนาและกิจกรรมชุมชน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล มักใช้บริการฝากข่าวประกาศทางหอกระจายข่าวอยู่เสมอ เช่น การขอให้ผู้ที่มีความเสี่ยงต่อโรคเบาหวาน/ความดันมาตรวจคัดกรอง หรือมาตรวจตามนัด เป็นต้น ทั้งนี้ถือได้ว่าหอกระจายข่าวของอบต.เป็นช่องทางการสื่อสารสำคัญในอันดับต้นๆ มีคนรับฟังได้เป็นจำนวนมาก เพราะการประกาศแต่ละครั้งจะได้ยินทั่วถึงกันทั้งชุมชน

3.2 **ป้ายประกาศ** ป้ายประกาศหรือบอร์ดข่าวสารประชาสัมพันธ์ เป็นอีกช่องทางหนึ่งที่ผู้นำชุมชนและหน่วยงานทำการสื่อสารกับประชาชน เช่น บริเวณหน้าตลาดสดชุมชนน้ำเกี๊ยน เป็นการติดภาพกิจกรรมการณรงค์ที่ดำเนินการโดยชมรม อสม. เช่น การรณรงค์ให้ใช้ถุงผ้าไปจ่ายตลาด และการรณรงค์ให้งดเว้นการเล่นการพนัน เล่นหวย และการรณรงค์ให้รักษาความสะอาด กำจัดขยะมูลฝอย เป็นต้น และมาตรการสังคมในแผ่นกระดาษหุ้มพลาสติก แล้วนำไปปิดไว้ที่บริเวณบ้านของทุกหลังคาเรือน นอกจากนี้จะเป็นการแจ้งให้ทราบแล้ว ยังนับว่าเป็นกฎเกณฑ์ที่เตือนใจให้ทุกคนปฏิบัติตาม และไม่ล่วงละเมิดมาตรการสังคมดังกล่าวด้วย ยังมีบอร์ดประกาศที่บริเวณหน้าตลาดติดอยู่ในร่ม เป็นบอร์ดประกาศโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลน้ำเกี๊ยน ข่าวสารที่ติดประกาศ ได้แก่ การให้ข้อมูลเรื่องโรคและพิษภัยสุขภาพ เรื่องความปลอดภัยในการบริโภค เป็นต้น

3.3 **การประชาสัมพันธ์ทางอินเทอร์เน็ต** ทาง อบต.มีเว็บไซต์ www.namkain.com และมี Face book ของ อบต.ไว้เพื่อประชาสัมพันธ์กิจกรรมของอบต.และข่าวคราวความเคลื่อนไหวภายในชุมชน เช่น ประเพณีการแข่งขันเรือ ประเพณีวันสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทง หรือคณะผู้มาศึกษาดูงาน ฯลฯ ผู้ใช้บริการส่วนมากเป็นบุคคลภายนอก องค์กรหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่ต้องการศึกษาหาข้อมูล เนื่องจากชุมชนน้ำเกี๊ยน ถือเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีผู้สนใจเข้ามาศึกษา เช่น การศึกษาดูงานเป็นจำนวนมาก การเปิดบริการให้ข้อมูลทางอินเทอร์เน็ตจึงให้ความสะดวกในส่วนนี้ อีกทั้งองค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ ก็สะดวกที่จะใช้บริการด้วยเช่นกัน.

จะเห็นได้ว่า ชุมชนน้ำเกี๊ยนมีเครือข่ายการสื่อสารในชุมชนทุกระดับทั้งทางตรงและทางอ้อม ถือว่าเป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่ทำให้กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนแห่งนี้ประสบผลสำเร็จ ทำให้คนในชุมชนได้รู้รับ รู้ปรับ และรู้ใช้ ข้อมูลต่าง ๆ เพื่อกำหนดทิศทางการแก้ปัญหาและการทำงานของทุกฝ่ายไปแนวทางเดียวกัน

ตอนที่ 4 ผลสืบเนื่องที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน

ผลสืบเนื่องที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนด้านสุขภาพแห่งนี้ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในชุมชนและภายนอกหลายด้าน โดยมีการสร้างสรรค์กิจกรรมที่เกิดจากจิตสำนึกรับผิดชอบร่วมกันของทุกฝ่ายขึ้นในชุมชน ซึ่งจากการศึกษาปรากฏการณ์ของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนด้านสุขภาพในครั้งนี้ ผู้วิจัยพบว่า มีผลสืบเนื่องจากการใช้ยุทธศาสตร์กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน คือ ด้านภายในชุมชน และด้านการยอมรับจากภายนอกชุมชน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. ด้านภายในชุมชน

ผลสืบเนื่องจากการใช้กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนด้านสุขภาพ ส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ภายในชุมชน ได้แก่ การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน และการเป็นชุมชนสร้างสุขภาพ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.1 การเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน

ชุมชนน้ำเกี๋ยนเป็นชุมชนที่มีการเรียนรู้มาตั้งแต่อดีต ปรับเปลี่ยนตามสถานการณ์ของสภาวะแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกชุมชน ซึ่งในอดีตการเรียนรู้ของชุมชนน้ำเกี๋ยนเป็นไปในลักษณะการเรียนรู้ตามภูมิปัญญาของคนในชุมชน เช่น การทอผ้า เย็บผ้า การเกษตร การเลี้ยงผีปู่ผีย่า การช่วยกันจัดงานประเพณีวัน เข้าพรรษา ประเพณีวันสงกรานต์ ตลอดจนการร่วมช่วยงานส่วนตัวระหว่างสมาชิกในชุมชน เช่น การร่วมลงแขก (เอามือ) เกี่ยวข้าว การช่วยงานศพ หรืองานแต่งงาน เป็นต้น จากการสังเกตการเรียนรู้ในชุมชน เห็นว่า ส่วนหนึ่งมาจากพฤติกรรมปัจเจกบุคคล ที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ของแต่ละบุคคล โดยจะเชื่อมโยงให้เกิดการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมในชุมชน จะเห็นว่าคนในชุมชนจะเกิดการเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติที่สืบทอดกันมา เช่น ภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ ในลักษณะที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมาจนเป็นธรรมเนียมปฏิบัติในวิถีชีวิตประจำวัน และปรับใช้องค์ความรู้เดิมให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ได้

ดังนั้น การเรียนรู้ของชุมชนน้ำเกี๋ยนมีลักษณะสำคัญ ได้แก่ การเรียนรู้เรื่องของชีวิตและการทำงาน การเรียนรู้จากปัญหาที่เผชิญอยู่ และเป็นการเรียนรู้ด้วยการกระทำ อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในชุมชนแห่งนี้ ส่งผลให้คนในชุมชนได้ปรับตัว ปรับทัศนคติ และเปลี่ยนพฤติกรรม ยอมรับต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากมติของชุมชนร่วมกัน เช่น การใช้มาตรการทางสังคมเข้ามาจัดระเบียบคนในชุมชน เป็นต้น

ส่งผลให้ชุมชนแห่งนี้ ได้กลายเป็นพื้นที่เปิดสำหรับการแสดงออกถึงการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ในลักษณะของกลุ่ม/องค์กร/ชมรม การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น (เวทีชาวบ้าน) การประชุม การปรึกษาหารือ การสร้างเครือข่ายชุมชน การสร้างทางเลือกในการตัดสินใจร่วมกัน และการร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ตามสถานการณ์ ซึ่งสิ่งที่กล่าวถึงเหล่านี้ล้วนเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการส่งเสริมให้ชุมชนนี้ เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน ที่สามารถตอบสนองการเรียนรู้ของคนในชุมชนได้ อีกทั้งส่งผลให้พฤติกรรมและวิถีคิดในการทำงานของชุมชนมีแนวปฏิบัติร่วมกัน คือ 1) ต้องยึดหลักการทำงานแบบมีส่วนร่วม 2) ชุมชนต้องเป็นเจ้าของเรื่องและพึ่งพาตนเอง 3) ต้องเรียนรู้และพัฒนาอย่างต่อเนื่องโดยมีองค์กรหลักสำคัญ คือ องค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิตประชาชน ตำบลน้ำเกี๋ยน เป็นองค์กรที่รองรับและเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ของคนในชุมชน ที่ส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ต่อเนื่องและยั่งยืน

จากผลของการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน กล่าวได้ว่า ชุมชนน้ำเกียนประสบความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาที่เป็นวิกฤตการณ์หลักของชุมชน และสามารถขับเคลื่อนชุมชนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่คนในชุมชนพอใจ ซึ่งผลความสำเร็จของการพัฒนานั้นได้เกิดขึ้นในทุกระดับตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว กลุ่ม และชุมชน กล่าวคือ ความสำเร็จที่เกิดขึ้นในระดับบุคคลนั้น กล่าวได้ว่า ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี มีความมั่นคงในชีวิต มีความปลอดภัย มีสุขภาพดี ห่างไกลจากอบายมุข ส่งผลต่อเนื่องไปยังครอบครัวเกิดความอบอุ่น อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข มีรายได้เพียงพอจากการประกอบสัมมาชีพ และมีเงินออม ๔ ส่วนผลความสำเร็จที่เกิดขึ้นระดับกลุ่ม คือ เกิดกระบวนการเรียนรู้ และระบบความสัมพันธ์ที่ยึดโยงสมาชิกของชุมชนเข้าด้วยกัน เกิดสำนึกความเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกัน ซึ่งสัมพันธ์กับผลความสำเร็จของการพัฒนาในระดับชุมชน คือ ชุมชนน้ำเกียนเป็นชุมชนที่มีสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศน่าอยู่ และเป็นสังคมแห่งความเอื้ออาทร สมานฉันท์ แบ่งปันประโยชน์และพึ่งพาอาศัยกัน ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ และผู้นำที่ไม่เป็นทางการมีความราบรื่น และแนบสนิท เป็นปัจจัยสำคัญที่เสริมสร้างระบบความร่วมมือในการทำงานของกลุ่มแกนนำให้มีความเข้มแข็ง ในขณะเดียวกันก็ส่งผลให้ประชาชนในชุมชนมีความสามัคคีกัน ไม่แบ่งแยกเป็นฝักฝ่าย ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้นำชุมชน 2 ท่าน (อดีตครูและอดีตกำนัน) ได้กล่าวถึงผลของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในการแก้ไขปัญหาที่ผ่านมาจนทำให้ชุมชนกลับสู่สภาพปกติ ว่า

...ชุมชนน้ำเกียน ได้ดำเนินการอย่างช้า ๆ (ค่อยเป็นค่อยไป) ผู้นำและชาวบ้านได้ร่วมกันหาปัญหาของบ้านน้ำเกียน คือปัญหาการตัดไม้ทำลายป่า ปัญหาเสพติด ปัญหาการเล่นการพนัน ซึ่งเป็นปัญหาที่หนักจะแก้บูบับไม่ได้ แม้แต่ระดับชาติยังแก้ไม่ได้เลย เราแก้ปัญหาโดยการมีส่วนร่วม ทำให้ปัญหาถึงแม้จะไม่หมดสิ้นไปแบบร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่ก็ลดลงอย่างมาก

(อดีตครู, ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 กันยายน 2554)

...แต่ก่อนบ้านน้ำเกียนเป็นบ้านป่าเมืองเถื่อน ตีหัวกันนี่อันดับหนึ่งเลย ผู้นำชุมชนแต่ละฝ่ายมาจุดประกายการทำงานแบบมีส่วนร่วมแบบ บวรศ. คือบ้าน วัด โรงเรียน สถานีอนามัย เราเน้นการทำงานแบบไม่มีใครเป็นใหญ่ ตั้งแต่นั้นมา การขัดแย้ง ไม่ว่าจะกรณีอะไรก็แล้วแต่ ก็รู้สึกว่าเขาบาง อบายมุขอะไรต่าง ๆ ก็เขาบาง การพนันก็เขาบาง ยาเสพติดก็เขาบาง

(อดีตกำนัน, ผู้ให้สัมภาษณ์, 20 กันยายน 2554)

นอกจากความสำเร็จที่ได้กล่าวถึงข้างต้นแล้ว การขับเคลื่อนการพัฒนาเพื่อไปสู่อนาคตของชุมชนน้ำเกี๊ยน ให้บรรลุถึงวิสัยทัศน์ร่วมของชุมชนคือ “กินอิ่ม นอนอุ่น ผันดี” ซึ่งถือเป็นเป้าหมายสูงสุดที่ชุมชนตั้งไว้ จำเป็นต้องควบคุมและลดปัจจัยแทรกซ้อน คือ ความไม่รู้ และความไม่เข้าใจของสมาชิกในชุมชนให้ได้ เนื่องจากชุมชนได้ขยายกิจกรรมการเรียนรู้และพัฒนาไปหลายมิติ ทำให้ชาวบ้านบางกลุ่มไม่เข้าใจถึงเหตุผล เป้าหมายของการพัฒนาได้ ในขณะที่เดียวกัน ต้องสร้างความต่อเนื่องในกิจกรรมของชุมชนโดยการร่วมวางแผน และพัฒนาแกนนำทดแทนในรุ่นต่อไปให้สามารถสานต่อกิจกรรมของชุมชน

1.2 การเป็นชุมชนสร้างสุขภาพ

การเป็นชุมชนสร้างสุขภาพ โดยเริ่มจากการประสานพลังทั้ง 4 ของชุมชนให้มา ร่วมกันทำการแก้ไขปัญหาโดยมีเป้าหมายร่วมกัน สถาบันทั้ง 4 ได้แก่ บ้าน วัด โรงเรียน และสถานีน อามัย/สวนราชการในชุมชน ได้มีการประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การจัดเวทีระดับต่างๆ (ระดับแกนนำ ระดับหมู่บ้าน ระดับชุมชน) จนเป็นวิสัยทัศน์ร่วมกัน คือ “กินอิ่ม นอนอุ่น ผันดี” และชุมชนได้ต่อยอดวิสัยทัศน์ในประเด็น “นอนอุ่น” ซึ่งเป็นประเด็นด้านสุขภาพ โดยใช้ฐานจากองค์กรชุมชนที่มีอยู่เดิม คือองค์กรพัฒนาคุณภาพชีวิตฯ และกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ที่มีการขับเคลื่อนด้านสุขภาพอยู่เดิม เกิดเป็นสภาสุขภาพชุมชน โดยมีคณะทำงานมาดำเนินโครงการ/กิจกรรมใน ลักษณะเชิงป้องกัน ที่จะส่งผลต่อสุขภาพโดยตรง

ซึ่งผลจากการทำงานร่วมกัน ได้ก่อให้เกิดโครงการต่างๆ เช่น การส่งเสริมการออกกำลังกาย การลดการใช้สารเคมีในการเกษตร ส่งเสริมการใช้สมุนไพรพื้นบ้าน สืบสานวัฒนธรรมชุมชนสู่เยาวชน และรณรงค์ลด ละ เลิก เหล้าและบุหรี่กับทางโรงเรียน เป็นต้น เกิดการตื่นตัวของชุมชนในการร่วมกันแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพ มีการร่วมมือกันแก้ไขไม่ปล่อยให้เป็นที่ของใครคนใดคนหนึ่ง หรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งในชุมชน และผู้นำชุมชนหลายคนได้รับรางวัลอสม.ทั้งระดับชาติ ระดับภาค ระดับจังหวัด ทำให้ได้รับการยอมรับในวงกว้างถึงการเป็น “ชุมชนสร้างสุขภาพ” ทั้งนี้ โครงการ/กิจกรรมที่ได้เนิกร่วมกันของสภาสุขภาพ ได้นำมาดูแลและพัฒนาสุขภาพของคนในชุมชนโดยมุ่งดูแลสุขภาพในลักษณะเชิงป้องกัน ให้มีความสอดคล้องกับกับวิถีชีวิตคนในชุมชน ส่งผลให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนได้รับการพัฒนาในทุกมิติที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันโดยเริ่มจากตนเอง ไปสู่ครอบครัว ชุมชน วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การศึกษาในชุมชน เศรษฐกิจชุมชน การเมืองแบบสมานฉันท์ สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยที่ทำให้บุคคลสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองและใช้ชีวิตในชุมชนได้อย่างมีความสุข ทำให้เกิดความตระหนักว่า ตนเป็นส่วนหนึ่งของ

ชุมชนน้ำเกี๋ยน ที่จะต้องมีความรับผิดชอบทั้งต่อตัวเองและผู้อื่นและแสดงบทบาทของตนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนด้วยการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมและกระบวนการตัดสินใจของชุมชน

ผลจากการดำเนินงานดังกล่าว ส่งผลให้ในปี พ.ศ.2552 ชุมชนน้ำเกี๋ยนได้รับโอกาสเปิดศูนย์เรียนรู้ใน โครงการมหาวิทยาลัยชีวิต ซึ่งเจ้าหน้าที่ของมหาวิทยาลัยชีวิต (ดร.เสรี พงศ์พิศ ผู้อำนวยการสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน) ได้เข้าไปมาศึกษาดูความพร้อมของชุมชนน้ำเกี๋ยนแล้วเห็นว่าชุมชนน้ำเกี๋ยน ถือได้ว่าเป็นชุมชนที่มีความพร้อมในด้านแหล่งเรียนรู้ ทูทางสังคม มีการจัดการชุมชน ในด้านต่างๆ มีการพึ่งตนเองจนได้รับขนานนามว่าเป็นชุมชนเข้มแข็งทำให้ชุมชน น้ำเกี๋ยน ผ่านการพิจารณาความเหมาะสมที่จะสามารถเปิดศูนย์เรียนรู้ในโครงการมหาวิทยาลัยชีวิตขึ้นได้ โดยเริ่มเปิดดำเนินการหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขา “**สุขภาพชุมชน**” ภาคเรียนที่ 1/2552 ในเดือนมิถุนายน 2552 มีผู้สมัครเรียนหลักสูตรนี้ จำนวน 40 คน เป็นผู้เรียนที่อยู่ในชุมชนน้ำเกี๋ยน จำนวน 13 คน และผู้เรียนจากต่างพื้นที่ และต่างอำเภออีกจำนวน 27 คน ปัจจุบันยังได้มีการจัดการเรียนการสอน ในหยุดวันเสาร์และอาทิตย์

ดังนั้น การเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหาด้านสุขภาพ โดยมีสุขภาพเข้ามาดำเนินงานเพื่อการประสานองค์ความรู้ทั้งของชุมชนและองค์กรด้านสาธารณสุขมาปฏิบัติร่วมกัน จนเกิดเป็นแนวทางการทำงานให้กับชุมชนและชุมชนอื่นที่เข้ามาศึกษาเรียนรู้ร่วมกับชุมชนน้ำเกี๋ยนไปปรับใช้ซึ่งโดยความเป็นจริงนั้น องค์ความรู้เหล่านี้ได้มีการขยายผลไปยังพื้นที่อื่น ๆ ทั้งจากการที่มีผู้มาศึกษาดูงานที่ชุมชนน้ำเกี๋ยน และจากการที่วิทยากรของชุมชนน้ำเกี๋ยนได้ไปถ่ายทอดแก่เจ้าหน้าที่หน่วยงานและชุมชนอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน

2. ด้านการยอมรับจากภายนอกชุมชน

ผลจากการใช้ยุทธศาสตร์กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ทำให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาชุมชน เช่น หน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชน สถาบันการศึกษา สาธารณสุข ตลอดจนบุคคลภายนอกทั่วไป ได้ให้การยอมรับกับแนวทางแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน ประกอบด้วยการเป็นแหล่งเรียนรู้ของบุคคลภายนอก และ การเป็นชุมชนต้นแบบด้านความเข้มแข็ง จะกล่าวในรายละเอียดของข้อค้นพบ ดังนี้

2.1 การเป็นแหล่งเรียนรู้ของบุคคลภายนอก

จากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูล และลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตที่ชุมชนน้ำเกี๋ยนตามระยะเวลาและหลักฐานที่ปรากฏแล้ว พบว่า เป็นเพราะชื่อเสียงในการแก้ปัญหาชุมชน จนทำให้ได้ชื่อว่าเป็นชุมชนเข้มแข็ง มีการพัฒนาและพึ่งตนเองทำให้มีรายการโทรทัศน์เข้ามาจัดทำรายการเผยแพร่ทางโทรทัศน์ในปี พ.ศ.2540 คือ รายการ “ลานบ้านลานเมือง” ที่ดำเนินรายการ

โทรทัศน์โดยอาจารย์เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง นับเป็นครั้งแรกที่เรื่องราวของชุมชนน้ำเกี๋ยนได้รับการเผยแพร่ออกสู่สาธารณชน

จากนั้นเมื่อต้นปี พ.ศ.2541 นายคำรณ ฤ ลำพูน ในฐานะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดน่าน และได้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุข ต้องการแสดงผลงานที่เป็นความสำเร็จของเมืองน่าน ในการแก้ไขปัญหาชุมชน และปัญหาด้านสาธารณสุข ก็มีความสนใจที่จะหยิบยกกรณี ของชุมชนน้ำเกี๋ยนให้เป็นที่แสดงผลงานแห่งความสำเร็จ ถึงความร่วมมือร่วมใจของประชาชน ท่านคำรณฯ จึงนำทีมผู้ใหญ่ของกระทรวงสาธารณสุขและสื่อมวลชน มาเยี่ยมชุมชนน้ำเกี๋ยน และในครั้งนั้นก็จัดให้มีคอนเสิร์ตของคุณสุรชัย จันทิมาทร ที่ชุมชนน้ำเกี๋ยนนี้ด้วย มีประชาชนทั้งในชุมชนน้ำเกี๋ยน ชุมชนใกล้เคียงและในตัวอำเภอเมือง และอำเภอใกล้เคียงเดินทางมาที่ชุมชนน้ำเกี๋ยนกันคับคั่ง ส่งผลให้ชื่อเสียงของน้ำเกี๋ยนเป็นที่รู้จักมากยิ่งขึ้น

นอกจากโอกาสต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว อีกช่องทางหนึ่งของการเผยแพร่ก็ได้แก่การเผยแพร่โดยบุคคลที่แกนนำของชุมชน ที่เป็นวิทยากรประจำในการเผยแพร่แก่บุคคลต่าง ๆ ซึ่งนอกจากจะเป็นวิทยากรประจำที่ชุมชนน้ำเกี๋ยนในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้ศึกษาดูงาน ณ ชุมชนน้ำเกี๋ยนแล้ว ยังมีโอกาสเผยแพร่ในชุมชนต่าง ๆ ในจังหวัดน่านและจังหวัดใกล้เคียง ผ่านการแลกเปลี่ยนผ่านการประสานงานของมูลนิธิฮักเมืองน่าน และเครือข่ายคณะทำงานแก้ไขปัญหายาเสพติดภาคประชาชน ทั้งในจังหวัดน่านและจังหวัดอื่น ๆ จากการเผยแพร่ปากต่อปาก ทำให้ชื่อเสียงของชุมชนน้ำเกี๋ยนนั้นมีการแพร่กระจายมากในวงกว้าง ส่งผลให้มีคนรู้จักมากขึ้น จึงติดตามมาด้วยการศึกษาดูงาน ณ ชุมชนน้ำเกี๋ยน และการเชิญวิทยากรไปบรรยาย และการแลกเปลี่ยนในเวทีต่าง ๆ ณ สถานที่ต่าง ๆ ทั้งที่จัดโดยหน่วยงานราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน และภาคประชาชน (นฤมล ใจดี, 2552, หน้า 453)

ด้วยเหตุผลต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว และเหตุผลอื่น ๆ ทำให้ชุมชนน้ำเกี๋ยนเป็นที่รู้จักแพร่หลาย แต่อาจจะไม่ถึงกับโด่งดังและเป็นที่รู้จักในหมู่คนทั่วไป หากแต่เป็นการเน้นหนักในกลุ่มคนที่ให้ความสำคัญ มีความสนใจ และมีส่วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน และการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนเป็นหลัก จึงส่งผลให้มีผู้ศึกษาดูงานมาจากหลายหน่วยงาน/หลายพื้นที่ เริ่มต้นหน่วยงานแรกที่เข้ามาดูงานคือ คณะเจ้าหน้าที่สาธารณสุขจากสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสระบุรี จำนวน 40 คน เมื่อวันที่ 29 กันยายน 2541 ติดตามมาอีก 38 คณะในปี 2543 มีถึง 99 คณะ จำนวนผู้มาศึกษาดูงานก็มีตั้งแต่ศึกษารายบุคคล 1 คน 2 คน จนถึงคณะใหญ่ 100-200 คน จากอดีตถึงปัจจุบัน ณ เวลาที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูล และมีโอกาสต้อนรับคณะศึกษาดูงาน เป็นคณะที่ 578 (เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน 2554)ซึ่งผู้มาดูงานมีทั้งใกล้และไกล จากภาคใต้ไกลสุดจาก สงขลา

สุราษฎร์ธานี รวมแล้วกว่า 63 จังหวัด ขึ้นมาจนถึงจังหวัดน่าน ก็ยังมาศึกษาดูงานกันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งผู้มาศึกษาดูงานต่างก็ให้การยอมรับในผลงานเชิงประจักษ์เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนที่ครอบคลุมเกือบทุกด้าน ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

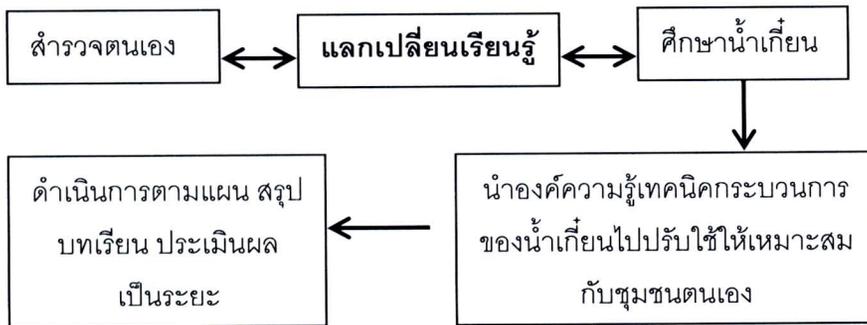
2.2 การเป็นชุมชนต้นแบบด้านความเข้มแข็ง

ชุมชนน้ำเกี๋ยน ได้รับการยอมรับจากภายนอกว่า เป็น “ชุมชนเข้มแข็ง” ซึ่งความเข้มแข็งของชุมชนน้ำเกี๋ยน เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนน้ำเกี๋ยน มายาวนานร่วม 20 ปี แต่น้ำเกี๋ยนก็ไม่เคยหยุดนิ่ง ได้พยายามเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองอยู่เสมอ ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ของสังคมภายนอก แต่ชุมชนน้ำเกี๋ยนได้ยืนหยัดอยู่บนพื้นฐานความคิดของการเรียนรู้และพึ่งตนเอง อีกทั้งมีการเผยแพร่ทั้งรายการโทรทัศน์ เอกสาร วิทยุทัศน์ฯ อย่างไรก็ตามแม้คนอื่นจะให้คำนิยามเกี่ยวกับน้ำเกี๋ยนเป็นแบบไหน แต่ชาวบ้านน้ำเกี๋ยน เรียกชุมชนของตนเองว่า “ชุมชนแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน”

ที่ผ่านมา การเป็นชุมชนต้นแบบด้านความเข้มแข็งของชุมชนน้ำเกี๋ยน ได้ถูกนำไปขยายผลและการนำไปปรับใช้ ในหลายพื้นที่ ซึ่งจากการสัมภาษณ์และศึกษาเอกสาร ทำให้ผู้วิจัยพบว่า ผลของการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนน้ำเกี๋ยนที่ผ่านมา ได้จุดประกายความคิดและก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวขึ้นในหลายพื้นที่ ทั้งในส่วนของพื้นที่ในจังหวัดน่าน ทั้ง 14 อำเภอ และในปี พ.ศ.2545-2548 หมออนามัยได้นำเอาประสบการณ์แนวทางการทำงานกับชุมชนน้ำเกี๋ยน ไปปรับใช้กับโครงการศูนย์บำบัดยาเสพติดจังหวัดน่าน ที่เรียกชื่อว่า “ศูนย์ขวัญ” ร่วมกับส่วนราชการในจังหวัดน่าน และปี พ.ศ.2552 ในโครงการพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ณ ศูนย์สุขภาพ ภูฟ้า อำเภอบ่อเกลือ จังหวัดน่าน ซึ่งเป็นผลมาจากการที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สตรีบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินมายังชุมชนน้ำเกี๋ยน เมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2552 ที่ทรงฟังการบรรยายสรุปจากนายกอบต.น้ำเกี๋ยน และทอดพระเนตรผลการดำเนินงานของชุมชนน้ำเกี๋ยน

ส่วนในพื้นที่อื่นที่มีผู้มาศึกษาดูงานแล้ว นำไปเป็นแนวทาง/ปรับใช้ ในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง และบางพื้นที่ผู้นำชุมชนน้ำเกี๋ยนได้รับเชิญเข้าแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับชุมชน ได้แก่ 1) บ้านหนองงูเห่าล้อม หมู่ 9 ตำบลเนินหอม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี 2) บ้านท่าศาลา หมู่ 10, 11 ตำบลเนินหอม อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี 3) บ้านวังว่า ตำบลท่าวังผา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน พื้นที่ทั้ง 3 แห่ง เป็นส่วนหนึ่งที่น่าเอาแนวทางของชุมชนน้ำเกี๋ยนไปประยุกต์ใช้ ส่วนพื้นที่อื่นก็ได้้นำเอาแนวทางของชุมชนน้ำเกี๋ยนจากการศึกษาดูงานไปใช้

อีกทั้ง ชุมชนน้ำเกี๋ยนได้มีแนวทางการดำเนินงานพัฒนาศักยภาพความเข้มแข็งของชุมชนไปใช้พื้นที่อื่น กล่าวคือ ชุมชนที่ต้องการพัฒนาศักยภาพของชุมชนสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็ง โดยใช้แนวทางของน้ำเกี๋ยน นั้นควรต้องมีขั้นตอนที่สำคัญๆ อยู่ 3 ขั้นตอน ดังภาพ 18

ภาพ 18 แสดงแนวทางการดำเนินงานพัฒนาศักยภาพชุมชนน้ำเกียน

ขั้นตอน 1 **สำรวจตนเอง** (การศึกษาชุมชน) เพื่อค้นหาข้อมูลชุมชน ศึกษาริบทและทุนชุมชน

1. จุดสนใจร่วมของชุมชน หรือสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจร่วมกันของคนในชุมชน มีอะไรบ้าง? อย่างไร?
2. ความผูกพันของคนในชุมชน เครือญาติ วัฒนธรรมประเพณี
3. ประวัติศาสตร์ชุมชน มาจากไหน เมื่อไหร่ อย่างไร (ควรเป็นข้อมูลที่แสดงให้เห็นถึงวิวัฒนาการของความเป็นชุมชนจากอดีตถึงปัจจุบัน)
4. องค์กรในชุมชน ที่ชุมชนเห็นว่าเป็นองค์กรที่เข้มแข็ง
 - 4.1 แกนนำหรือผู้นำหลัก เป็นใคร มีบทบาทสำคัญอย่างไร
 - 4.2 การก่อเกิดของกลุ่ม องค์กร มีทุนของกลุ่ม องค์กรเท่าไร
 - 4.3 ปัจจัยที่ทำให้คนในชุมชนคิดว่าองค์กรนี้เข้มแข็ง
5. การบริหารจัดการในชุมชนเป็นอย่างไร
 - 5.1 ผู้นำทั้งเป็นทางการ และผู้นำอย่างไม่เป็นทางการ
 - 5.2 ลักษณะการจัดการ เช่น กฎ ระเบียบ
 - 5.3 การพบปะ หรือประชุมกันบ่อยครั้งมากน้อยเพียงไร
6. แสวงหาแนวร่วม (ผู้ก่อการดี) ในการขับเคลื่อน

ขั้นตอนที่ 2 **ศึกษาปัจจัยของน้ำเกียน** รูปแบบและวิธีการว่า เข้มแข็งมาจากอะไร? มีวิธีการอย่างไร? นำมาปรับใช้

ขั้นตอนที่ 3 **การดำเนินงานตามทางเลือกที่วางแผนไว้** ซึ่งเป็นการดำเนินงานที่สามารถยืดหยุ่นได้ตามสถานการณ์ และบริบทของชุมชน วัฒนธรรม และสภาพสิ่งแวดล้อม ของชุมชนนั้น ๆ

ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนด้านสุขภาพ เพื่อแก้ปัญหาของชุมชนได้อย่างยั่งยืนนั้น เป็นเรื่องที่ต้องใช้เวลาและทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป ให้สอดคล้องกับวิถีของชุมชน สิ่งที่สำคัญ คือ การพูดคุยทำความเข้าใจกันให้ต่อเนื่อง ในทีมงานของชุมชน ไม่ทำงานแบบเป็นพระเอกคนเดียว และยึดมั่นในเป้าหมายหรือวิสัยทัศน์ของชุมชน มีกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อพัฒนากระบวนการคิดและเรียนรู้ของคนในชุมชนร่วมกัน ดังที่ คุณสวิง ต้นอูด ผู้อำนวยการสถาบันจัดการทางสังคม ได้สะท้อนถึงผลสำเร็จของชุมชนน้ำเกี๋ยนไว้ในเอกสารชุด (ความรู้: กองทุนสวัสดิการชุมชนน้ำเกี๋ยน, 2554) ตอนหนึ่งว่า

...ผมรู้จักน้ำเกี๋ยนมานานแล้ว ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้แนวความคิดกระบวนการทำงานพัฒนากับผู้นำและพี่น้องชาวน้ำเกี๋ยน หลายครั้ง เกือบทุกครั้งที่ผมร่วมประชุม หรือเป็นวิทยากรเกี่ยวกับการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนหรือสังคม ผมก็จะยกตัวอย่างเรื่องราวดี ๆ ของพี่น้องชาวน้ำเกี๋ยน ให้กับพื้นที่อื่นๆ ได้ฟังเสมอ เช่น เรื่อง "สี่สิบสองขุนศึก" เรื่อง "กลุ่มเสี้ยว" รวมทั้งเรื่อง "การเมืองแบบปรองดอง" ทั้งนี้ ต้องถือว่าการต่อสู้การเรียนรู้ของคนน้ำเกี๋ยน เป็นชุมชนต้นแบบที่ถูกยกมาเป็นรูปธรรมตัวอย่างแถวหน้าของสังคมนี้...และการก่อเกิด "นวัตกรรมการพัฒนา" หรือ "วาทะกรรม" หลาย ๆ คำ ถูกสร้างขึ้นที่น้ำเกี๋ยน เช่น "พระเอกแบบหมู" "กินอิ่ม นอนอุ่น ผืนดี" และ "บวรศ." ถ้าต้องค้นหา ชุมชนต้นแบบในเรื่องการเรียนรู้การพัฒนาแล้วละก็ "ชุมชนน้ำเกี๋ยน" ไม่เคยตกสำรวจเลยสักครั้ง